

**N.U. BIKBAÝEWA, E. ÝANGABAÝEWA,
K.M. GIRFANOWA**

MATEMATIKA

**Umumy orta bilim berýän mekdepleriň
4-nji synpy üçin derslik**

Gaýtadan işlenen we doldurylan
4-nji neşir

*Özbekistan Respublikasynyň
Halk bilimi ministrligi
tarapyndan tassyklanan*

„O‘QITUVCHI“ NEŞIRÝAT-ÇAPHANA DÖREDIJILIK ÖYI
DAŞKENT—2017

UO'K: 51.(075.2)

KBK 22.1 ya 71

B 59

Syn ýazanlar:

- Nilufar Hamedowa** — Nyzamy adyndaky DDPU dosenti, pedagogika ylymlarynyň kandidaty;
- Nazira Ahmedowa** — Respublikan Tälim merkeziniň başlangyç tälim bölüminiň başlygy;
- Nilufar Aslonowa** — Daşkent şäherindäki 160-njy mekdebiň başlangyç synp mugallymasy.

Şertli belgiler

1, 2, ... — ýatdan ýerine ýetirmek üçin gönükmeler

1, 2, ... — ýazuw üsti bilen ýerine ýetirmek üçin gönükmeler

— nazary material

— aňlatma dogry bolmagy üçin goýulmaly belgiler

— aňlatma dogry bolmagy üçin goýulmaly ýaýlar

— mantyky ýumuşlar, gyzykly meseleler

— öýde ýerine ýetirmek üçin gönükmeler

— bir dersiň materialyny ikinji dersiň materialyndan tapawutlandyran belgi

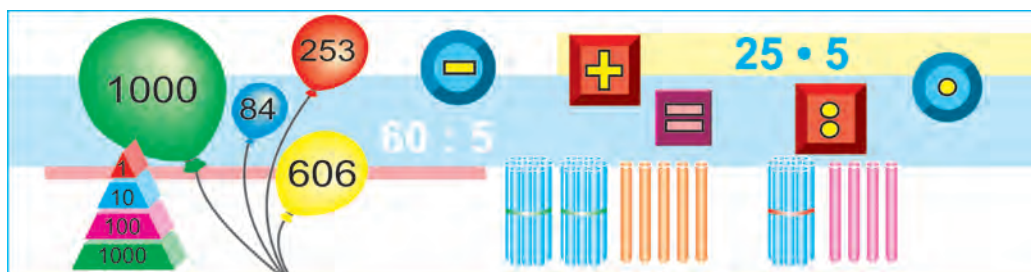
Şu derslikdäki pul dolanyşygyna degişli gönükmelerde nyrhlar şertli kabul edilen.

Respublikanyň ýörite kitap gaznasynyň serişdeleriniň hasabyndan çap edildi.

ISBN 978-9943-22-074-4

© N.U. Bikbaýewa we b.

© „O'qituvchi“ NÇDÖ, gaýtadan işlenen we doldurylan neşir, 2017

Münlük

3-nji synpda geçilen materiallary gaýtalamak we jemlemek

1. Her bir hatardaky çöpler näçe sany?

			— 100
			— 10
			— 1

2. Sanlary okaň: 756, 980, 302, 444, 271, 900, 1000. Bu sanlaryň hersinde näçe birlik, näçe onluk we näçe ýüzlük bar?

Bu sanlardan haýsysy iň kiçi? Haýsysy iň uly?
Bu sanlaryň ýazylyşynda her bir sifr nämäni aňladýar?

3. 1 ýüzlükde näçe birlik bar? 1 ýüzlükde näçe onluk bar? 1 müňlükde näçe onluk bar? 1 müňlükde näçe ýüzlük bar?

4. Tikiñçilik firmasynda 7 kastýum tikmek üçin 28 m mata sarp edildi. 39 sany şeýle kastýum tikmek üçin näçe metr mata gerek bolar?

5. Jedwelleri dolduryň:

Goşulyjy	124	337	
Goşulyjy	536		200
Jem		897	1000

Kemeliji	578		690
Kemeldiji	263	440	
Tapawut		248	320

6. Dynç alyş mesgeninde 48 düýp çynar, ondan 2 esse köp arça, arçadan 12 düýp köp tal ekildi. Näçe düýp tal ekilipdir?

7. Hasaplamlary amatly usul bilen ýerine ýetiriň:

$$\begin{array}{|l|l|l|} \hline 208 + 435 + 92 & 324 - 154 - 24 & 716 + 24 + 176 \\ \hline 4 \cdot 8 \cdot 25 & 35 \cdot 5 \cdot 2 & 2 \cdot 71 \cdot 5 \\ \hline \end{array}$$

8. Aňlatmalaryň bahasyny tapyň:

$$\begin{array}{lll} 80 : 16 \cdot 17 & 120 : 6 \cdot 4 & 16 \cdot 6 : 2 \\ 48 : 2 \cdot 3 & 800 : 4 \cdot 5 & 25 \cdot 4 : 5 \end{array}$$

9. Gök önüm ammaryna bir günde 600 banka duzlanan hyýar, ondan 2 esse kem duzlanan pomidor getirildi. Aşakdaky aňlatmalar nämäni aňladýar:

$$600 : 2; \quad 600 + 600 : 2; \quad 600 - 600 : 2 ?$$

10. 50 dm ... 10 m

$$3 \text{ km} \dots 300 \text{ m}$$

$$603 \text{ sm} \dots 63 \text{ dm}$$

$$10 \text{ km} \dots 1000 \text{ m}$$

$$40 \text{ sm} \dots 4 \text{ m}$$

$$2 \text{ km } 900 \text{ m} \dots 3 \text{ km}$$

11. Jedwelleri dolduryň:

Köpeldiji	6	9	
Köpeldiji	8		7
Köpeltmek hasyly		45	21

Bölüniji	42		63
Bölüji	6	7	
Paý		8	9

12.	$460 - 180$	$940 - 390$	$270 + 270$	$110 - 20$
	$730 - 270$	$260 + 350$	$190 + 40$	$150 - 90$

13. 1) O'ynawaçlar dükanynda 849 sany arça o'ynawajy satyldy. Bu näçe ýüzlük, onluk we aýry-aýry birliklerden ybarat?

2) Dükanda 6 ýüzlük we 8 onluk arça o'ynawaçlary satyldy. Näçe o'ynawaç satylypdyr?

14. Her bir deňsizlikde a harpynyň bahasyny deňsizlik dogry bolar ýaly edip saýlap alyň:

$200 - a > 198$	$a \cdot 9 < 54$	$a : 8 > 9$
-----------------	------------------	-------------

15. $15 \cdot 4 + 4 \cdot 23$ $84 : 3 - 36 : 3$

$11 \cdot 9 - 32 : 4$ $46 : 2 + 51 : 3$

16. Dükana 100 sany kitap getirildi. Günüň dowamynda olaryň başdan bir bölegi satyldy. Şol gün näçe kitap satylypdyr?

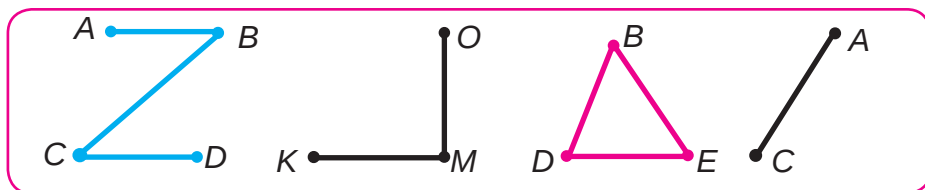
17. $200 - 4 \cdot 25 + 8$ $80 : 2 \cdot 3$

$62 + 8 \cdot 2 - 54$ $67 - 38 + 46$

18. Awgust aýynda mekdep on sany synp otagy üçin täze partalary aldy. Her bir synp otagyna birmeňzeş mukdarda partalar goýuldy. Eger alty otaga 90 sany parta goýlan bolsa, mekdebe näçe parta getirilipdir?

19. Sanlary okaň: 865, 907, 520, 700. Bu sanlaryň ýazylyşynda her bir sifriň nämäni aňladýandygyny düşündiriň.

20. Aşakdaky suratda görkezilen nokatlaryň, kesimleriň we şekilleriň atlaryny aýdyň:

- 21.** 10 sany birmeñzeş haltajyga 20 kg un salnan. 60 kg uny salmak üçin şeýle haltajykdan näçe sanysy gerek bolar?

22. $803 \text{ sm} = \square \text{ m } \square \text{ sm}$ | $16 \text{ dm } 5 \text{ sm} = \square \text{ sm}$
 $560 \text{ tiýin} = \square \text{ som } \square \text{ tiýin}$ | $1 \text{ m } 4 \text{ dm} = \square \text{ dm}$

- 23.** 1) 580; 390; 700-de näçe onluk bar?
 2) 18 onlukda; 56 onlukda näçe birlik bar?
- 24.** Çep sütündäki her bir aňlatma üçin sag sütünden bahasy şu aňlatmanyň bahasyna deň aňlatma tapyň:

$7 \cdot (16 + 4)$	$4 \cdot (72 - 58)$
$100 - 88 : 2$	$92 : 4 : 23$
$5 \cdot (100 : 25)$	$80 : (48 : 12)$
$72 : (12 \cdot 6)$	$200 - 12 \cdot 5$

- 25.** Bir düýp behi agajyndan 12 kg, ikinjisinden 18 kg behi ýygyp alyndy. Hemme behi 6 kg-dan edip ýaşıklara ýerleşdirildi. Munuň üçin näçe ýaşik gerek bolupdyr? (Meseläni iki usul bilen çözüň.)

- 26.** Jedweli dolduryň:

a	16	9	400	320
b	6	12	1	3
$a \cdot b$				

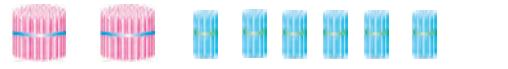
c	38	56	840	99
d	2	14	7	33
$c : d$				

27. $60 + 80$ | $430 : 2$ | $545 + 268$ | $126 \cdot 5$
 $120 - 90$ | $180 : 2$ | $381 - 126$ | $565 : 5$

28. 1) Jedwelde her bir hatardaky çöpleriň sag tarapynda sanlar ýazylan. Şu sanlary okaň.

	Ýüzler	Onlar	Birler
	4	3	2
	2	6	0
	3	0	9

- 2) Bu sanlaryň hersinde näçe birlik, näçe onluk we näçe ýüzlügiň bardygyny hasaplaň.
 3) Bu sanlaryň hersinde jemi näçe birlik; jemi näçe onlugyň bardygyny hasaplaň. 4) Bu sanlaryň her birini ýazmak üçin näçe hili sifrdan peýdalanylypdyr?

29. Hasaplaň. Nähili hasaplandygynyzy düşündiriň:

$500 + 4$	$488 - 80 - 8$	$364 - 4 - 40$
$500 + 40$	$488 - 400 - 8$	$574 - 500 - 70$

30. Synp kitaphanasynnda 95 sany kitap bardy. 9 okuwçy 4 sanydan kitap aldy. Kitaphanada näçe kitap galdy?

31. Gönüburçluk şeklindäki uçastoguň daşyny simtor bilen gurşamaly. Eger uçastoguň uzynlygy 8 m, ini 7 m bolsa, näçe metr simtor gerek bolar?

32. $(480 - 400) : 4$	$64 : 8 \cdot 7 - 9$	$(680 + 20) : 7$
$720 : 9 - 270 : 9$	$91 - 4 \cdot 11 \cdot 2$	$513 + 60 : 12$

33. Tikiñçi 8 palto 5-den we 7 palto 4-den ilik dakdy. Tikiñçi jemi näçe ilik dakypdyr?

$429 < 479$
 $8536 > 7741$

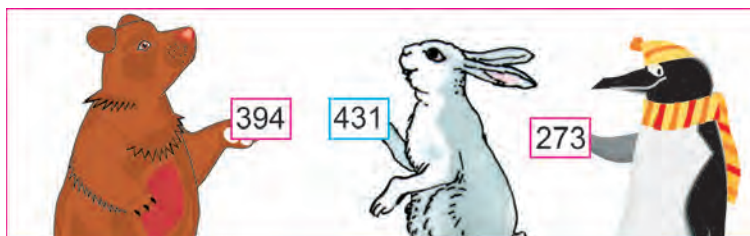
$7165 \square 9655$
 $<, >, =$

$367 + 429$
 $2568 - 1456$

KÖPBELGILI SANLAR

Onluk hasaplama sistemasy

34. Her bir sanyň ýazylyşynda 3 sifri nämäni aňladýar?

Sanlar ýazgysynda şol bir sifr, ol haýsy öý-jükde durandygyna garap, her hili baha eýe bolýar. Meselem, 273 sanyndaky 3 sifri birler öýjüginde dur, şu sebäpli ol 3 birligi aňladýar. 431 sanynda 3 sifri onlar öýjüginde dur, şu sebäpli ol 3 onlугy aňladýar. Munda onuň bu öýjükdäki bahasy birler öýjügindäki bahasyndan 10 esse artyk.

394 sanynda 3 sifri ýüzler öýjüginde dur, şu sebäpli ol 3 ýüzlügi aňladýar. Munda onuň bu öýjükdäki bahasy onlar öýjügindäki bahasyndan 10 esse artyk. Şonuň üçin sanlaryň biz peýdalanýan ýazylyş sistemasyna onluk hasaplama sistemasy diýilýär.

Onluk hasaplama sistemasy pozision sistemadur, chunki shol bir sifr, ol sanyň ýazgysynda haýsy öýjükde (pozisiýada) durandygyna garap, her hili baha eýe bolýar.

35.

Ýüzler	Onlar	Birler
3	2	6
III öýjük birligi	II öýjük birligi	öýjük birligi

Jedwelde san ýazylyan. Şu sany okaň. Täze sözleri ýatda saklaň. 326 sany aşakdakylardan ybarat:

6 birlik ýa-da birinji öýjügiň 6 birligi;

2 onluk ýa-da ikinji öýjügiň 2 birligi;

3 ýüzlük ýa-da üçünji öýjügiň 3 birligi.

36. Jedwelde ýazylyan sanlary okaň. Sagdan çepetara sananda birlikler näçenji orunda ýazylyar? Onluklar näçenji? Ýüzlükler näçenji?

Ýüzler	Onlar	Birler
III öýjük birligi	II öýjük birligi	I öýjük birligi
3	4	8
5	0	9
2	7	0

348 sanynyň her bir öýjüginde näçe öýjük birligi bar? 509 sanyn da näçe? 270 sanyn da näçe?

37. Aşakdaky sanlary ýazyň we okaň:

1) üçünji öýjügiň 6 birligi, ikinji öýjügiň 0 birli gi, birinji öýjügiň 1 birli gi;

2) üçünji öýjügiň 2 birli gi, birinji we ikinji öýjükl eriň birlikleri ýok.

- 38.** Çaphanada 318 sany erkek we olardan 42 sany kem aýal işleýär. Çaphanada jemi näçe adam işleýär?

39. $9 \cdot 6$ | $63 : 7$ | $720 + 30$ | $640 + 200 - 300$

- 40.** 6 sm uzynlykdaky bir kesim we ondan 2 sm gysga başga bir kesim çyzyň.

- 41.** Sanlary öýjük goşulyjylarynyň jemi görnüşinde ýazyň:

üç ýüz on sekiz

ýedi ýüz ýigrimi ýedi

- 42.** Diňe 8, 0 we 5 sifrleri gatnaşýan ähli üçbelgili sanlary şeýle ýazyň, ýagny her bir sanyň ýazgysyndaky sifrlar:

a) gaýtalanmasyn; b) gaýtalansyn.

- 43.** Birlikleri onluklaryndan 2 esse kiçi bolan ähli ikibelgili sanlary ýazyň.

- 44.** Amalyýetde onluk hasaplama sistemasyndan daşary sanlaryň rim sifrleri bilen ýazylyşy hem köp duşýar.

Meselem, rim sifrlerini sagatlaryň siferblatlarynda, köne binalarda görmek mümkin; käte kitabyň baplary, ýylyň aýlary, asyrlar rim sifrleri bilen belgilenýär. Sanlary rim sifrleri bilen ýazmakda jemi ýedi sany sifrdan peýdalanylýar.

Rim sifrleri

I = 1

V = 5

X = 10

L = 50

C = 100

D = 500

M = 1000

45. Rim hasaplama sistemasynda 1-den 20-ä çenli bolan sanlar nähili düzgün boýunça ýazylyar?

I	1	VIII	8	XV	15
II	2	IX	9	XVI	16
III	3	X	10	XVII	17
IV	4	XI	11	XVIII	18
V	5	XII	12	XIX	19
VI	6	XIII	13	XX	20
VII	7	XIV	14		

46. Amallaryň netijelerini rim sifrleri bilen ýazyň:

$V+I$	$XX-X$	$XVI:II$
$XI-I$	$XIX-I$	$V \cdot III$
$XVIII-VIII$	$XI-V$	$XII:VI$
$X+V$	$VII+VIII$	$IV \cdot V$

Islendik sanyň ýazylyşynda ondaky rim sifri, onuň haýsy orunda durandygyna seretmezden, hut birmeňzeş baha eýe bolýar. Şonuň üçin sanyň rim hasaplama sistemasy pozision däl sistemadyr.

47. Hasaplaň:

$125+168$	$40 \cdot 6$	$84:2$
$430-207$	$120:30$	$15 \cdot 4$
$12 \cdot 4$	$681-666$	$230+170$
$51:17$	$640+360$	$700-475$

48. Boçkada 85 l suw bardy. Oňa ýene suw guýlandan soň ondaky suw 192 l boldy. Boçka näçe suw guýlupdyr?

Köpbelgili sanlary sifrlmek

49.

Üçbelgili 328 sanynyň ýazgysynda üç öýjügi – birler, onlar, ýüzler öýjüginini düzýän üç sifr bar. Bu öýjükler birleşdirilýär we **synp** diýlip atlandyrylýar.

Islendik mukdardaky dürli sifrlerden ybarat sanlary – dörtbelgili, başbelgili, altybelgili, ýedibelgili we ş.m. sanlary ýazmak mümkin. 625347 sany – altybelgili san.

Sagdaky ilkibaşdaky üç sifr birler synpyny düzýär. Birler synpyndan soň müňler synpy gelýär. Müňler synpynda üç sany öýjük bar, bular: *bir müňler, on müňler, ýüz müňler*. 5 sifri baş müňlügeni, 2 sifri iki on müňlügeni, 6 sifri alty ýüz müňlügeni aňladýar. Jemi, bu sanda 625 müňlük, 347 birlik bar. Şonuň üçin 625347 sanyny şeýle okamak kabul edilen: *alty ýüz ýigirmi baş müň üç ýüz kyrk ýedi* („birlik“ sözi aýdylmaýar).

Müňler synpyndan soň millionlar synpy gelýär. Onuň öýjükleri şeýle atlandyrylýar: *bir millionlar, on millionlar, ýüz millionlar*.

50. Jedweli gözden geçiriň:

II synp – müňler synpy			I synp – birler synpy		
Ýüz müňler	On müňler	Bir müňler	Ýüzler	Onlar	Birler

Haýsy öýjügiň birlikleri I synpy, haýsylary II synpy düzýär? Her bir synp näçe öýjükden ybarat?

51. 358 müň; 702 müň; 40 müň; 56 müň sanlarynda her bir öýjügiň näçe birligi bar?

Jogabyň nusgasy: 358 müň sanynda 3 ýüz müňlük, 5 sany on müňlük we 8 sany bir müňlük ýa-da altynjy öýjügiň 3 birligi, başynjy öýjügiň 5 birligi we dördünjy öýjügiň 8 birligi bar.

52. Dükanda 200 sany gözenekli we olardan 3 esse köp bir çzykly depder bar. Dükanda jemi näçe depder bar?

53. Sergä 48 sany ak-gara teswirli we ondan 4 esse kem reňkli fotosuratlar iberildi. Sergä jemi näçe fotosurat iberilipdir?

54. $27 + 39$ | $7 \cdot 7$ | $73 - 6 \cdot 5$ | $9 \cdot 6 - 6 \cdot 3$
 $81 - 38$ | $8 \cdot 7$ | $39 - 9 \cdot 3$ | $6 \cdot 6 + 4 \cdot 4$

55. Gysga ýazgy boýunça mesele düzüň we ony çözüň:

Garpyzlar – 420 kg ←] ?
 Gawunlar – ?, 135 kg kem]

56. Jedweli gözden geçiriň:

II synp – müňler synpy			I synp – birler synpy		
Ýüz müňler	On müňler	Bir müňler	Ýüzler	Onlar	Birler
	4	5	0	0	0
1	9	8	0	0	0
5	0	0	0	0	0
	7	0	0	0	0

Birinji sanda ikinji synpyň 45 birligi bar. Bu san 45 müň diýlip okalýar. Birler synpyna ýazylan nollar bu synpda birinji synp birlikleriniň ýokdugyny aňladýar.

Jedwelde ýazylan soňky sanlaryň hersinde ikinji synpyň näçe birligi bar? Şu sanlary okaň.

57. Sanlary okaň. Her bir jübütlikdäki sanlaryň ýazylyşynda birmeňzeş sifrler nämäni aňladýar?

6	18	30	209	777
6 000	18 000	30 000	209 000	777 000

58. Ammara 54 ýaşık alma we 36 ýaşık armyt getirildi. Ir bilen dükanlara 45 ýaşık ter miwe ugradyldy. Ammarda näçe ýaşık ter miwe galypdyr?

59. $300 \text{ müň} + 26 \text{ müň}$ | $905 \text{ müň} - 5 \text{ müň}$
 $21 \text{ müň} \cdot 3$ | $36 \text{ müň} : 4$

60.	$\begin{array}{r} 356 \\ - 189 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 637 \\ + 274 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 807 \\ - 358 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 421 \\ + 189 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 770 \\ - 354 \\ \hline \end{array}$
------------	---	---	---	---	---

61. Mellek ýerinde 12kg massaly kădi we 6kg massaly gawun ýetişdirildi. Kădi gawundan näçe agyr? Gawunyň massasy kădiniň massasyndan näçe esse kem?

62. San ýazgysyndaky her bir sifr nämäni aňladýar?

Millionlar synpy			Müňler synpy			Birler synpy		
Ýüz milli-onlar	On milli-onlar	Bir milli-onlar	Ýüz müň-lar	On müň-ler	Bir müň-ler	Ýüz-ler	On-lar	Birler
						3	2	8
			6	2	5	3	4	7
1	2	6	2	8	1	5	3	9
						6	0	5
					1	0	0	0
				3	9	0	1	8
			1	3	9	0	1	8
		1	0	0	0	0	0	0
	4	6	5	3	0	9	6	0

Köpbelgili sany okamak üçin, onuň ýazgysyny sagdan çepes tarap hersinde üç sanydan sifri bolan synplara bölünýär. Ahyrky (çepdäki) synpda 3, 2 ýa-da 1 sifr bolmagy mümkin.

Mysal. 3000624 sanyny okaň. Ýazgyny sagdan çepes 3 sifrlil synplara bölýäris. Her bir synp birlikleriniň sanyny we oňa goşup synpyň adyny aýdýarys (birler synpynyň ady aýdylmaýar).

Müñler synpy nollardan ybarat, şonuñ üçin onuñ ady aýdylmaýar.

3000624 sany şeýle okalýar: *üç million alty ýüz ýigrimi dört*.

- 63.** 7 ýüz müñlük, 3 on müñlük we 4 müñlük; 5 on müñlük we 1 müñlük; 4 ýüz müñlük we 8 müñlük; 9 ýüz müñlük; 3 ýüz müñlük we 5 birlikden ybarat sany ýazyň.

Islendik sany onuñ öýjük goşulyjylarynyñ jemi bilen çalşyrmak mümkin.

Meselem: $804 = 800 + 4$

$804\,000 = 800\,000 + 4\,000$

- 64.** Her bir sany öýjük goşulyjylarynyñ jemi bilen çalşyryň:

$$402 = \square + \square$$

$$570 = \square + \square$$

$$402\,000 = \square + \square$$

$$570\,000 = \square + \square$$

- 65.** $300\,000 + 60\,000 + 6\,000$

$$588\,000 - 500\,000$$

$$99\,000 - 9\,000$$

$$800\,000 + 5\,000$$

$$209\,000 - 200\,000$$

$$206\,000 - 6\,000$$

- 66.** Bir towguñ 15 sany, ikinjisiniñ oña garanda 6 sany köp, üçünjisiniñ bolsa ikinjisine garanda 3 esse kem jüýjesi bar. Üçünji towguñ näçe jüýjesi bar?

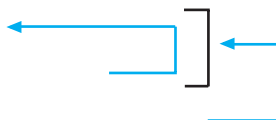
67. $480 + 70$ | $340 - 30$ | $754 + 246$ | $90 \cdot 3$ | $360 : 3$

$690 + 80$ | $720 - 50$ | $540 - 297$ | $30 \cdot 8$ | $720 : 6$

- 68.** Gysga ýazgysy boýunça mesele düzüň we ony çözüň:

Sayıawan — 4260 som
Ellikler —?, 690 som arzan
Plaş—?, näçe bolsa, şonça

69. Amallary ýerine ýetiriň:

$$630:9+70\cdot3$$

$$400:100\cdot23$$

$$560:8+30\cdot6$$

$$490:70\cdot14$$

$$400\cdot2-40\cdot9$$

$$810:90\cdot11$$

70. 4 sany ýüzlük we 8 sany birlik; 4 sany yüz müňlük we 8 sany müňlük; 3 sany ýüzlük we 9 sany birlik; 3 sany yüz müňlük we 9 sany on müňlükden ybarat sanlary okaň we ýazyň.

71. Jedwelde ýazylan sanlary okaň:

II synp—müňler synpy			I synp—birler synpy		
Ýüz müňler	On müňler	Bir müňler	Ýüzler	Onlar	Birler
2	4	3	6	1	5
7	9	4	5	8	3
4	8	7	3	6	2

Sanlary okamak üçin 62-nji ýumuşda görkezilişi ýaly çemeleşiş.

1) Sany synplara bölüň. Her bir synpda üç sanydan öýjük bolmaly.

2) Ikinji synp birlikleriniň yzyna synpyň adyny goşup okaň (243 müň).

3) Birinji synpyň birliklerini okaň (615).

Meselem, birinji hatardaky san aşakdaky ýaly okalýar: iki yüz kyrk üç müň alty yüz on baş.

Jedweldäki başga sanlary özüňiz okaň.

72. 1) Her bir sany synplara bölün we onda her bir synpyň näçe birligi bardygyny aýdyň we sanlary okaň:

375 000	58 630	236 070	1 100
375 402	58 603	236 700	99 999
375 042	58 600	236 007	400 099

Ýatda saklaň! Eger käbir öýjükde nol duran bolsa, san okalanda şol öýjügiň ady düşürlip galdyrylýar.

- 2) Birinji (ikinci, üçünji) sütündäki sanlaryň nämesi bir-birine meňzeş we nämesi bilen tapawutlanýar?
73. Gül dükanyna güller getirildi. Hemme gülüň üçden bir bölegi—gwozdika gülleri. Olar 30 sanydy. Dükana jemi näçe gül getirilipdir?

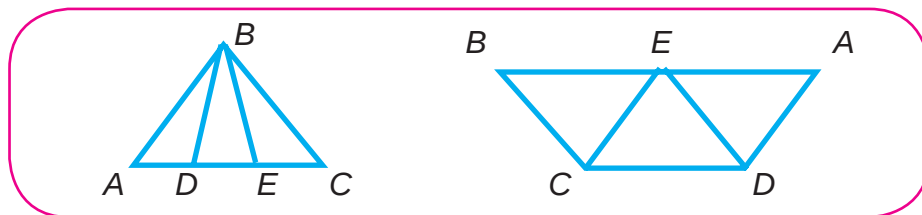

74. $809 - (243 + 127)$ $566 - (681 - 524)$

75. 120 okuwçy hojalyga gök önüm ýygymyna, olardan 3 esse kem okuwçy bakja önümlerini ýygnamaga kömekleşdiler. Hojalyga jemi näçe okuwçy kömek beripdir?

76. Suratda görkezilen şekilleriň adyny aýdyň:

Şekilleriň hersinde näçe üçburçluk bar?

77. Köpbelgili san ýokary synpdan başlap ýazylýar. Meselem, üç ýüz alty müň alty ýüz on üç sanyny ýazmak üçin aşakdaky ýaly pikir ýörediň:

1) Bu sanda ikinji synp birliginiň näçedigini ýazýaryn (306).

2) Birinji synpyň birliklerini ýazýaryn (613).
Synplaryň arasynda birneme ýer galdyrylýar.
Ýazylyşy: 306 613.

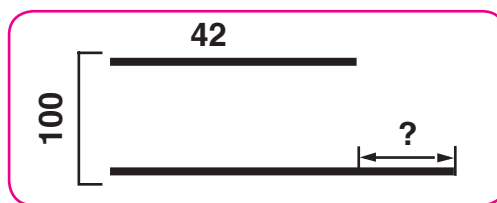
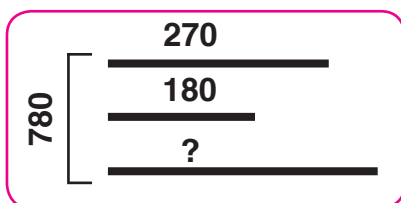
78. Sanlary okaň we ýazyň:

1) ikinji synpyň 40 birligi we birinji synpyň 650 birligi;

2) ikinji synpyň 3 birligi we birinji synpyň 400 birligi;

3) ikinji synpyň 4 birligi we birinji synpyň 100 birligi.

79. Surata garap meseleler düzüň we olary çözüň:

80. Aňlatmalaryň bahasyny tapyň:

$$\begin{array}{|l|l|l|} \hline 1000 - (685 + 129) & 280 : 4 \cdot 6 & 810 : 9 + 1000 : 2 \\ \hline 819 + (356 - 175) & 350 : 7 \cdot 9 & 640 : 8 + 600 : 100 \\ \hline \end{array}$$

81. Lentanyň dörtten bir bölegi 20 sm-e deň bolsa, lentanyň uzynlygy näçe santimetr bolar?

82. $57:19+84:3$ | $(19+69):22$ | $4 \cdot (45-29)$
 $18 \cdot 3:9+44$ | $(76-68) \cdot 11$ | $2 \cdot (56-38)$

83. 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 sifrlariniñ kömeginde islendik sany ýazmak mümkin. San ýazgysyndaky sifriñ bahasy onuñ şu ýazgyda özi eýelän ýerine bagly bolýar. 309451, 697038, 173006 sanlaryny okaň. Birinji sanyň ýazgysynda 3 sifri 3 ýüz müňi, ikinji sanyň ýazgysynda 3 onluga, üçünji sanyň ýazgysynda 3 müňi aňladýar.

84. 183654, 700412, 90030 sanlarynyň ýazgysynda her bir sifr nämäni aňladýar?

85. Sanlary ýazyň we olaryň ýazgysynda nol nämäni aňladýandygyny düşündirip beriň:

- 1) baş ýüz ýigrimi ýedi müň;
- 2) baş ýüz ýigrimi ýedi müň sekiz;
- 3) baş ýüz ýigrimi ýedi müň segsen dört.

86. Mekdep bagyndan okuwçylar 64 kg alma, almadan 2 esse kem armyt, armytdan 16kg kem injir ýygyp aldylar. Okuwçylar injirden näçe kilogram köp alma ýygyp alypdylar?

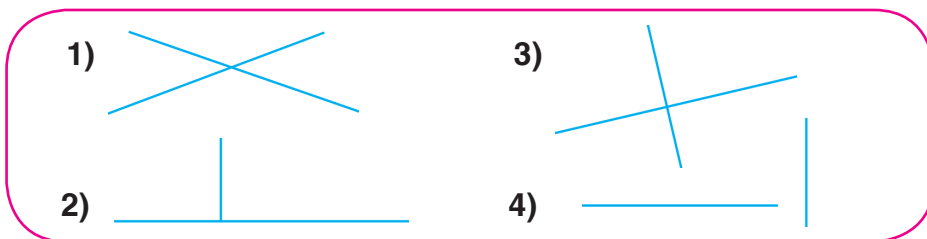
87. $45:5 \cdot 4$ | $34:17 \cdot 28$ | $230+(487-248)$

88. Gurluşyga 150t sement, sementden 4 esse köp çäge getirildi. Sementden näçe tonna köp çäge getirilipdir?

 $40 \cdot 9$ | $540:9$ | $80 \cdot 3:4$ | $800-613+276$

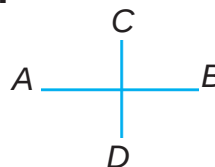
Göni çyzyklaryň perpendikulýarlygy

90. Iki göni çyzyk haýsy ýagdaýlarda göni burç astynda kesişýändigini barlaň:

Göni burç astynda kesişýän AB we CD göni çyzyklara **perpendikulýar göni çyzyklar** diýilýär.

Bu aşakdaky ýaly ýazylýar:
 $AB \perp CD$ ýa-da $CD \perp AB$

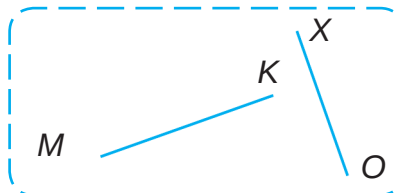
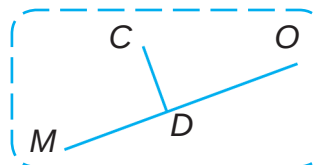
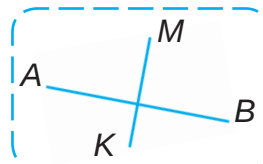

91. Aşakdaky her bir pikir ýöretmäni okaň we manysyny düşündiriň:

1) AB göni çyzyk MK göni çyzyga perpendikulýar;

2) MO we CD göni çyzyklar perpendikulýar;

3) $MKBXO$.

92. Islendik iki perpendikulýar göni çyzyk çyzyň.

- 93.** Berlen pikir ýöretme dogrumy:
eger $AB \perp CP$ bolsa, onda $CP \perp AB$ bolar?
Çyzgy çyzyp, özüňizi barlaň.

- 94.** Sanlar deňeşdirilende şeýle pikir ýöredilýär:
 1) Iki sandan sanawda haýsy biri öň aýdylsa, ana şol san kiçi, haýsy biri soň aýdylsa, ana şol san uly bolýar.
Meselem: $9 < 10$ we $10 > 9$; $88 < 90$ we $90 > 88$.
2) Köpbelgili sanlary ýokary öýjükdän başlap öýjüklär boýunça deňeşdirmek hem mümkin.
Meselem: $843 > 798$, çünki 8 ýüzlük $>$ 7 ýüzlük; $7462 < 7832$, çünki müňlükleriň sany birmeňzeş bolany bilen ýüzlükler birinji sanda ikinjidakiden kiçi.

- 95.** 37824 we 37871 99999 we 100000
400050 we 400005 10000 we 9999

- 96.** Surat gurnagy üçin hersinde 6 sanydan galam bolan 8 guty we hersinde 12 sanydan galam bolan 3 guty reňkli galam satyn alyndy. Jemi näçe galam satyn alnypdyr?

- 97.**

$70 \cdot 7$	$480 : 8$	$30 \cdot 4 : 2$	$607 + 236 - 799$
$40 \cdot 9$	$540 : 9$	$80 \cdot 3 : 4$	$800 - 613 + 276$

- 98.** 1) 1, 10, 100, 1000 sanlarynyň ýazgysynda 1 sifri nämäni aňladýar?
2) 1 onluk 1 birlikden näçe esse köp?
1 ýüzlük 1 birlikden näçe esse köp?

99. 1) Her bir sütündäki sanlary deňeşdiriň:

1	5	30	46
10	50	300	460
100	500	3000	4600
1000	5000	30000	46000

Birinji sütündäki sanlaryň ýazgysynda 1 sifri nämäni aňladýar? Ikinji sütündäki 5 sifri nämäni? Sanlaryň ýazgysynda onuň sag tarapyna bir nol ýazanda bu san näçe esse artar? Iki nol ýazanda näçe? Üç nol ýazanda näçe?

2) 1000; 5000; 30000; 46000 sanlarynyň sag tarapyndan bir nol düşürlip galdyrylsa, bu sanlar nähili üýtgär? Iki nol düşürlip galdyrylsa nähili? Üç nol düşürlip galdyrylsa nähili?

100. 1) 63; 80; 900 sanlaryny 10 esse, 100 esse, 1000 esse artdyryň;

2) 4000; 70000; 285000 sanlaryny 10 esse, 100 esse, 1000 esse kemeldiň.

Ýatda saklaň! 1) Sanyň sag tarapyna bir nol ýazylsa, san 10 esse, iki nol ýazylsa, 100 esse, üç nol ýazylsa, 1000 esse artýar. 2) Sag tarapdan bir nol düşürlip galdyrylsa, san 10 esse, iki nol düşürlip galdyrylsa, 100 esse we üç nol düşürlip galdyrylsa, 1000 esse kemelýär.

101. $38\,000 : 1\,000$ | $45\,000 \cdot 10$ | $709\,000 : 10$
 $6\,000 : 100$ | $2\,100 \cdot 100$ | $709\,000 : 100$

102. Jedweller boýunça meseleler düzüň we olary çözüň:

1)	1 haltajygyň massasy	Haltajyklar sany	Hemme haltajyklaryň massasy
	Birmeňzeş	6 sany 10 sany	18 kg ?

2)	Bir listiň bahasy	Listler sany	Hemme listleriň bahasy
	Birmeňzeş	10 sany ?	800 som 400 som

103. Gönüburçlугyň uzynlygy 9 sm, ini bolsa ondan 3 esse gysga. Gönüburçlугyň perimetrini tapyň. Depderiňize şeýle gönüburçluk çyzyň.

104.	$890 - (520 - 270)$	$510 - 3 \cdot 8$	$62 + 81 : 9$
	$710 - (190 + 330)$	$7 \cdot 7 + 346$	$42 - 56 : 8$
	$(14 + 8) \cdot 4$	$7 \cdot 14 - 65$	$70 - 64 : 2$

105. 1) Öýjükləriň ýerine laýyk sanlary goýup göçüriň:

7 ýüzl. = □ onl. = □ birl.

3 müňl. = □ ýüzl. = □ onl. = □ birl.

25 müňl. = □ ýüzl. = □ onl. = □ birl.

2) 3745 sanyny ýazyň:

a) Bu sanda **jemi näçe birlik** bardygyny tapýarys.

Birler öýjüginde 5 sany **birlik** bar.

Onlar öýjüginde 4 sany onluk bar.

1 onl. = 10 birl.; 4 onl. = 40 **birl.**

Ýüzler öýjüginde 7 sany ýüzlük bar.

1 ýüzl. = 10 onl. = 100 birl.; 7 ýüzl. = **700 birl.**

Müňler öýjüginde 3 sany müňlük bar.

1 müňl. = 10 ýüzl. = 100 onl. = 1000 birl.

3 müňl. = **3000 birl.**

Diýmek, **3000 birl. + 700 birl. + 40 birl. + 5 birl. = 3745 birl.**

b) Bu sanda **jemi näçe onluk** bardygyny tapýarys.

Birler öýjüginde onluk ýok. Onlar öýjüginde 4 sany onluk bar.

Ýüzler öýjüginde 7 sany ýüzlük bar.

1 ýüzl. = 10 onl.; 7 ýüzl. = **70 onl.**

Müňler öýjüginde 3 sany müňlük bar.

1 müňl. = 10 ýüzl. = **100 onl.**

3 müňl. = **300 onl.**

Diýmek, **300 onluk + 70 onluk + 4 onluk = 374 onluk.**

d) 3745 sanynda jemi **näçe ýüzlük** bar?

e) 5619, 78042, 910537 sanlaryny gözden geçiriň.

Aşagy çyzylan sanlardan haýsy biri sanda jemi näçe onluk; ýüzlük; müňlük bardygyny görkezýär?

106. b we c niň aşakdaky bahalarynda $b \cdot c$ we $b : c$ aňlatmalaryň bahasyny hasaplaň:

b	8000	1000	15000	600
c	10	100	10	100

107. Bir halta şekeriniň massasy 50 kg. Dükanda öýläne çenli 3 halta we öýländen soň şeýle

5 halta şeker satyldy. Şol gün jemi näçe kilogram şeker satylypdyr?

108. Dükanda 280 kg un bardy. Agşamara 60 kg un galdy. Näçe kilogram un satylypdyr?

Şu meselä ters meseleler düzüp, olary ýatdan çözüň.

109. Diňe jogaplaryny ýazyň:

$$(740 + 160) : 100$$

$$(420 + 580) : 1000$$

$$(985 - 900) \cdot 100$$

$$600 : (20 \cdot 5)$$

$$9 \cdot 6 \cdot 10000$$

$$72 : 8 \cdot 1000$$

$$72 : 24 \cdot 9$$

$$81 - 27 \cdot 3$$

$$66 : 33 \cdot 8$$

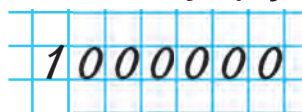
$$74 : 1$$

$$19 \cdot 1$$

$$19 \cdot 0$$

110. 1) 9 ýüz müň sanyny ýazyň. Oňa ýene 1 ýüz müňi goşuň. 10 ýüz müň soňky (ýedinji) öýjük birligini—milliony düzýär.

2) 999 müňi ýazyň. Oňa 1 müňi goşuň. 1000 müň soňky (üçünji) synp birligini—milliony düzýär.

1 million sany şeýle ýazylýar.

1000000 sanynyň ýazgysynda näçe nol bar? Bu ýazgydaky nollar nämäni aňladýar?

111. Depderiňize aşakdaky jedweli çyzyň we onda 6 setiri boş galdyryň.

Müňler synpy			Birler synpy		
Ýüz müňler	On müňler	Bir müňler	Ýüzler	Onlar	Birler

Şu jedwele aşakdaky sanlary ýazyň: alty müň; kyrk müň; bir müň dokuz ýüz togsan ýedi; otuz dokuz müň iki ýüz sekiz; alty ýüz on dört müň sekiz ýüz altmyş baş; dokuz ýüz sekiz müň alty ýüz ýigrimi.

112. $34\,000 \square 340 \cdot 100$

$9\,000 : 100 \square 90$

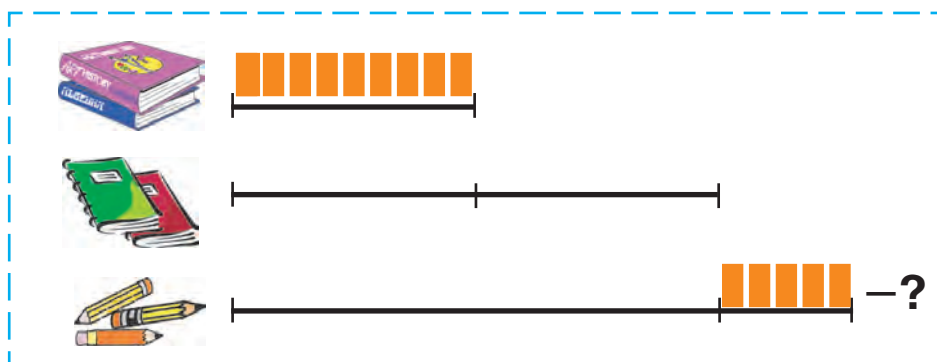
$76\,000 \square 76 \cdot 10$

$50\,000 \square 500\,000 : 100$

113. 3 sany birmeňzeş ilik üçin 120 som tölendi. 100 sany şeýle ilik üçin näçe som tölemeli?

114. Kitaphana birinji gün 4 daňyda 56 sany, ikinji gün şeýle daňyda 42 sany kitap getirildi. Ikinji gün näçe daňy kitap getirilipdir?

115. Surata garap mesele düzüň we ony çözüň:

116. $800 \cdot 10 : 1\,000$

$(340 + 60) : 100$

$(780 - 90) \cdot 10$

$(704 - 700) \cdot 1\,000$

Dört arifmetik amal we olaryň ýerine ýetirilişi

117. 1) Sanlary goşmak, aýyrmak, köpeltmek, bölmek — bular arifmetik amallardyr. Olary aňlatmak üçin ýörite belgilerden peýdalanylýar (+, −, ·, :).

Eger iki san bu belgilerden biri bilen birleşdirilse, onda sanly aňlatma alynýar. Sanly aňlatmanyň bahasyny bilmek üçin onda getirilen amaly ýerine ýetirmeli bolýar.

2) Dersligiň 190-njy sahypasyndaky amal belgisini, aňlatmany we sanlary okaň.

3) Aşakdaky aňlatmalaryň bahalarynyň nähili hasaplanandygyny düşündiriň:

$$\begin{array}{l|l} 24\,000 + 6\,000 = 30\,000 & 140\,000 \cdot 2 = 280\,000 \\ 85\,000 - 50\,000 = 35\,000 & 42\,000 : 6 = 7\,000 \end{array}$$

4) 42 000 we 2 sanlarynyň jemini, tapawudyny, köpeltmek hasylyny we paýyny hasaplaň.

118. 18 m matadan 9 sany birmeňzeş oganlaryň kastýumy tikildi. 34 m matadan näçe şeýle kastýum tikmek mümkin?

119. 118-nji meseläni okaň we aşakdaky ýaly soragly mesele düzüň: „Şeýle 17 sany kastýum tikmek üçin näçe metr mata gerek bolar?“

120. 1) Uzynlyk birlikleri jedwelini gaýtalaň:

1 sm = 10 mm
 1 dm = 10 sm = 100 mm
 1 m = 10 dm = 100 sm
 1 km = 1000 m

2) 4 m, 600 mm, 2 m 15 sm-i santimetrlerde;
 3 m, 500 sm, 1 m 3 dm-i desimetrlerde aňladyň;

3) tarapy 1 dm bolan kwadrat çyzyň.

121.

534 + 389	707 - 619	356 · 2	804 : 3
945 - 624	216 + 423	940 : 4	195 · 5

122.

4 m 56 sm = □ sm	6 m 09 sm = □ sm
9 sm 8 mm = □ mm	5 dm 7 sm = □ sm

123. 3, 7, 8 sifrlerinden 6 sany üçbelgili san düzüň (sanlary ýazanda sifrlar gaýtalanmasyn). Düzülen iň uly we iň kiçi sanlaryň tapawudyny tapyň. Iň uly sanda 8 sifri nämäni aňladýar? Iň kiçi sanda nämäni? 3 sifri 3 onluga aňladýan hemme sanlaryň aşagyny çyzyň.

124. **Ýatda saklaň!** Eger aňlatma diňe goşmak we aýyrmak amallaryndan ybarat bolsa, amallar berlen tertipde (çepden saga) ýerine ýetirilýär.

$$\text{Meselem, } 380 - 250 + 200 - 100 = 230.$$

Añlatmalaryň bahasyny tapyň:

$$96 - 45 + 43 - 69 \quad | \quad 78 + 12 - 56 + 40$$

- 125. Ýatda saklaň!** Eger aňlatma diňe köpeltmek we bölmek amallaryndan ybarat bolsa, amallar yzygider (çepden saga) ýerine ýetirilýär.

$$\text{Meselem, } 240 : 60 \cdot 12 : 8 = 6.$$

Añlatmalaryň bahasyny tapyň:

$$72 : 8 \cdot 4 : 3 \quad | \quad 5 \cdot 14 : 10 \cdot 7 \quad | \quad 2 \cdot 14 \cdot 3 : 4$$

- 126. Ýatda saklaň!** Eger aňlatma her hili arifmetik amallardan ybarat bolsa, ilki yzygider köpeltmek ýa-da bölmek amallary (çepden saga) ýerine ýetirilýär, soň goşmak we aýyrmak amallary (çepden saga) ýerine ýetirilýär.

$$\text{Meselem, } 520 - 400 : 80 \cdot 20 = 420.$$

Amallary kiçi sifrleriň tertibi boýunça ýerine ýetirip, aňlatmalaryň bahasyny tapyň:

$$200 - 130 + 70 \cdot 3 \quad | \quad 810 : 9 + 40 - 5 \cdot 20$$

$$640 : 80 - 80 : 40$$

- 127.** Öýjükleriň ýerine düşürilip galdyrylan sanlary ýazyň:

$$\begin{array}{|l|l|l|} \hline 7 \text{ dm} = \square \text{ sm} & 3 \text{ m} = \square \text{ sm} & 60 \text{ dm} = \square \text{ m} \\ \hline 2 \text{ m} = \square \text{ dm} & 50 \text{ dm} = \square \text{ sm} & 90 \text{ sm} = \square \text{ dm} \\ \hline \end{array}$$

128. Birinji kesimiň uzynlygy 15 sm, ikinji kesimiň uzynlygy 5 sm. Birinji kesim ikinji kesimden näçe santimetr uzyn? Ikinji kesim birinji kesimden näçe esse gysga?

129. $400 - 640 : 8 + 70 \cdot 4$ $700 - 150 \cdot 4$
 $180 \cdot 3 + 230 \cdot 2 - 200$ $270 + 420 : 6$

130. Amallary ýerine ýetirmegiň yzygiderligi baradaky düzgünleri (191-nji sahypa garaň) ýada salyň we aňlatmalaryň bahasyny hasaplaň:

$74 - 50 + 16 - 11$	$56 : 7 \cdot 2 : 4$	$40 - 5 \cdot 5 + 12$
$88 + 12 - 45 + 10$	$64 : 8 : 4 \cdot 9$	$90 - 27 : 9 \cdot 3$

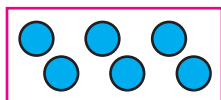
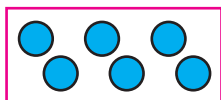
131. Ýatda saklaň! Eger aňlatmada bir ýa-da bir näçe ýaýlar bolsa, ilkibaşda ýaýlaryň içindäki amallar, soň galan amallar ýerine ýetirilýär.

Meselem, $\overset{1}{(340 + 60)} - \overset{3}{(\overset{2}{420} - 90)} = 400 - 330 = 70$.

132. Amallary ýerine ýetirmegiň yzygiderligini anyklaň. Sanlary sütün görnüşinde ýazyp, aňlatmalaryň bahalaryny tapyň:

$583 + 167 - (900 - 623 + 184)$
 $(900 - 381 - 239) + (600 - 261)$

133. Galyndyly bölmek amalynyň nähili ýerine ýetirilýändigini ýada salyň:

$15 : 6 = 2 \text{ (gal. 3)}$

15, 18, 20, 25, 28, 29 sanlarynyň her birini 3-e bölüň. 3-e bölende galyndy galýan sanlary ýazyň.

134. Paýy we galyndyny tapyň we nusga boýunça barlaň:

Nusga: $385:6=64$ (1 gal.)

Çözülişi:

$$\begin{array}{r} - 385 \quad | \quad 6 \\ \underline{36} \quad | \quad 64 \\ 25 \\ - 24 \\ \hline 1 \end{array}$$

Barlamak:

- 1) $1 < 6$
- 2) $64 \cdot 6 = 384$
- 3) $64 \cdot 6 + 1 = 385$

135.

544:5

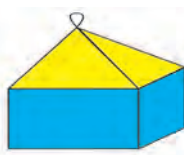
207:7

409:9

$900 - (72 + 28) \cdot 4$
 $810:9 + (48 - 32)$

$(2000 - 1860) + (23 + 77) \cdot 5$
 $6 \cdot (450 - 430) - (760 - 750)$

136. Her bir kagyz fonarjygy nähili şekillerden ýelimlenipdir?

137. Nokatlaryň ýerine +, −, ·, : amal belgilerini deňlikler dogry bolar ýaly edip goýuşdyryň:

$350 \dots 7 = 700 \dots 650$
 $66 \dots 6 = 3 \dots 8$

$370 \dots 80 = 9 \dots 50$
 $60 \dots 8 = 900 \dots 420$

138. 1) Massa birlikleri jedwelini gaýtalaň:

$1 \text{ kg} = 1000 \text{ g}$ $1 \text{ sr} = 100 \text{ kg}$ $1 \text{ t} = 10 \text{ sr} = 1000 \text{ kg}$

2) 6 kg; 2 kg 650 g-y gramlarda;
8 sr; 6 sr 15 kg; 1 t 003 kg-y kilogramlarda aňla-
dyň.

- 139.** Amallary ýerine ýetiriň we düşündiriň. Näme üçin amallar gök reňkde görkezilen sifrler yzygiderliginde ýerine ýetirilipdir?

$$490 - (250 + 80 \cdot 4) \qquad (810 + 18 \cdot 5) : 100$$

- 140.** Aňlatmalaryň bahasyny hasaplaň:

$$\begin{array}{l|l} 100 - (75 - 55) + 80 & (420 - 300) : (90 : 30) + 15 \\ 600 + (20 + 20) \cdot 4 & (55 + 45) - (890 - 870) : 2 \end{array}$$

- 141.** Özbegistanda birinji planetariý 1963-nji ýylda Daşkent şäherinde gurlan. Şu ýyl planetariýniň işläp başlanyna näçe ýyl bolýar? Planetariý näçenji ýylda özüniň 100 ýyllygyny belleýär?

- 142.** Gyşda sygra bir günde 4 kg şugundyr berilýär. Baş günde 3 sygra näçe kilogram şugundyr bermeli?

$$\begin{array}{l|l} 143. \quad 67 + 80 : 4 \cdot 2 & 900 - (36 + 64) \cdot 5 \\ 180 : 2 + (98 - 34) & 87 + 56 : 8 \cdot 3 \end{array}$$

- 144.** BK kesimiň uzynlygyny ölçäň we ýazyň. Uzynlygy BK kesimden 4 sm artyk bolan kesimi çyzyň.

145. Aşakdaky ýazgylaryň dogrudygyny subut ediň:

$$3 \text{ km} > 980 \text{ m}$$

$$60 \text{ dm} > 550 \text{ sm}$$

146. Ekin meýdanyna 60kg bugdaý, bugdaýa garan-
da 3esse kem şaly dänesi, bugdaý bilen şaly
bilelikde näçe bolsa, ondan 2 esse köp mek-
gejöwen dänesi ekildi. Ekin meýdanyna näçe
kilogram mekgejöwen dänesi ekilipdir?

147. Suratlara garaň.

1) Stoluň üstünde piramida, şar, paralelepiped,
kub, silindr, konus dur.

2) Aşakda tegelek, kwadrat, gönüburçluk, üç-
burçluk, islendik dörtburçluk, başburçluk, alty-
burçluk şekillendirilen.

3) Geometrik jisimlerdeki ýasy şekilleri tapyň.
Tegelegi haýsy geometrik jisimde gördüňiz?
Kwadrat haýsy? Gönüburçluga haýsy? Üçburç-
luga haýsy?

148. Okuwçylar bir joýadan 110 kg, ikinji joýadan

bolsa ondan 62 kg köp kelem ýoldular. Okuwçylar jemi näçe kelem ýolupdyrlar?

- 149.** 4 t; 7 sr; 5 sr 16 kg-y kilogramlarda;
5000 kg; 300 000 kg; 715 000 kg-y tonnalarda;
2 kg; 3 kg 500 g; 11 kg 040 g-y gramlarda aňladyň.

- 150.** Her bir üçburçlukdaky burçlaryň görnüşlerini anyklaň. Näme üçin gyzyl reňkli üçburçluk ýiti burçly üçburçluk, gök reňkli üçburçluk gönüburçly üçburçluk, sary reňkli üçburçluk küték burçly üçburçluk diýlip atlandyrylýar?

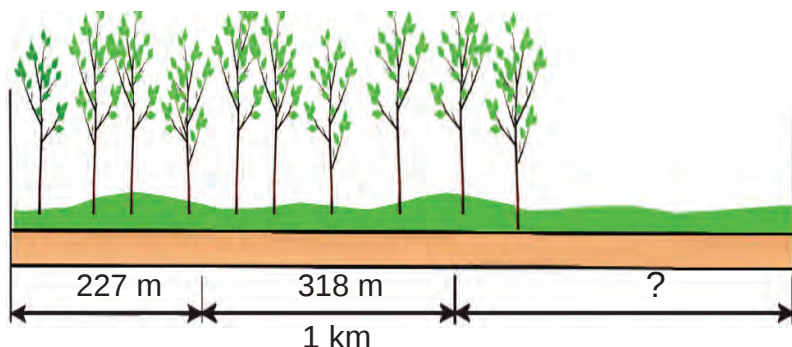

Hemme burçlary ýiti burç bolan üçburçluga **ýiti burçly üçburçluk** diýilýär.

Burçlaryndan biri göni burç bolan üçburçluga **gönüburçly üçburçluk** diýilýär.

Burçlaryndan biri küték burç bolan üçburçluga **küték burçly üçburçluk** diýilýär.

- 151.** Işçilere 3 günde 1 km uzynlykdaky ýoluň gyrasyna agaç nahallaryny oturtmak wezipesi yüklendi. Birinji gün olar 227 m, ikinji gün 318 m uzynlykdaky ýoluň gyrasyna nahal oturdular. Üçünji gün nahal oturdylan ýoluň

uzynlygy ikinji gündäkiden 97 m köpdi. İşçiler wezipäniň hötdesinden gelipdirlermi?

152. Aňlatmalaryň bahasyny tapyň:

$$15 \cdot 3 : 9 + 361 - 954 : 3 \quad | \quad 64 \cdot (8 + 2) - 549 + 36 \cdot 9$$

153. „Eger iki sanyň jemi 5-e bölünse, onda her bir goşulyjy hem 5-e bölünýär“, – diýdi Dilşat. Dilşadyň nähakdygyny subut ediň. Muňa özüňiz mysal getiriň.

154. 1) Kwadrat tarapynyň uzynlygy 6 dm-e deň. Kwadratyň perimetrini tapyň.

2) Kwadratyň perimetri 24 sm-e deň. Kwadratyň tarapynyň uzynlygy nähili?

155. Aňlatmalaryň bahasyny tapyň:

- a) $(236 + 398 + 102) : 4 - 79$;
 b) $2 \cdot (197 + 186 + 114) - 895$.

156. Üçburçlugaň hersiniň taraplarynyň uzynlyklaryny ölçäň. Üçburçluklarda uzynlyklary boýunça deň

bolan taraplar barmy? Olar nāçe?

Nāme üçin gyzyl reňkli üçburçluk — dürli taraply üçburçluk, ýaşyl reňkli üçburçluk — deň taraply üçburçluk, gök reňkli üçburçluk — deň ýanly üçburçluk diýlip atlandyrylýar?

Taraplarynyň uzynlyklary özara deň bolmadyk üçburçluga **dürli taraply üçburçluk** diýilýär.

Iki tarapy uzynlyklary boýunça deň bolan üçburçluga **deňýanly üçburçluk** diýilýär.

Taraplary uzynlyklary boýunça özara deň bolan üçburçluga **deň taraply üçburçluk** diýilýär.

157. Dürli taraply üçburçlugy deň ýanly üçburçluk diýip atlandyrmak mümkinmi? Nāme üçin?

158. Iki gurluşyga 10 sany birmeňzeş ýaşikde çüý ugradyldy. Gurluşyklarda 60 kg çüý ulanylandan soň, birinji gurluşykda 5 ýaşik, ikinjisinde 2 ýaşik çüý galdy. Ýaşikleriň hersinde nāçe kilogramdan çüý bolupdyr?

159. $120 + 180 : 2 \cdot 5$

$120 + 180 : (2 \cdot 5)$

$(120 + 180) : 2 \cdot 5$

$750 - (450 - 250) : 5$

$750 - 450 - 250 : 5$

$(750 - 450 - 250) : 5$

160. Ўғайлары, netijede dogry deňlikler emele geler ýaly edip goýuşdyryň:

$$100 - 24 : 2 = 38$$

$$360 : 6 + 3 = 40$$

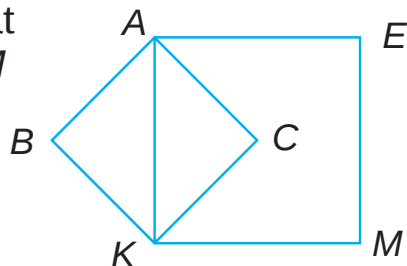
$$32 \cdot 2 - 2 = 0$$

$$300 + 20 \cdot 3 : 10 = 36$$

$$420 : 10 - 4 : 2 = 35$$

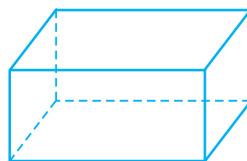
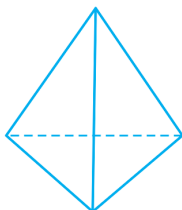
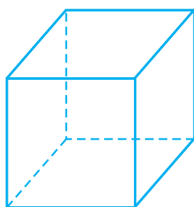
$$4 \cdot 120 - 120 : 6 = 0$$

161. AK kesim ABKC kwadrat üçin näme bolar? KAEM kwadrat üçin näme?

Köpgranlyk

162. Şekilleriň modellerini gözden geçiriň.

Her bir modeliň üsti nähili köpburçluklardan ybarat?

Üsti köpburçluklardan ybarat bolan şekile **köpgranlyk** diýilýär.

Köpburçluklaryň her biri köpgranlygyň **granlary** diýilýär.

Köpburçlugyň taraplaryna köpgranlygyň **gapyrgalary**, onuň depelerine köpgranlygyň **depeleri** diýilýär.

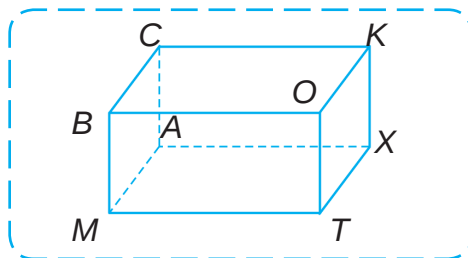
Her bir köpgranlygyň modeliniň näçe:

a) depesi; b) gapyrgasy; c) grany bar?
Size tanyş bolan haýsy şekilleri köpgranlyk diýip atlandyrmak bolar?

163. Berlen zatlaryň arasyndan köpgranlyga meňzeşlerini tapyň we adyny aýdyň:

164. Köpgranlygyň her bir depesini, gapyrgasyny we granyny aýdyň.

165. Tomusky dynç alyş mesgeninde 250 adam dynç alýar. Ýekşenbe güni üç ýolbaşçy bilen 35 sany okuwçy syýahata, 16 sany okuwçy terbiýeçiniň ýolbaşçylygynda ýüzmek boýunça ýaryşa gitdi. Ýekşenbe güni dynç alyş mesgeniniň naharhanasynda näçe dynç aljy naharlanypdyr?

166. Ammarda 260 kg alça bardy. Mekdep naharhanasyna hersinde 6 kg-dan 8 ýaşık, çagalar bakjasyna hersinde 5 kg-dan 7 ýaşık, kafeteriýe üçin 8 kg-dan 9 ýaşıkde alça ugradyldy.
1) Ammardan näçe kilogram alça ugradyldy?

2) Ammarda näçe kilogram alça galypdyr?
Her bir soraga jogap bermek üçin aňlatmalar düzüň we olaryň bahasyny tapyň.

167. Kemalda 9 sany depder bardy. Bu Myradyň depderlerinden 2 esse kem, ýöne Sadygyň depderlerinden 3 esse artyk. Myrat bilen Sadykda jemi näçe depder bar?

168. Amallary ýerine ýetiriň.

$$358 + 264 - (42 + 63 : 7)$$

$$(166 - 134) : (64 : 8) \cdot (926 - 917)$$

Gönüburçly parallelepiped. Kub

169. Birnäçe köpgranlygyň modellerini gözden geçiriň we gandyň gutusyna meňzeş şekili saýlaň. Gant gutusy, kerpiç, ýaşik şekiline meňzeş köpgranlyga **gönüburçly parallelepiped** diýilýär.

170. Seçilip alnan modelleriň birini gözden geçiriň we soraglara jogap beriň. Gönüburçly parallelepiediň her bir grany nähili şekile eýe?

Ol näçe grana eýe?

Onuň özara deň granlary, gapyrgalary barmy?

Olar haýsylar?

Gönüburçly parallelepiediň näçe depesi we gapyrgasy bar?

Her bir depesinden näçe gapyrga çykýar?

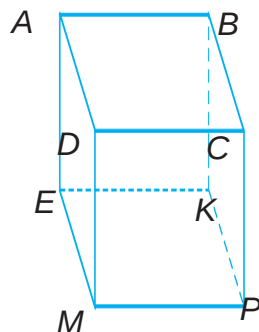
Näme üçin gönüburçly parallelepiede gönüburçly diýilýär?

Gönüburçly parallelepipedin hemme granlary gönüburçluklardyr.

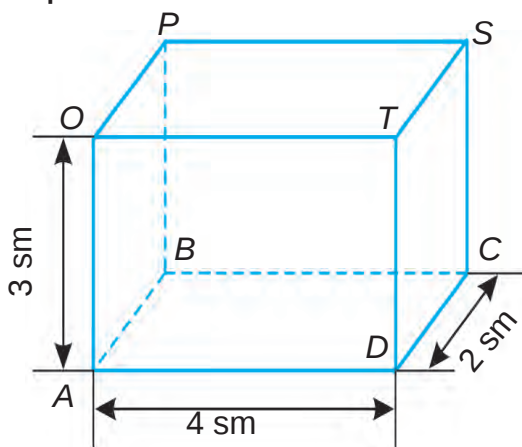
171. Kuby gönüburçly parallelepiped diýip atlandyrmak mümkinmi? Düşündirip beriň.

Hemme granlary kwadratdan ybarat gönüburçly parallelepipedde **kub** diýilýär.

172. Gönüburçly parallelepipedin A we K depelerinden çykan gapyrgalaryny aýdyň. Her bir görünyän we görünmeýän gapyrgany aýdyň. Suratda haýsy granlar görünyär, haýsy granlar görünmeýär. Deň granlaryň jübütliklerini aýdyň.

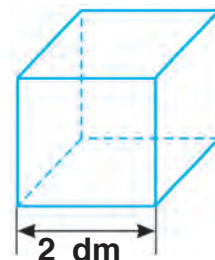

173. Gönüburçly parallelepipedin her bir gapyrgasynyň uzynlygyny aýdyň.
a) her bir granyň meýdanyny; b) gönüburçly parallelepipedin hemme granlarynyň meýdanynyň jemini hasaplaň.

174. Simden kubuň şekli ýasalan.
Jemi näçe sim ulanylypdyr?

175. Gapyrgasynyň uzynlygy: a) 1 sm;
b) 5 sm; ç) 4 sm bolan kubuň
üstüniň meýdanyny (hemme gran-
larynyň meýdanyny) hasaplaň.

176. Gyzjagaz 26 sany kagyz listinden 3 sany
birmeňzeş bloknot ýasady. Şondan soň onda 2
sany kagyz listi galdy. Her bir bloknota näçe
kagyz listi ulanylypdyr?

177. Aňlatmalaryň bahasyny tapyň:

$$376 : (168 - 82 \cdot 2)$$

$$620 : 5 + 261 : 3$$

$$42 : 3 \cdot 8 + 160 - 296 : 8$$

$$7 \cdot (281 - 156) - 6 \cdot 135 : 5$$

Biz her gün duşýan 1-den 9-a
çenli bolan sifrleri, olaryň üs-
tünde ýerine ýetirilýän amallaryň
düzgünlerini we başga köp arif-
metik düzgünleri ylma birinjiler-
den bolup watandaşymyz, beýik
matematik al-Horezmi (783–850)
girizdi. Onuň matematika degişli
ençeme eserleri şol wagtda başga
dillere terjime edilip, uzak wagta çenli Ýewro-
pa uniwersitetlerinde hasap ylmyndan derslik
hökmünde ulanylypdyr.

Al-Horezmi matematika degişli örän köp eser
döredipdir. Beýik babamyz al-Horezmi matema-
tika, astronomiýa, geografiýa ylmlarynyň ösme-
gine uly goşant goşupdyr.

GOŞMAK WE AÝYRMAK

Goşmagyň we aýyrmagyň ýazuw usullary

178. Goşmagyň we aýyrmagyň size mälim bolan häsiýetlerini ýada salyň (191-nji sahypa garaň).

Ýatda saklaň! Birnäçe sanyň jemini hasaplada olaryň ýerlerini dürli usullar bilen çalşyrmak we toparlamak mümkin.

Meselem: $74 + 43 + 57 + 6 = 74 + (43 + 57) + 6 =$
 $= 74 + 100 + 6 = 100 + (74 + 6) = 180.$

Goşulyjylary aşakdaky ýaly toparlamak hem mümkin, onda ýazgy gysga görnüşde bolýar:

$74 + 43 + 57 + 6 = (74 + 6) + (43 + 57) = 80 + 100 = 180.$

179. Birnäçe sanyň jemini hasaplamak üçin olary sütün görnüşinde ýazmak amatly. Jemiň bahasyny nusga boýunça tapyň:

$$316 + 408 + 150$$

$$436 + 188 + 168$$

$$317 + 208 + 193 + 150$$

$$299 + 102 + 185 + 384$$

	2	1	
	3	6	4
+	2	9	5
	2	8	3
	9	4	2

180. Deňsizlikler dogry bolmagy üçin öýjükleriň ýerine nähili sifrleri goýmak bolar:

$$1436 > 14\square\square;$$

$$37\square\square < 37210;$$

$$41620 < 4\square620;$$

$$900138 > \square00804?$$

181. Bir günde 5 towuga 15 g mel berilýär. 27 sany towuga näçe mel bermeli?

182. Ses howada bir sekuntda 330 m aralyga ýaýraýar. 3 sekuntda ses näçe metr aralyga ýaýrar?

$800 - 640 : 8$	$89 - 9 \cdot 6 + 8$	$210 + 90 \cdot 7$
$54 + 27 : 9 - 6$	$480 - 80 \cdot 5$	$75 - 5 + 9 \cdot 2$

184. Nusga garap aňlatmalaryň bahasyny hasaplaň:
Nusga:

$$1. \quad \overset{1}{(384 + 529)} - \overset{3}{(617 - 458)} = 754$$

$$1) \quad \begin{array}{r} + 384 \\ 529 \\ \hline 913 \end{array}$$

$$2) \quad \begin{array}{r} \overset{\cdot}{6}17 \\ - 458 \\ \hline 159 \end{array}$$

$$3) \quad \begin{array}{r} \overset{\cdot}{9}13 \\ - 159 \\ \hline 754 \end{array}$$

$$2. \quad \overset{1}{(333 - 189)} \cdot \overset{3}{(813 - 807)} = 864$$

$$1) \quad \begin{array}{r} \overset{\cdot}{3}33 \\ - 189 \\ \hline 144 \end{array}$$

$$2) \quad 813 - 807 = 6$$

$$3) \quad \begin{array}{r} \times 144 \\ 6 \\ \hline 864 \end{array}$$

$$379 + 94 \cdot 4$$

$$499 + 208 \cdot 2$$

$$(539 + 285) - (451 - 196)$$

$$50 \cdot 100 : 10$$

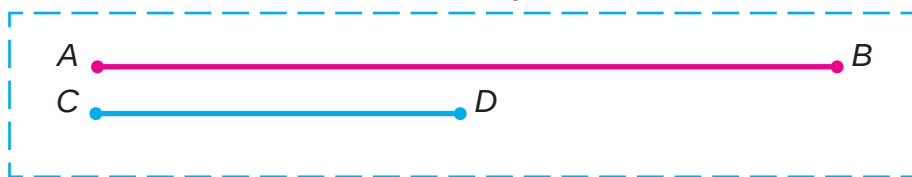
$$90 : 10 \cdot 100$$

$$(734 - 389) : (509 - 506)$$

189. $(528 + 642) - (743 - 587)$ | $(500 - 720 : 8) - 844 : 4$

190. CD kesim AB kesimden näçe esse gysga?
 AB kesim CD kesimden näçe santimetr uzyn?

191. Amatly usul bilen hasaplañ:

$$3 + 91 + 9 + 97 + 9$$

$$58 + 220 + 80 + 42$$

$$334 + 41 + 19 + 6 + 50$$

$$41 + 44 + 49 + 46 + 22$$

Goşmagy we aýyrmagy barlamagyň dürli usullaryny ýada salyň (193-nji sahypa garaň).

192. $534 + 2749 + 301815$ görnüşdäki mysallary dürli usullar bilen çözmek mümkin:

I usul		II usul
$\begin{array}{r} 2749 \\ + 534 \\ \hline 3283 \end{array}$	$\begin{array}{r} 301815 \\ + 3283 \\ \hline 305098 \end{array}$	$\begin{array}{r} 301815 \\ + 2749 \\ + 534 \\ \hline 305098 \end{array}$

193. Hasaplañ we hasaplamlary goşmak bilen barlañ:

$$3805 + 24 + 8195$$

$$802904 + 23050 + 50749$$

194. Dükandan her biri 200 somdan 7 çemçe we 150 somdan 10 çarşak satyn alyndy. Aşakdaky aňlatmalary hasaplap nämäni bilmek mümkin:

$$200 \cdot 7$$

$$10 - 7$$

$$200 \cdot 7 + 150 \cdot 10$$

$$150 \cdot 10$$

$$200 - 150$$

$$150 \cdot 10 - 200 \cdot 7$$

195. 1) Wagt birlikleri jedwelini gaýtalaň:

1 sagat = 60 min | 1 min = 60 s | 1 sutka = 24 sagat

2) 2 sagat; 3 sagat 20 min; 480 s-y minutlarda;
4 sutka; 2 sutka 2 sagady sagatlarda aňladyň.

196. Meseleleri sagatdan peýdalanyň çözüň:

1) Arakesme sagat 9-dan 15 minut geçende başlandy we 9-dan 25 minut geçende gutardy. Arakesme näçe minut dowam etdi?

2) Arakesme sagat 10-dan 10 minut geçende başlandy we 20 minut dowam etdi. Arakesme haçan gutardy?

3) Ders 45 minut dowam etdi. Ol sagat 11-den 25 minut geçende gutardy. Ders haçan başlanypdyr?

84 389 + 527	697	84 : 6	96 : 32 : 27
581 427 + 269	658	91 : 7	32 : 3 : 8
7 046 - 639		57 : 3	66 : 33 : 46

198. 120 kg bugdaý ekildi we 8 esse köp hasyl ýygnap alyndy. Näçe kilogram bugdaý ýygnap alnypdyr?

199. Çözülüşini düşündiriň:

• 910	• 9910	• 99910
400	1000	60003
47	521	284
353	479	59719

700 - 64	2 000 - 796	50 003 - 534
7 000 - 748	20 000 - 846	64 004 - 25 069

201. Hyrydar 400 somdan 2 kg kartoşka we 160 soma şugundyr satyn aldy. Ol satyja 1000 som berdi. Hyrydar näçe gaýtargy almaly?

202. Ammarda 4 t şeker bardy. Bir dükana 1265 kg, ikinjisine ondan 375 kg artyk şeker ugradyldy. Ammarda näçe kilogram şeker galdy? (Tonnany kilogramlar bilen aňladyň.)

203. $24\ 894 - (12\ 504 + 9\ 847)$ $480 : 8 \cdot 6$

204. Bir sany tahýa tikmek üçin 3 dm gara setin sarp edildi. 12 m setinden näçe tahýa tikmek mümkin?

205. Paýy we galyndyny tapyň, netijäni barlaň:

85 : 7

567 : 4

813 : 7

Göni çyzyklaryň parallelligi

206. Mysallarda amallaryň ýerine ýetirmek yzygiderligini düşündiriň:

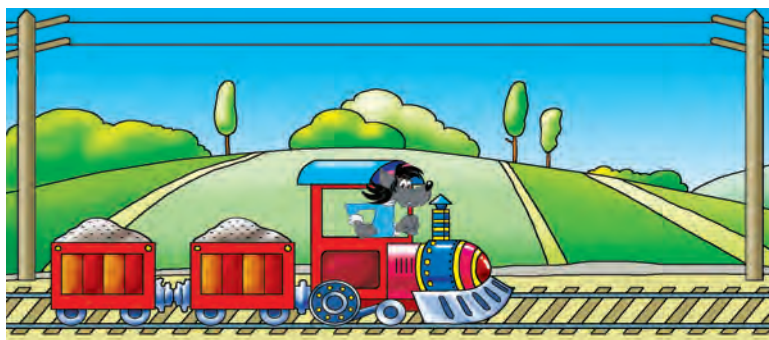
$60 - 42 + 50 - 8$

$64 : 8 \cdot 5 : 4$

$60 - 36 : 6 + 30$

$70 + 30 - 8 \cdot 4$

207.

Siz nähili pikir edýärsiňiz, elektrik simler, demir-yol relsleri bir-biri bilen kesişýärmä?

- 208.** Her näçe dowam etdirilende-de bir-biri bilen kesişmeýän AB we CD göni çyzyklara **parallel göni çyzyklar** diýilýär we aşakdaky ýaly belgilenýär: $AB \parallel CD$ ýa-da $CD \parallel AB$.

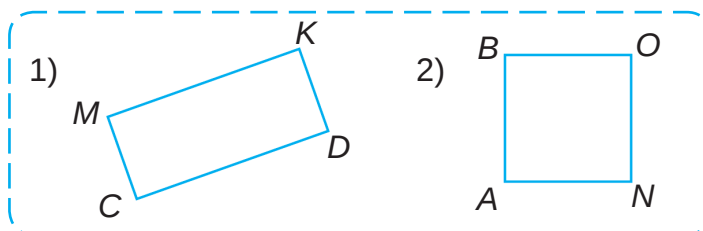
- 209.** Siziň pikiriňizçe, suratdaky haýsy çyzyklar parallel?

- 210.** Depderiň gözeneginden peýdalanyň: 1) gyzył galam bilen; 2) gök galam bilen islendik iki sany parallel göni çyzyk çyzyň.

- 211.** Depderde bir-birinden 3 sm aralykda ýerleşýän iki parallel göni çyzyk çyzyň.
Parallel göni çyzyklarda ýatýan kesimlere **parallel kesimler** diýilýär.

- 212.** Gönüburçlугyň haýsy taraplarynyň paralleldigini ýazyň.

213. Gurluşyga 60 sr çäge we ondan 5 esse kem sement getirildi. Çägeden näçe sentner kem sement getirilipdir?

214. $35 \cdot 100 : 10$ | $70 \ 004 + (63 \ 001 - 54 \ 735)$
 $812 \cdot 1000 : 100$ | $40 \ 704 - (9 \ 358 + 8 \ 247)$

215. 1) 192-nji sahypada goşmakda sanlar özara nähili baglanandygyny okaň we jedweli dolduryň:

Goşulyjy	24	45			2 997	3 071
Goşulyjy			127	408		
Jem	99	200	427	909	8 999	7 102

2) Deňlemäniň çözülişini we barlanyşyny düşündiriň:

$$x + 240 = 360$$

$$x = 360 - 240$$

$$x = 120$$

Barlamak:

$$120 + 240 = 360$$

$$360 = 360$$

216. Deňlemeleri nusga boýunça çözüň:

1) $(42 + x) + 30 = 100$

2) $16 + (x + 25) = 80$

Nusga: $(x + 186) + 127 = 542$

$$x + 186 = 542 - 127$$

$$x + 186 = 415$$

$$x = 415 - 186$$

$$x = 229$$

$$542$$

$$- 127$$

$$415$$

$$415$$

$$- 186$$

$$229$$

Barlamak:

$$(229 + 186) + 127 = 415 + 127 = 542$$

$$\begin{array}{r} + 229 \\ + 186 \\ \hline 415 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 415 \\ + 127 \\ \hline 542 \end{array}$$

$$542 = 542$$

217. Meseläni deñleme düzüp çözüň.

Eger näbelli sana 420 sany goşulsa, 600 sany alynýar. Şu näbelli sany tapyň.

Ynha şeýle pikir ýörediň: näbelli sany x harpy bilen belgileýäris. x sana 420-ni goşsak, 600 alynýar:

$$x + 420 = 600$$

Çözülüşi ahyryna ýetiriň.

218. Traktoryň bakynda 60 l ýangyç bardy. Traktor bir sagatda 6 l ýangyç sarp edýär. Eger traktorda 24 l ýangyç galan bolsa, ol näçe sagat işläpdir?

219. Sagat haýsy wagty görkezip dur? Ol bir ýarym sagat ön haýsy wagty görkezipdir? Çäryek sagatdan soň ol haýsy wagty görkezer?

220.

$800 - 80 : 4 \cdot 5$	$42 : 6 \cdot (385 - 285)$	$7500 + 0$
$600 - 200 \cdot 2 : 4$	$84 : 7 \cdot (932 - 922)$	$9100 - 0$

221. Paýy we galyndyny tapyň, netijäni barlaň:

$$317 : 9$$

$$806 : 8$$

$$911 : 7$$

222. 1) 193-nji sahypadan aýyrmakda sanlar özara nähili baglanandygyny okaň we jedweli dolduryň:

Kemeliji						
Kemeldiji	123	234	143	507	401	306
Tapawut	411	564	237	402	472	404

2) Deñlemäniň çözülişini we barlanyşyny düşündiriň:

$$x - 240 = 510$$

$$x = 510 + 240$$

$$x = 750$$

Barlamak:

$$750 - 240 = 510$$

$$510 = 510$$

223. Deñlemeleri nusga boýunça çözüň:

1) $(x - 11) - 10 = 40$

2) $(x - 20) - 30 = 50$

Nusga: $(x - 35) - 64 = 72$

$$x - 35 = 72 + 64$$

$$x - 35 = 136$$

$$x = 136 + 35$$

$$x = 171$$

$$+ 72$$

$$+ 64$$

$$\underline{136}$$

$$+ 136$$

$$+ 35$$

$$\underline{171}$$

Barlamak: $(171 - 35) - 64 = 136 - 64 = 72$

$$\begin{array}{r} 171 \\ - 35 \\ \hline 136 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 136 \\ - 64 \\ \hline 72 \end{array}$$

$$72 = 72$$

224. Hasaplamalary ýerine ýetiriň, aýyrmagy goşmak bilen, goşmagy bolsa aýyrmak bilen barlaň:

$$706 + 839 \quad 119$$

$$2 \quad 013 + 442 \quad 726$$

$$620 \quad 001 - 472 \quad 536$$

$$800 \quad 211 - 56 \quad 724$$

225. Eger $a = 58\,072$; $a = 64\,404$; $a = 50\,207$ bolsa, $100\,000 - a$ aňlatmanyň bahasyny tapyň.

226. 2 sany nahar çemçäniň bahasy 480 som, 3 sany çay çemçe 240 som. Nahar çemçe çay çemçeden näçe esse gymmat?

227.

$$80 + 630 : 9 \cdot (10 + 990) \quad | \quad 2\,700 : (4 + 5) + (240 - 90)$$

- 228.** Sürüji tirkegli yük maşynynda 12 t galla getirdi. Tirkegde 8 t galla bardy. Yük maşynyň özünde näçe galla bolupdyr?

Berlen meselä ters bolan iki mesele düzüň (ýatdan).

- 229.** 1) 192-nji sahypa garaň. Aýyrmakda sanlar özara nähili baglanandygyny okaň we jedweli dolduryň:

Kemeliji	100	350	462	7 820	67 531
Kemeldiji					
Tapawut	30	220	108	935	10432

2) Deňlemäniň çözülişini we barlanyşyny düşündiriň:

$$500 - x = 350$$

$$x = 500 - 350$$

$$x = 150$$

Barlamak:

$$500 - 150 = 350$$

$$350 = 350$$

- 230.** Deňlemeleri nusga boýunça çözüň:

1) $90 - (x + 20) = 60$

2) $100 - (x - 10) = 80$

Nusga:

$$750 - (x + 130) = 90$$

$$x + 130 = 750 - 90$$

$$x + 130 = 660$$

$$x = 660 - 130$$

$$x = 530$$

$$750$$

$$- 90$$

$$660$$

$$660$$

$$- 130$$

$$530$$

Barlamak: $750 - (530 + 130) = 750 - 660 = 90$.

- 231.** 1) Wagt birlikleri jedwelini gaýtalaň:

$$1 \text{ ýyl} = 12 \text{ aý}$$

$$1 \text{ asyr} = 100 \text{ ýyl}$$

2) 2 ýyly; 5 ýyl 6 aýy aýlarda;

300 ýyly; 900 ýyly asyrlarda aňladyň.

232. Meseleleri deñeşdiriň we amallar boýunça çözüň:

1) Bir haltada 27 kg, ikinji haltada bolsa ondan 24 kg artyk kartoşka bardy. Ikinji haltadaky kartoşka 3 kg-dan haltajyklara salyndy. Näçe haltajyk gerek bolar?

2) Bir haltada 27 kg, ikinjisinde bolsa ondan 24 kg artyk kartoşka bardy. Hemme kartoşka 3 kg-dan edip haltajyklara salyndy. Näçe haltajyk gerek bolupdyr?

233. Her haýsy bina näçenji ýylda gurlupdyr?

234. Hat daşayan 35 haty dargatmalydy. Ol birnäçe haty dargadandan soň onda 20 sany hat galdy. Hat daşayan näçe sany hat dargadypdyr?

235. $70\,002 - (253 + 16\,309)$ | $100 - 68 : 17 \cdot 20$
 $875\,131 + 34\,915 - 680\,173$ | $(54 + 46) : 50 \cdot 12$

236.1) Wagt birlikleri jedwelini gaýtalaň:

1 asyr = 100 ýyl	1 sagat =	Bir ýyl 365 ýa-da 366 sutka
1 ýyl = 12 aý	60 min	Bir aý 30 ýa-da 31 sutka
1 sutka = 24 sagat	1 min = 60 s	(fewral 28 ýa-da 29 sutka)

2) 4000 sm; 14 km; 8900 sm-i metrlerde;
 63 sr; 32 t; 357 t-ny kilogramlarda;
 3 sagat; 2 sagat 42 min-y minutlarda aňladyň.

237. Taraplarynyň uzynlyklary 13 mm we 37 mm bolan gönüburçlugaň perimetrini tapyň. Jogabyňy santimetrlerde aňladyň.

238. Düşürlip galdyrylan ýaýlary ýerine goýuň:

$$500 - 720 : 8 + 210 = 200 \quad | \quad 350 : 7 \cdot 2 + 36 = 7$$

239. Gurlyşykçylar köp etažly jaýlardaky 1638 öýi gurup tabşyrdylar. Olardan bir otagly öýler 125 sany, iki otagly öýler bir otagly öýlerden 6 esse köp, galanlary bolsa üç otagly öýlerdir. Gurlyşykçylar näçe üç otagly öý gurupdyrlar?

$$\begin{array}{l|l} 240. & 14\,826 + 7\,007 + 32\,509 \quad | \quad 7\,200 - 315 \cdot 3 + 526 \\ & 50\,945 - 3\,874 - 22\,085 \quad | \quad 3\,405 + 489 \cdot 4 - 4\,078 \end{array}$$

241. Düşürlip galdyrylan sanlary ýazyň:

$$8\,t \quad 2\,sr = \square\,sr$$

$$726 \, sm = \square\,m \quad \square\,sm$$

$$2\,sagat \quad 30\,min = \square\,min$$

$$65 \, min = \square\,sagat \quad \square\,min$$

242. Ençeme amaly meseleler çözülende bahalary dürli ölçeg birlikleri bilen aňladylýan ululyklar bilen amalary ýerine ýetirmeli bolýar. Eger hasaplamalary ýerine ýetirmek aňsat bolsa, olar ýatdan ýerine ýetirilýär.

$$5 \, sagat \quad 37 \, min + 21 \, min = 5 \, sagat \quad 58 \, min,$$

$$5 \, kg + 650 \, g = 5 \, kg \quad 650 \, g.$$

Ýazuw üsti bilen hasaplamalarda ululyklaryň bahasy birmeňzeş ölçeg birliklerde aňladylýar we olar bilen amalary ýerine ýetirmek sanlar bilen ýerine ýetirilişi ýaly ýerine ýetirilýär. Meselem:

$$136 \, m \quad 45 \, sm + 28 \, m \quad 95 \, sm = 165 \, m \quad 40 \, sm$$

$$\begin{array}{r}
 136 \text{ m } 45 \text{ sm} = 13 \text{ } 645 \text{ sm} \\
 28 \text{ m } 95 \text{ sm} = 2 \text{ } 895 \text{ sm} \\
 16 \text{ } 540 \text{ sm} = 165 \text{ m } 40 \text{ sm} \\
 \hline
 13645 \\
 + 2895 \\
 \hline
 16540
 \end{array}$$

ýa-da

$$\begin{array}{r}
 24 \text{ t } 805 \text{ kg} - 7 \text{ t } 926 \text{ kg} = \\
 = 16 \text{ t } 879 \text{ kg} \\
 \hline
 24805 \\
 - 7926 \\
 \hline
 16879
 \end{array}$$

16 879 kg = 16 t 879 kg

243. Hasaplamalary ýatdan hasaplap, netijäni ýazyň:

$$\begin{array}{l|l}
 95 \text{ km } 090 \text{ m} - 70 \text{ km} & 6 \text{ m } 84 \text{ sm} - 3 \text{ sm} \\
 24 \text{ km } 057 \text{ m} + 30 \text{ m} & 4 \text{ m } 16 \text{ sm} + 80 \text{ sm}
 \end{array}$$

244. Mysallary sütün görnüşinde çözüň:

$$\begin{array}{l}
 326 \text{ m } 47 \text{ sm} + 19 \text{ m } 84 \text{ sm} \\
 118 \text{ m } 06 \text{ sm} - 92 \text{ m } 32 \text{ sm}
 \end{array}$$

245. Hojalyk döwlete şertnama boýunça 4860t pagta tabşyrmaldy. Ilki 4500 tonna, soň ýene onuň dokuzdan bir bölegiçe pagta tabşyryldy. Hojalyk döwlete şertnamadakydan näçe tonna artyk pagta tabşyrypdyr?

246. Barlaň, amallar dogry ýerine ýetirilenmi? Eger nädogry bolsa, ýaýlary deňlik dogry bolar ýaly edip goýuň:

$$\begin{array}{ll}
 40 \cdot 8 - 6 : 2 = 200 & 40 \cdot 8 - 6 : 2 = 317 \\
 40 \cdot 8 - 6 : 2 = 157 & 40 \cdot 8 - 6 : 2 = 40
 \end{array}$$

$$\begin{array}{ll}
 247. \quad 88 : 44 \cdot 32 & 30091 - (8008 - 952) \\
 55 : 11 \cdot 12 & 82002 - (24382 + 9634)
 \end{array}$$

248. Paýy we galyndyny tapyň, netijäni barlaň:

$$\begin{array}{lll}
 216 : 7 & 586 : 4 & 185 : 3
 \end{array}$$

249. Hasaplamalary ýatdan ýerine ýetiriň.

$$6 \text{ kg } 400 \text{ g} + 300 \text{ g}$$

$$7 \text{ kg } 500 \text{ g} - 230 \text{ g}$$

$$4 \text{ m } 30 \text{ sm} - 3 \text{ m}$$

$$8 \text{ km } 020 \text{ m} - 6 \text{ km}$$

250. Mysallary sütün görnüşinde ýazyň we amallary ýerine ýetiriň.

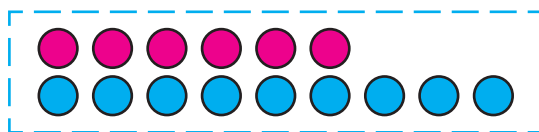
$$28 \text{ km } 250 \text{ m} - 13 \text{ km } 140 \text{ m}$$

$$3 \text{ sagat } 50 \text{ min} - 45 \text{ min}$$

$$2 \text{ sagat } 18 \text{ min} + 3 \text{ sagat } 32 \text{ min}$$

$$14 \text{ t } 360 \text{ kg} + 620 \text{ kg}$$

251. Gyzyl tegelejikler 6 sany bolup, gök tegelejiklerden 3 sany kem. Gök tegelejikler gyzyl tegelejiklerden 3 sany ...

252. Meseleleriň şertini we çözülişini deňeşdiriň:

7 kitap

?, 4 sany kem

7 kitap, 4 sany artyk

?

1) Tekjede 7 sany we portfelde ondan 4 sany kem kitap bar. Portfeldäki kitaplar näçe?

2) Tekjede 7 sany kitap bolup, portfeldäkiden 4 sany artyk. Portfeldäki kitaplar näçe?

253. Iki tikiňçi 96 sanydan köýnek tikmek üçin buýurma aldy. Olardan biri bir hepdede 12 sany,

ikinjisi bolsa 16 sany köynek tikýär. Tikinçiler-den haýsy biri işi öň we näçe hepde öň tamamlayar?

254. Tarapynyň uzynlygy 5 sm bolan kwadratnyň perimetrini tapyň.

255. $3004 + (40\,011 - 38\,092)$

$72\,001 - (14\,008 + 7\,807)$

$80\,042 - (58\,315 - 33\,099)$

$630 + 700 : 100 \cdot 4$

$400 - 30 \cdot 3 + 110$

$640 : 8 + 25 \cdot 4$

256. Meseleler jübütlikleriniň şertlerini deňeşdiriň. Her bir meselede uly ýa-da kiçi sany tapmalydygyny düşündiriň we çözüň.

1

9 sany

?, 4 sany kem

2

6 sany

?, 3 sany köp

1) Bir çemende 9 sany, ikinjisinde bolsa ondan 4 sany kem gül bar. Ikinji çemende näçe gül bar?

2) Bir çemende 9 sany gül bar, bu ikinjisindäkiden 4 sany artyk. Ikinji çemende näçe gül bar?

2) 1) Kerimde 6 sany, Maralda bolsa ondan 3 sany köp şar bar. Maralda näçe şar bar?

2) Kerimde 6 sany şar bar, bu Maraldakydan 3 sany kem. Maralda näçe şar bar?

257. Añladyň:

- 1) tonna we sentnerlerde: 85 sr, 134 sr, 4090 sr;
- 2) desimetr we santimetrlerde: 96 sm, 88 sm, 31 sm;
- 3) sagat we minutlarda: 65 min, 126 min, 248 min;
- 4) kilogram we gramlarda: 4024 g, 8050 g.

258. Meselelere deňleme düzüp çözüň:

- 1) 300 sanyny birnäçe birlik artdyryp, 670 alyndy. Näbelli sany tapyň.
- 2) 1000 sanyny birnäçe birlik kemeldip, 790 alyndy. Näbelli sany tapyň.

259. Bir traktor üçin bir güne 24 l ýangyç berilýär. Eger bir günde 19 l ýangyç sarp edilse, 14 günde näçe ýangyç tygşytlanar?

260. Çözülişini sütün görnüşinde ýazyp, amallary ýerine ýetiriň:

$$\begin{array}{l} 5 \text{ km } 635 \text{ m} + 9 \text{ km } 038 \text{ m} \\ 75 \text{ m } 06 \text{ sm} - 14 \text{ m } 32 \text{ sm} \end{array} \quad \begin{array}{l} 6 \text{ t } 1 \text{ sr} - 2 \text{ t } 3 \text{ sr} \\ 5 \text{ kg } 068 \text{ g} - 4 \text{ kg } 524 \text{ g} \end{array}$$

Nusga:

8 km	675 m	11 kg	075 g
9 km	794 m	4 kg	986 g
17 km	1469 m	6 kg	089 g
18 km	469 m		

261. Eger $a=489004$ we $b=356749$ bolsa, $a+b$ we $a-b$ aňlatmalaryň bahalaryny hasaplaň.

262. 6 ýaşık ak gandyň massasy 48 kg. Eger 1 ýaşık konfet 1 ýaşık ak gantdan 3 kg agyr bolsa, 8 ýaşık konfetiň massasy näçe?

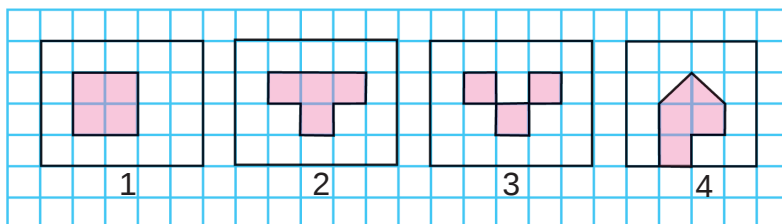
263. Jedwelden peýdalanyp, aňlatmalar düzüň we olaryň bahalaryny hasaplaň:

a	b	c	$a:c+b$	$a:b \cdot c$
64	16	8	$64:8+16$	
90	18	3		

264. Deňlemeleri çözüň:

$$(2000+x)-972=3564 \quad | \quad (7002-x)-160=5348$$

265. Şu şekillerdäki umumylygy görkeziň. 3-nji şekiliň galan şekillerden nähili tapawudy bar?

266.

$$16 \cdot 4 + 92$$

$$55709 + 315 + 4 \quad 482$$

$$100 - 17 \cdot 5$$

$$61001 - 48 \quad 564 - 10 \quad 565$$

267. Meseleleri deňleme düzüp çözüň:

1) Eger 184 sany näbelli sana kemeldilse, 125 alynýar. Şu näbelli sany tapyň.

2) Eger näbelli san 184-e kemeldilse, 125 alynýar. Şu näbelli sany tapyň.

268. 8 sany gurjak üçin 4000 som tölendi. 3 sany şeýle gurjagyň bahasy näçe?

269. 1) 5 sany palto we 4 sany plaşa deň edilip 54 sany ilik dakyltdi. Geýimleriň hersine näçeden ilik dakyltdyr?

2) 5 palto we 4 plaşa deň edilip 54 ilik dakylady. Hemme paltolara we hemme plaşlara näçeden ilik dakylapdyr?

270. Ýalňyşlygy tapyň we dogry çözüwini ýazyň:

$$84:21=3 \text{ (gal. 21)} \quad | \quad 71:8=7 \text{ (gal. 15)}$$

271. $200500-43 \cdot 5$ | $23 \cdot 9+15008$ | $95:5$

272. Ýol gurluşygyna birinji gün 620 t, ikinji gün birinji gündäkiden 197 t kem, üçünji gün ikinji gündäkiden 86 t kem çäge getirildi. Üçünji gün näçe tonna çäge getirilipdir?

273. Aňladyň:

minutlarda: 2sagat, 8sagat, 60s, 4sagat 40min;
sekuntlarda: 3min, 9min, 1min 10s.

274. Düşürlip galdyrylan sanlary gözeneklere goýuň we okaň:

$$5m=\square mm$$

$$4m3dm=\square dm$$

$$5m=\square sm$$

$$4m03sm=\square sm$$

$$5m=\square dm$$

$$4m030mm=\square mm$$

$$2000sm=\square m$$

$$37000m=\square km$$

275. Ammardan hersinde 3 t-dan 15 maşyn bugdaý äkidildi. Şundan soň ammarda 60 t bugdaý galdy.

Aşakdaky amallary ýerine ýetirip nämäni bilmek mümkin:

$$\begin{array}{lll} 3 \cdot 15; & 60 : 3; & 3 \cdot 15 + 60; \\ 60 - 3 \cdot 15; & 15 + 60 : 3? & \end{array}$$

276. Hojalykçy aýal mellekden öýläne çenli 4 bedre, öýländen soň ýene 2 bedre pomidor ýygdy. Onuň ýygan hemme pomidorlary 60 kg çykdy. Hojalykçy aýal öýläne çenli näçe kilogram pomidor ýygypdyr? Öýländen soň näçe?

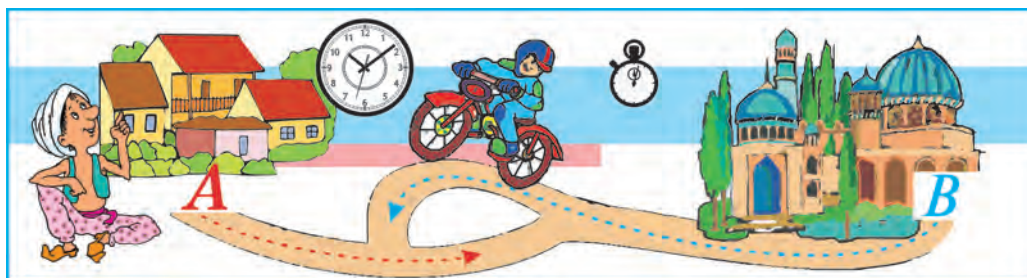
277. Plan boýunça fabrik 350 sany paltony 10 günde tikmelidi. Fabriğiň işçileri güne niýetleneninden 2 sany artyk palto tikmek bilen plan ýumuşlaryny artygy bilen ýerine ýetirdiler. 10 günde fabrikde näçe palto tikilipdir?

278. $248\,906 + 30\,812 + 127\,854$
 $305\,061 - (216\,714 - 19\,369)$
 $4\,t\,064\,kg - 990\,kg$
 $(2\,sr - 50\,kg) : 2$

 279. 5 sany birmeňzeş gutynyň massasy 30 kg. 30 sany şeýle gutynyň massasy näçe?

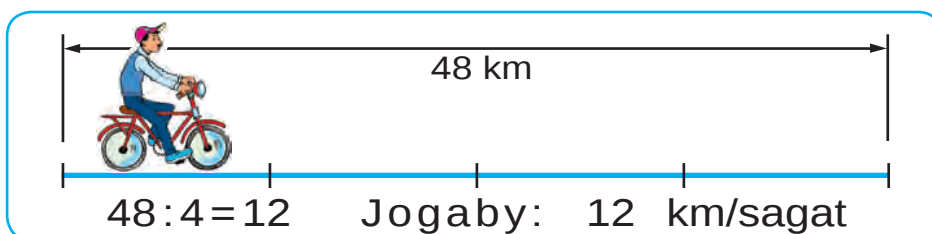
280. $10\,sr\,08\,kg - 4\,sr\,12\,kg$
 $12\,km\,750\,m + 4\,km\,075\,m$
 $47\,650 - 857 - 6\,599$
 $5\,538 - (14 + 778)$

Tizlik. Wagt. Aralyk

281. 1) Welosipedçi 48 km aralygy sagadyna birmeñ-zeş tizlik bilen ýöräp, 4 sagatda geçdi. Welosipedçi bir sagatda näçe kilometr ýol geçipdir?

Sagadyna 12 km – bu welosipedçiniň tizligi. Gysgaldyp şeýle ýaly ýazylýar: **12 km/sagat**.
 4 sagat – welosipedçiniň sarp eden wagty.
 48 km – welosipedçiniň geçen aralygy.
 Hereket tizliginiň gysgaldyp ýazylyşy:
 km/sagat, km/min, km/s, m/min, m/s.

- 2) Samolýot 10 minutda 110 km aralygy uçup geçýär. Samolýot her bir minutda näçe kilometr aralygy uçup geçer?
- 3) Aşakdaky aňlatmalar nämäni aňladýandygyny düşündiriň:
- a) pyýadanyň tizligi 5 km/sagat;

- b) otlynyň tizligi 60 km/sagat;
- d) motosiklçiniň tizligi 45 km/sagat;
- e) kosmos gämisi 7260 m/s tizlik bilen uçýar.

282. 1) Wertolýot her bir sagatda birmeňzeş aralygy uçup, 2 sagatda 460 km aralygy geçdi. Ol nähili tizlik bilen uçupdyr?

2) Welosipedçi birmeňzeş tizlik bilen ýöräp, 39 km aralygy 3 sagatda geçdi. Welosipedçi nähili tizlik bilen hereketlenipdir?

3) Wertolýotyň, welosipedçiniň tizligi we hereketleniş wagty hem-de olardan her biriniň geçen ýoly ýazylan aşakdaky jedweli gözden geçiriň:

	Tizlik	Wagt	Aralyk
	230 km/sagat	2 sagat	460 km
	13 km/sagat	3 sagat	39 km

Eger wagt we aralyk mälim bolsa, tizligi nähili tapmak mümkin?

Hereket tizligini tapmak üçin aralygy wagta bölmeli.

283. Üç sisternada 10427 l benzin bardy. Birinji sisternada 4574 l, ikinjisinde birinjisindäkä garanda 1696 l kem benzin bar. Üçünji sisternada näçe litr benzin bar?

284. $320 \cdot 3 + 810 : 9$	$658 \cdot 9$	$32\,700 - 24\,713$
$5\,000 - 410 \cdot 2$	$907 \cdot 5$	$11\,004 - 9\,376$

285.

Jedweli dolduryň:

a		16	28	35
b	4	5	3	
$a \cdot b$	40			70

a	64	64	64	
b	8		4	16
$a : b$		32		6

Nusga: $40 : 4 = 10$

$64 : 8 = 8$

286. Ýeňil awtomobil ýolda 4 sagat hereketlenip 240 km aralygy geçdi. Ýük maşyny ýolda 3 sagat hereketlenip 120 km aralygy geçdi. Ýeňil awtomobiliň tizligi ýük maşynyň tizliginden näçe artyk?

287. Pyýada 4 km/sagat tizlik bilen 3 sagat ýol ýöredi. Pyýada näçe aralygy geçdi?

Eger hereket tizligi we wagt mälim bolsa, aralyk nähili tapylýar?

Aralygy tapmak üçin hereket tizligini wagta köpeltmeli.

288. Meseleleri jedwele ýazyň we çözüň:

1) Motosiklçi 40 km/sagat tizlik bilen ýöredi. Ol 2 sagatda näçe aralygy geçer?

	Tizlik	Wagt	Aralyk
			
			
			

2) Pyşbaga 4 m/min tizlik bilen hereketlendi. Ol 3 minutda näçe aralygy geçer?

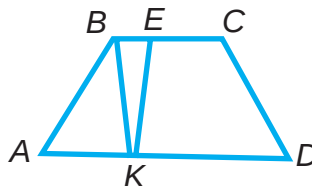
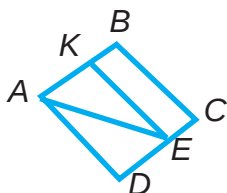
3) Taýçanak 20 m/min tizlik bilen ýöredi. Taýçanak 10 minutda näçe aralygy geçdi?

$$\begin{array}{|l|l|l|} \hline 289. & 210 \cdot 4 - 88 : 44 & 137 \cdot 4 \\ & 140 \cdot 5 + 51 : 17 & 861 : 3 \\ & & 1809 : 9 \\ & & 253 \cdot 6 \\ \hline \end{array}$$

290. Her bir çyzgyda $ABCD$ dörtburçlugu:

1) iki dörtburçluga; 2) dörtburçluga we üçburçluga bölýän kesimi tapyň:

$$291. \quad 400 - 540 : 6 + 80 \cdot 3 \quad | \quad 1000 - 190 \cdot 3 - 120 \cdot 2$$

292. Jedweli dolduryň:

a	60 817	43 108	80 000
b	14 925	916	9 834
$a + b$			
$a - b$			

293. Wertolýot 4 sagat 200 km/sagat tizlik bilen, 2 sagat 230 km/sagat tizlik bilen uçdy. Ol şu wagtyň içinde nähili aralygy uçup geçipdir? Wertolýot ilkibaşdaky tizlik bilen näçe kilometr köp aralygy uçup geçipdir?

Yolagçy awtobusda 90 km ýol ýöredi. Eger awtobus 45 km/sagat tizlik bilen ýörese, ýolagçy näçe sagat ýolda bolupdyr? Meseläni jedwele ýazyň we çözüň:

Tizlik	Wagt	Aralyk

Eger tizlik we aralyk mälim bolsa, wagt nähili tapylýar?

Hereket wagtyny tapmak üçin aralygy tizlige bölmeli.

294. Daşkent we Samarkant şäherleriniň arasyndaky aralyk 300 km-e deň. Eger otly 60 km/sagat tizlik bilen ýörese, ol bu aralygy näçe wagtda geçär?

295. Gaýyk 6 sagatda 66 km aralygy ýüzüp geçýär. Eger gaýygyň tizligi 4 km/sagada kemelse, ol şu wagtyň içinde näçe kilometr aralygy geçär?

296. Aňladyň:

- 1) kilometr we metrlerde: 4098 m; 45981 m;
- 2) tonna we kilogramlarda: 28691 kg; 2790 kg;
- 3) tiýinlerde: 7 som 08 tiýin; 469 som 20 tiýin;
- 4) sekuntlarda: 5 min 56 s; 8 min 20 s.

297.

$$19 \cdot 4 + 77 : 7$$

$$54 \quad 172 - 286 \cdot 3$$

$$39 : 3 + 28 \cdot 3$$

$$28 \quad 001 - 342 \cdot 2$$

298. Düýe 4 günde 80 km ýol ýöredi. Düýe nähili tizlik bilen ýöräpdir?

Berlen meselä ters meseleler düzüň, olary jedwele ýazyň we çözüň:

Tizlik	Wagt	Aralyk
?	4 gün	80 km
☐	?	☐
☐	☐	?

299. Çapyksuwar 3 sagatda 36 km, „Spark“ awtomobili bolsa 2 sagatda 120 km aralygy geçdi.

1) „Spark“yň tizligi çapyksuuaryň tizliginden näçe artyk?

2) „Spark“yň tizligi çapyksuuaryň tizliginden näçe esse artyk?

300. Okuwçy 3 günde 30 sahypadan we ýene 40 sahypa kitap okady. Eger kitap 200 sahypaly bolsa, okuwçy ýene näçe sahypa okamaly?

301. $3 \cdot (16 + 17) \cdot 10$ $732 \cdot 7$ $4048 : 8$
 $6\ 000 - 34 \cdot 2$ $636 : 6$ $903 \cdot 4$

302. 328 km 040 m – 179 km 825 m

3 kg 054 g + 7 kg 820 g

303. Kitap şkafynyň 4 tekjesine 26 sanydan, 3 tekjesine bolsa 30 sanydan kitap ýerleşdirilen. Kitap şkafyna jemi näçe kitap goýlupdyr?

304. 47 som 50 tiýin – 18 som 75 tiýin
 5 t 423 kg + 2 t 908 kg

KÖPELTMEK WE BÖLMEK

Birbelgili sana köpeltmek

305. 1) Iki sanyň köpeltmek hasylyny birmeňzeş goşulyjylary goşmak bilen hasaplamak mümkin.

Meselem: $6 \cdot 5 = 30$, çünki $6 + 6 + 6 + 6 + 6 = 30$.

2) Deňlikleriň näme üçin dogrudygyny düşündiriň:

$$25 \cdot 4 = 25 + 25 + 25 + 25$$

$$a \cdot 7 = a + a + a + a + a + a + a$$

3) Deňlikleriň näme üçin dogrudygyny düşündiriň:

$$17 \cdot 4 = 4 \cdot 17 \quad 8 \cdot 26 \cdot 3 = 26 \cdot 3 \cdot 8$$

4) Deňligiň näme üçin dogrudygyny düşündiriň:

$$(7 + 4 + 5 + 3) \cdot 2 = 7 \cdot 2 + 4 \cdot 2 + 5 \cdot 2 + 3 \cdot 2$$

(Köpeltmegiň size mälim bolan häsiýetlerini ýada salyň. 192-nji sahypa garaň.)

306. Hasaplamalary düşündirip ýerine ýetiriň:

$$\begin{array}{r} \times 65 \\ 7 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 215 \\ 4 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 196 \\ 5 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 318 \\ 3 \\ \hline \end{array}$$

307. Tikinçilik kärhanasynda 150 m ýüpek bar. Ondan birmeñzeş 50 sany köýnek tikmek mümkin. 90 m ýüpek ulanyldy. Aşakdaky aňlatmalary hasaplap, nämäni bilmek mümkin:

$$\begin{array}{lll} 150-90 & 150:50 & 90:(150:50) \\ (150-90):(150:50) & 90-(150-90) & \end{array}$$

308. Suratlara garaň we teksti okaň.

Gün giňişlige ýagtylyk şöhlelerini ýaýradýar. Olar ähli ugurlarda çäksiz uzaklyga çenli barýar. Dilşat günüň we birnäçe şöhläniň suratyny çekdi. Hemme şöhleleri çyzmak mümkinmi? Öz jogabyňyzy düşündiriň.

Adatda, şöhle şeýle şekillendirilýär:

A nokat — şöhläniň başlangyjy. B harpy şu şöhledäki islendik nokady aňlatmagy mümkin. Şöhläniň soňy ýok. Şöhläni islendik ugurda çyzmak mümkin. Ol dürli ugurda çäksiz dowam edýär.

309.

⋮

$$275 \cdot 3$$

$$326 \cdot 2$$

$$13 \text{ t } 040 \text{ kg} - 8 \text{ t } 600 \text{ kg}$$

$$26 \text{ m } 74 \text{ sm} + 18 \text{ m } 37 \text{ sm}$$

310. Jedwel boýunça mesele düzüň we ony çözüň:

	Tizlik	Wagt	Aralyk
	15 km/sagat	Birmeňzeş	45 km
	12 km/sagat		?

311. Hasaplama usulyny düşündiriň:

$$6348 \cdot 4 = (6000 + 300 + 40 + 8) \cdot 4 = 6000 \cdot 4 + 300 \cdot 4 + 40 \cdot 4 + 8 \cdot 4 = 24\ 000 + 1\ 200 + 160 + 32 = 25\ 392$$

Islendik köpbelgili sany birbelgili sana köpeltmek üçbelgili sany birbelgili sana köpeltmek ýaly ýerine ýetirilýär; ilki birlikler, soň onluklar, ýüzlükler we ş.m. köpeldilýär.

		6	3	4	8
x				4	
	2	5	3	9	2

312. Hasaplamalaryň nähili ýerine ýetirilenligini düşündiriň:

$\begin{array}{r} 5214 \\ \times 6 \\ \hline 31284 \end{array}$	$\begin{array}{r} 31546 \\ \times 7 \\ \hline 220822 \end{array}$	$\begin{array}{r} 123567 \\ \times 4 \\ \hline 494268 \end{array}$
---	---	--

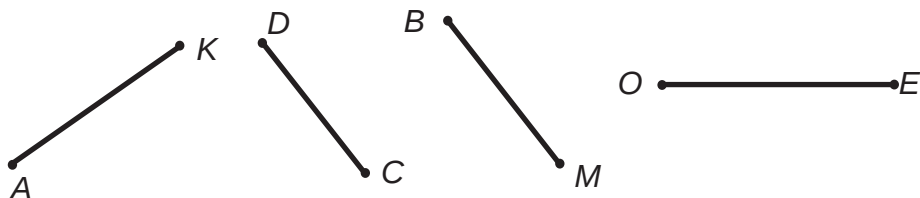
313. Zähmet dersi üçin 900 soma her bir listi 90 somdan ak kagyz we 1200 soma her bir listi 100 somdan reňkli kagyz satyn alyndy. Zähmet dersi üçin jemi näçe list kagyz satyn alyndy?

Meseläni aňlatma düzüp çözüň.

Meseläniň soragyny aşakdaky aňlatma boýunça çözüler ýaly edip üýtgediň:

$$1200 : 100 - 900 : 90$$

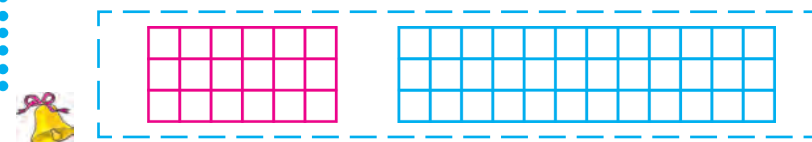
314. Suratdan şöhleleri tapyň we olary aýdyň:

Şöhle kesimden nämesi bilen tapawutlanýar?

315. $(10 \text{ t} - 6 \text{ sr}) : 2$ | $8234 \cdot 5$ | $1000 \cdot 8 : 4$
 $(2 \text{ m} - 80 \text{ sm}) : 4$ | $62758 \cdot 4$ | $1000 \cdot 6 : 100$

316. Her bir gönüburçlугyň näçe gözenege çenli bölünendigini iki usul bilen sanaň:

317. Çözülişini düşündiriň:

$$\begin{array}{r} 709 \\ \times 6 \\ \hline 4254 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 80306 \\ \times 9 \\ \hline 722754 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 60038 \\ \times 7 \\ \hline 420266 \end{array}$$

318. Köpeltmegi düşündirip ýerine ýetiriň:

$$3048 \cdot 9$$

$$50003 \cdot 8$$

$$45004 \cdot 7$$

319.1) Ýazgylary gözden geçiriň we köpeltmegiň nähili ýerine ýetirilenligini düşündiriň:

$$8 \text{ km } 056 \text{ m} \cdot 4 = 32 \text{ km } 224 \text{ m}$$

$$8 \text{ km } 056 \text{ m} = 8 \text{ } 056 \text{ m}$$

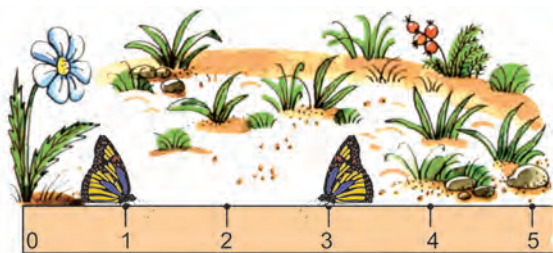
$$32 \text{ } 224 \text{ m} = 32 \text{ km } 224 \text{ m}$$

$$\begin{array}{r} 8056 \\ \times 4 \\ \hline 32224 \end{array}$$

2) Çözün: $2 \text{ t } 074 \text{ kg} \cdot 5$; $14 \text{ sr } 15 \text{ kg} \cdot 7$

320. Suratda nämäni görýärsiňiz?

1) Haýsy kebelek gülden uzagrağa gonupdyr?
Öz jogabyňyzy esaslandyryň.

2) Öňüňize okuwçylar çyzgyjyny goýuň we onuň şkalasyna garaň. Sanaw başlangyjyny aňladýan sanyň garşysyndaky ştrihi tapyň. Ştrihleriň garşysyndaky sanlary aýdyň.

Çyzgyjyň şkalasynda nähili iň uly san ýazylan? Şkalanyň 0-dan 1-e çenli, 1-den 2-ä çenli, 2-den 3-e çenli we şular ýaly şkalanyň ahyryna çenli kesimlerini görkeziň.

321. Eger $a=3$; $a=30$; $a=300$ bolsa, $a \cdot 10 + 560$ aňlatmanyň bahasyny tapyň.

322. $75\,602 \cdot 3 + 14\,856 \cdot 4$ $36\text{ kg } 257\text{ g} \cdot 5$

$2007 \cdot 9 - 3016 \cdot 2$ $15\text{ sr } 16\text{ kg} \cdot 6$

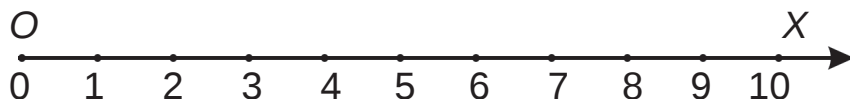
323. Köpeldijileriň ýerlerini çalşyryp, köpeldiň:

$3 \cdot 368$ | $4 \cdot 8012$ | $6 \cdot 12005$ | $7 \cdot 8009$

324. Maşyn öýläne çenli 2 sagat ýöredi, öýländen soň bolsa şeýle tizlik bilen ýene 4 sagat ýöredi. Ol jemi 300 km ýol ýöredi. Maşyn öýläne çenli näçe kilometr we öýländen soň näçe kilometr ýöräpdir?

325. Motosiklçi 4 sagatda 240 km aralygy geçdi. Eger motosiklçi tizligini 8 km/sagada artdyrsa, ol şu wagtyň içinde näçe aralygy geçer? Meseläni iki usul bilen çözüň.

326. 1) Çäksiz uzyn çyzgyjyň şkalasyny göz öňüňize getiriň. Şol şkalany şöhlä deňeşdirmek mümkin.

Şöhläniň adyny aýdyň. Şöhläniň başlangyjyny (hasaplama başyny) görkeziň. Ol haýsy harp bilen belgilenen?

Islendik iki ýanaşyk nokatlaryň arasyndaky kesimi ölçäň. Ol nämä deň?

OX şöhlä sanly ýa-da koordinata şöhlesi, sonuň ýaly-da, sanlar oky diýilýär.

O nokat – şöhläniň başlangyjy.

0-dan 1-e çenli kesime birlik kesim diýlip atlandyrylýar.

OX şöhlede onuň uzynlygy 1 sm-e deň.

2) Birlik kesiminiň uzynlygy 2 sm-e, 1 sm-e, depderiň üç gözenegine deň bolan OX sanly şöhle çyzyň.

327. Biriniň uzynlygy 4 sm 6 mm, ikinjisi birinjisinden 2 esse uzyn we üçünjisi ikinjisinden 4 sm gysga bolan üç kesim çyzyň.

328. $72\,030 - (3\,745 + 14\,075)$ $24\,005 \cdot 7$
 $86\,000 - 72\,419 - 9\,068$ $6 \cdot 3\,856$

329. 1) Çözülüşini düşündiriň:

$$240 \cdot 5 = 24 \text{ onl.} \cdot 5 = 120 \text{ onl.} = 1200$$

$$400 \cdot 3 = 4 \text{ ýüzl.} \cdot 3 = 12 \text{ ýüzl.} = 1200$$

$$13000 \cdot 2 = 13 \text{ müňl.} \cdot 2 = 26 \text{ müňl.} = 26000$$

2) Şeýle hasaplamanyň näme üçin amatlydygyny düşündiriň:

$\begin{array}{r} 480 \\ \times 9 \\ \hline 4320 \end{array}$	$\begin{array}{r} 7500 \\ \times 6 \\ \hline 45000 \end{array}$	$\begin{array}{r} 97000 \\ \times 3 \\ \hline 291000 \end{array}$
---	---	---

330. Sütün görnüşinde ýazyp, hasaplaň:

$$2500 \cdot 4$$

$$30900 \cdot 5$$

$$80020 \cdot 7$$

Ýadyňyzda saklaň! Köpeltmegi sütün görnüşinde ýazanda köpeldijiler bir-biriniň aşagyna şeýle ýazylyar, ýagny nollar çetde (sag tarapda) galýar.

331. Dükana birinji gün 118 m 60 sm, ikinji gün birinji gündäkiden 62 m 70 sm kem, üçünji gün bolsa birinji we ikinji günleri bilelikde getirileninden 84 m 40 sm kem mata getirildi. Dükana şu üç günüň dowamynda jemi näçe mata getirilipdir?

332. $5023 \cdot 9 + 32601$

$6 \cdot 24745 - 19805 \cdot 4$

333. Gaz, towuk we hind towugy terezide çekildi. Gazyň massasy 4 kg 950 g, towguň massasy gazyň massasyndan 2 kg 130 g kem, hind towugynyň massasy bolsa gazyň we towguň bilelikdäki massasyndan 1 kg 840 g köp çykdy. Hind towugynyň massasy näçe?

334. 1) 193-nji sahypadan köpeltmekde sanlar özara nähili baglanandygyny okaň we jedweli dolduryň:

Köpeldiji	94		42			84
Köpeldiji		23	3	7	15	
Köpeltmek hasyly	94	46		84	60	0

335. Deňlemeleriň çözülişini we barlanyşyny düşündiriň:

a) $x \cdot 9 = 45$

$$x = 45 : 9$$

$$x = 5$$

Barlamak:

$$5 \cdot 9 = 45$$

$$45 = 45$$

b) $x \cdot 3 + 50 = 170$

$$x \cdot 3 = 170 - 50$$

$$x \cdot 3 = 120$$

$$x = 120 : 3$$

$$x = 40$$

Barlamak:

$$40 \cdot 3 + 50 = 120 + 50 = 170$$

$$170 = 170$$

336. Deňlemeleri çözüň:

$$x \cdot 8 = 48$$

$$4 \cdot x = 32$$

$$x \cdot 11 - 30 = 36$$

337. Aňlatmany hasaplamagyň dogrudygyny barlaň:

$$7 \cdot 91 \quad 203 - 856 : 4 + 708 : 3 = 638443$$

$$\begin{array}{r} 1) \quad \times 91203 \\ \quad \quad \quad 7 \\ \hline 638421 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 2) \quad \begin{array}{r|l} 856 & 4 \\ \hline 8 & 214 \\ \hline 5 & \\ - & 4 \\ \hline 16 & \\ - & 16 \\ \hline 0 & \end{array} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 3) \quad \begin{array}{r|l} 708 & 3 \\ \hline 6 & 236 \\ \hline 10 & \\ - & 9 \\ \hline 18 & \\ - & 18 \\ \hline 0 & \end{array} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 4) \quad 638\,421 \\ - \quad 214 \\ \hline 638\,207 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 5) \quad 638\,207 \\ + \quad 236 \\ \hline 638\,443 \end{array}$$

338. Perimetri 32 sm-e deň kwadrat çyzyň. Şeýle perimetrli gönüburçluk çyzyň.

339.

$$\begin{array}{l} 7\,000 - 624 \cdot 3 \\ 924 + 492 \cdot 8 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 50\,403 \cdot 7 + 8\,032 \cdot 9 \\ 100\,000 - 4\,564 \cdot 9 \end{array}$$

340. Kerpiç örüji bir günde 1000 sany kerpiç örmeli. Ol günün birinji ýarymynda 487 sany kerpiç öryär, bu onuň günün ikinji ýarymynda öreninden 18 sany kem. Kerpiç örüji günlük plany ýerine ýetiripdirmi?

341. Daşkent we Bekabat şäherleriniň arasyndaky aralyk 144 km. Awtobus bu aralygy 3 sagatda geçyär. Ýeňil maşyn bolsa bu ýoly 72 km/sagat tizlik bilen geçyär. Haýsy maşynyň tizligi uly we näçe uly?

342. Meseleleri deňleme düzüp çözüň:

1) Näbelli san 8 esse artdyrylsa, 1392 alynýar. Näbelli sany tapyň.

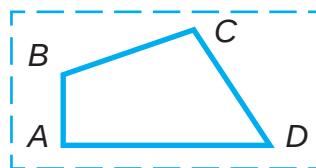
2) Oýlanylan san 8 gezek kemeldilse, 3485 alynýar. Nähili san oýlanypdyr?

$$\begin{array}{l} (2\,456 + 52) : 4 \cdot 3 \\ 861 : 7 + 9 \cdot 3 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 12\,kg\,067\,g \cdot 4 \\ 5\,sutka\,14\,sagat \cdot 8 \end{array}$$

344. ABCD dörtburçlugyň taraplaryny millimetrde ölçäň we onuň perimetrini tapyň.

- 345.** $a+b$ we $a-b$ aňlatmalaryň bahalaryny a we b -leriň berlen bahalarynda hasaplaň:

1) $a=626\ 546$ we $b=90\ 049$
 2) $a=99\ 891$ we $b=46\ 059$

Birbelgili sana bölmek

- 346.** Iki sanyň paýyny köpeltmek amalyndan peýdalanyp tapmak mümkin: munuň üçin bölüjä köpeldilende bölüniji çykýan sany tapmaly. Meselem: $60:5=12$, çünki $12 \cdot 5=60$. Deňlikleriň dogrudygyny köpeltmekden peýdalanyp barlaň:

$$75:5=15 \quad | \quad 80:20=4 \quad | \quad 720:8=90$$

- 347.** Galyndyly bölmek nähili ýerine ýetirilenligini düşündiriň.

$$\begin{array}{r} 59 \overline{) 7} \\ 56 \\ \hline 3 \end{array}$$

Barlamak:

$$3 < 7; \quad 8 \cdot 7=56$$

$$8 \cdot 7+3=59$$

Ýadyňyzda saklaň! Galyndyly bölmegiň dogry ýerine ýetirilenligini barlamak üçin paý bölüjä köpeldilýär we netijä galyndy goşulýar.

- 348.** Galyndyly bölmegi barlamak bilen ýerine ýetiriň:

$$20:3$$

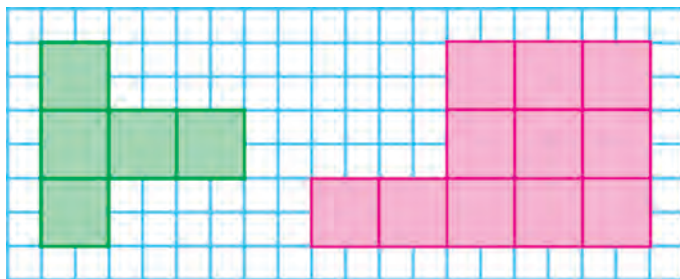
$$83:9$$

$$70:6$$

Ýatda saklaň! Galyndy elmydama bölüjiden kiçi bolýar.

349. Eger pomidorlar 6 kg-lyk ýaşıklere ýerleşdirilse, 5 ýaşık gerek bolýar. Şonça pomidory 10 kg-lyk näçe ýaşige ýerleşdirmek mümkin?

350. Her bir şekildäki kwadrat santimetrleri sanaň. Her bir şekiliň meýdany näçe kwadrat santimetre deň?

351. $640:8$ | $72:18$ | $80:5$ | $3083 \cdot 7 + 9$ $806 \cdot 9$
 $270:3$ | $95:19$ | $55:5$ | $50604 \cdot 6 - 274325$

352. Netijäni nähili alandygyňyzy düşündiriň:

$0:85$ | $0:16$ | $34:1$ | $93:15$ | $7:57$ | $90:90$

353. Çözüwiň dogrudygyny düşündiriň:

$$(14 + 49 + 21) : 7 = 14 : 7 + 49 : 7 + 21 : 7 = 12$$

$$(15 + 30 + 18 + 9) : 3 = 15 : 3 + 30 : 3 + 18 : 3 + 9 : 3 = 24$$

354. 1) Bölmek nähili ýerine ýetirilenligini düşündiriň:

$$684 : 2 = (600 + 80 + 4) : 2 = 600 : 2 +$$

$$+ 80 : 2 + 4 : 2 = 300 + 40 + 2 = 342$$

$$825 : 3 = (600 + 210 + 15) : 3 = 600 : 3 +$$

$$+ 210 : 3 + 15 : 3 = 200 + 70 + 5 = 275$$

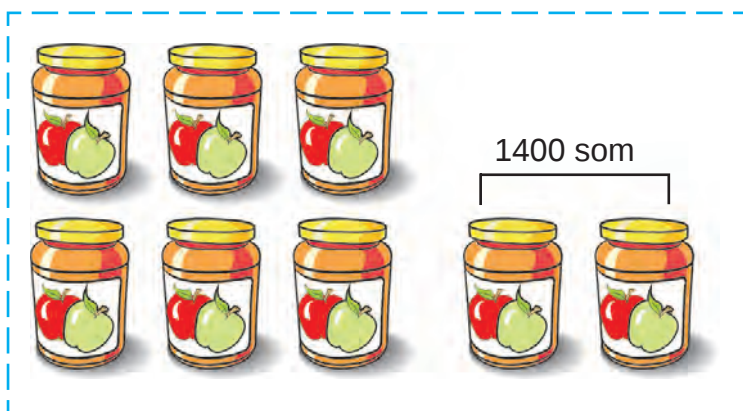
2) Bu mysallaryň çözülişini sütün görnüşinde ýazyp, paýy tapyň.

355. 1) Çözülüşini sütün görnüşinde ýazyp, amaly ýerine ýetiriň:

$$508:2 \quad 852:3 \quad 784:4 \quad 630:5$$

2) Bölmegi köpeltmek bilen barlaň.

356. Aman 3 banka, Sapar 5 banka alma şerbetini satyn aldy. Munuň üçin Sapar Amana garanda 1400 som köp pul töledi. 1 banka alma şerbetiniň bahasy näçe? Aman näçe pul töläpdir? Sapar näçe pul töläpdir?

Çözülüşi:

- 1) $5 - 3 = 2$ (banka)
- 2) $1400 : 2 = 700$ (som)
- 3) $700 \cdot 3 = 2100$ (som)
- 4) $700 \cdot 5 = 3500$ (som)

Barlamak:

$$\begin{array}{r} 3500 \\ - 2100 \\ \hline 1400 \end{array}$$

Her bir amaly ýerine ýetirmek bilen nämäni bildiňiz?

357.	$460:2$	$550:5$	$0:124$	$6000 - (500 + 243 \cdot 4)$
	$930:3$	$560:7$	$372:1$	$2894 + (800 - 94 \cdot 7)$

- 358.** Otlý 316 km ýol geçmelidi. Ol 109 km ýol geçdi. Otlý ýene geçeninden näçe kilometr köp ýol geçmeli?

- 359.** Köpbelgili sany birbelgili sana ýazuw üsti bilen bölmek üçbelgili sany birbelgili sana bölmek ýaly ýerine ýetirilýär.

Üçbelgili san birbelgili sana nähili bölünendigini düşündiriň. Indi dörtbelgili san birbelgili sana nähili bölünýändigine garap geçeliň:

$\begin{array}{r} 85623 \\ - 6 \\ \hline 25 \\ - 24 \\ \hline 16 \\ - 15 \\ \hline 12 \\ - 12 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 2854 \\ \times 3 \\ \hline 8562 \end{array}$
--	--

Düşündiriş: 8562-ni 3-e bölmeli.

Müňlükleri bölýäris:

8 müň — **birinji doly däl bölüniji**. 8 sany 3-e bölünýär. Diýmek, paýda müňler, ýüzler, onlar we birler, ýagny 4 sifr bolýar. Her bir sifriň ýerine nokat goýup çykamak mümkin.

Bölýäris: $8:3 = 2$ — paýda 2 müňlük bolýar.

Köpeldýäris: $2 \cdot 3 = 6$ — şonça müňi böldük.

Aýyryarys: $8 - 6 = 2$ — şonça müňi bölmedik.

Galyndyny bölüji bilen deňeşdirýäris:

galyndy (2) bölüji (3)-dan kiçi. Diýmek, bölmegi dowam etdirmek mümkin.

Yüzlükleri bölýäris:

2 müňlük – bu 20 ýüzl. we 5 ýüzl., hemmesi 25 ýüzl.

Bu **ikinci doly däl bölüniji.**

Bölýäris: $25:3$ – paýda 8 ýüzlük bolýar.

Düşündirişi dowam etdiriň. Barlamagyň nähili ýerine ýetirilendigini düşündiriň.

- 360.** Bölmegi sütün görnüşinde ýazyp, düşündirip ýerine ýetiriň:

$$8635:5$$

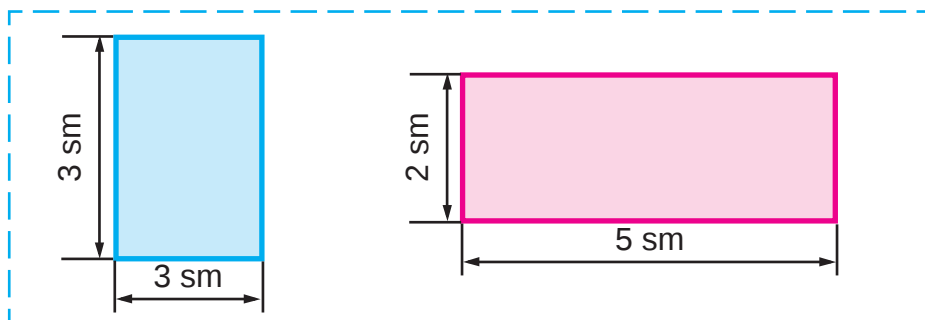
$$5032:4$$

$$9042:2$$

- 361.** Täze ýyl arçasy üçin Jeren 7 sany birmeňzeş bahaly oýnawaç, Sona bolsa şeýle 9 sany oýnawaç satyn aldy. Satyn alan oýnawaçlary üçin Sona Jerene garanda 1060 som köp pul töledi. Jeren satyn alan oýnawaçlary üçin näçe pul töläpdir? Sona satyn alan zatlary üçin näçe pul töläpdir?

- 362.** Samolýotda 145 ýolagçy üçin ýer bar. Samolýotyň 4 reýsine 514 sany bilet satyldy. Bu reýslere ýene näçe bilet satmak mümkin?

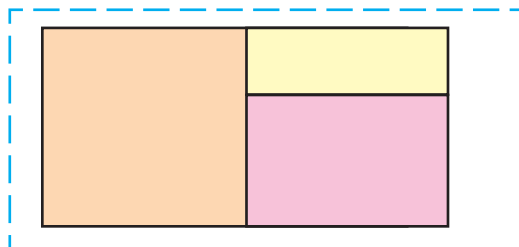
- 363.** Berlen maglumatlar boýunça gönüburçluklaryň perimetrlerini we meýdanlaryny hasaplaň:

364.	$7242:3$	$7146:6$	$9 \cdot 4058$	$747:747$
	$7940:4$	$7406:7$	$6 \cdot 3 \quad 240$	$482:1$

365. Gönüburçluk 3 sany gönüburçluga bölündi. Zerur ölçegleri yerine yetiriñ we her bir gönüburçlugaň meýdanyny hasaplañ.

366. 1) Tarapy 1 m bolan kwadrata **kwadrat metr** diýilýär. Ol meýdan ölçeginiñ täze, ep-esli uly birligidir. Sanlar bilen gelende kwadrat metr sözi gysgaldyp ýazylýar: 14kw.m; 14m².
 2) Otagyň uzynlygy 4 m, ini bolsa 3 m. Otagyň meýdanyny kwadrat metrlerde aňladyň.
 3) Synp otagynyň uzynlygyny we inini ölçäň. Onuň meýdanyny kwadrat metrlerde tapyň.

367. Mellekden her biri 11 kilogramdan 4 ýaşik hyýar we 5 sany birmeñzeş ýaşikde pomidor ýygyp alyndy. Jemi 89 kg pomidor we hyýar ýygyp alyndy. Her bir ýaşıge näçe kilogramdan pomidor ýerleşdirilipdir?

368. Deňyanly we deň taraply üçburçluklar birmeñzeş perimetre eýe. Deň taraply üçburçlugaň taraplary 18 sm, deňyanly üçburçlugaň esasy bolsa 20 sm. Deňyanly üçburçlugaň gapdal tarapyny tapyň.

369. 1) Çözüwleri sütün görnüşinde ýazyň:

$$5372:4 \quad 97055:7 \quad 732415:5$$

2) Galyndyly bölmegi ýerine ýetiriň:

$$70:9 \quad | \quad 50:8 \quad | \quad 21:13 \quad | \quad 23:17$$

370. Galyndyly bölmegi ýerine ýetiriň:

$$51:6 \quad | \quad 85:9 \quad | \quad 13:5 \quad | \quad 12:7$$

371. Uzynlygy 7 sm, ini bolsa ondan 2 sm gysga bolan gönüburçluk çyzyň. Edil şeýle perimetrli kwadrat çyzyň.

372. Üçbelgili sanyň birbelgili sana nähili bölünendigini düşündiriň. Dörtbelgili sanyň birbelgili sana bölünüşini gözden geçiriň.

$\begin{array}{r} 3764 \\ - 36 \\ \hline 16 \\ - 16 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 57246 \\ - 54 \\ \hline 32 \\ - 30 \\ \hline 24 \\ - 24 \\ \hline 0 \end{array}$
--	--

Düşündiriş: 5724-i 6-a bölmeli.

5 müňi 6-a bölsek, 0 müň alynýar, ýöne sanyň başynda 0 ýazylmaýar.

Ýüzlükleri bölýäris.

57 ýüzlük – **birinji doly däl bölüniji**. Diýmek, paýda ýüzler, onlar we birler bolýar.

Bölýäris: $57:6$ – paýda 9 ýüzlük bolýar.

Köpeldýäris: $9 \cdot 6 = 54$ – şonça ýüzi böldük.

Aýyrýarys: $57 - 54 = 3$ – şonça ýüzi bölmedik.

Galyndyny bölüji bilen deňeşdirýäris: galyndy (3) bölüji (6)-dan kiçi. Diýmek, bölmegi dowam etdirmek mümkin.

Düşündirişi dowam etdiriň. Çözülüşini barlaň.

373. Düşündirip çözüň we barlaň:

$$1856:4$$

$$38576:4$$

$$134542:2$$

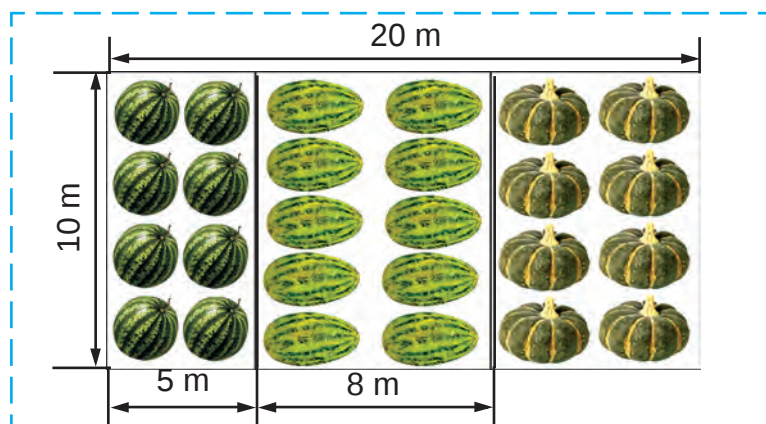
$$3234:7$$

$$61384:8$$

$$247932:3$$

374. 118 sahypaly kitaby gyzjagaz ilkibaşda her günü 16 sahypadan 4 gün, soňky günler bolsa 18 sahypadan okap gutardy. Gyzjagaz kitaby näçe günde okap gutarypdyr?

375. Berlen maglumatlardan peýdalanyň, garpyza, gawuna we kädä näçeden uçastok bellenişini hasaplaň:

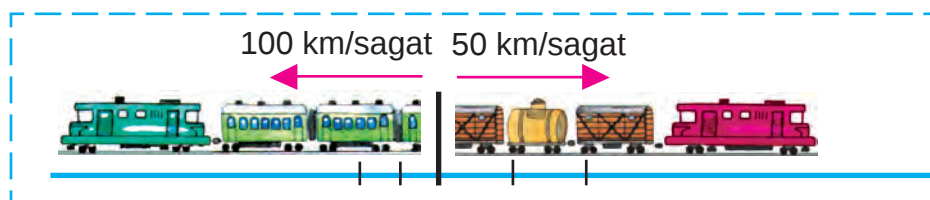
376. 4000 soma 5 sany birmeňzeş stol satyn alyndy. Edil şeýle bahada 6 sany kitap tekjesini satyn almak üçin näçe pul gerek bolar?

377. $19284:6$ | $24948:7$ | $(8014-7945) \cdot 9$
 $25016:4$ | $26120:8$ | $8 \cdot (2356+6127)$

- 378.1)** Yük we ýeňil maşynlary 1 sagatda näçe kilometr ýakynlaşýarlar? 2 sagatda näçe? 6 sagatda näçe?

- 2) Yük otlusy we tizotly 1 sagatda bir-birinden näçe kilometr uzaklaşýar? 2 sagatda näçe? 6 sagatda näçe?

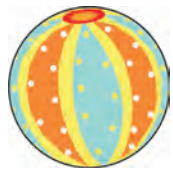

- 379.** Tarapy 1 mm bolan kwadrata **kwadrat millimetr** diýilýär. Bu meýdan ölçeg birligi. Sanlar bilen gelende kwadrat millimetr sözi gysgaldyp ýazylýar: 72 kw.mm, 9 mm².
Lentanyň uzynlygyny we inini millimetrlerde ölçäň. Onuň meýdanyny tapyň.

- 380.** Aýallar köýnegini bezemek üçin gyralaryna gönüburçluk şekildäki lenta tikip çykyldy. Lentanyň ini 20 mm, uzynlygy 400 mm. Lentanyň meýdanyny tapyň.

381. Suratlar bo'yuncha meseleler düzüň we olary çözüň. Doly jogabyny aýdyň.

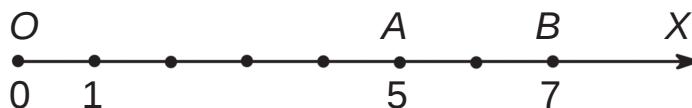
1) ?	 500 som, 4 esse arzan	2) 8 kg, 5 kg agyr	 ?
--	--	--	---

382. $894:3$ | $5536:8$ | $10703:7$ | $3728:4$
 $980:4$ | $4655:5$ | $39258:6$ | $43668:9$

Üçbelgili sanyň birbelgili sana nähili bölünendigi-
ni 372-nji mysaldan okaň. Mysallaryň çözülişini
aşakdaky plan bo'yuncha düşündiriň:

- 1) Birinji doly däl bölüniji ...
- 2) Bölyäris: ...
- 3) Köpeldýäris: ...
- 4) Aýyrýarys: ...
- 5) Galyndyny bölüji bilen deňeşdirýäris: ...
- 6) Ikinji doly däl bölüniji

383. Sanlary sanly şöhle kömeginde deňeşdirmek mümkin.

OA kesimiň uzynlygy 5 birlik kesime deň,
OB kesimiň uzynlygy bolsa 7 birlik kesimiň
uzynlygyna deň. Şöhlede A nokat B nokat-
dan çepräkde ýatýar. OA kesim OB kesim-
den kiçi, 5 sany 7 sanyndan kiçi.

B nokat A nokatdan sagrakda $\acute{y}at\acute{y}ar$, OB kesim OA kesimden uly, 7sany 5sanyndan uly.

384. 1) Sy $\acute{y}$ ahat $\acute{c}$ ylar hersinde 40 adamdan iki awto-busda we hersinde 5 adamdan d $\acute{o}$ rt sany $\acute{y}$ e $\acute{n}$ il ma $\acute{s}$ yn-da $\acute{y}$ ola $\acute{c}$ ykdy-lar. Awto-busda $\acute{y}$ e $\acute{n}$ il ma $\acute{s}$ yn-lar-daka garanda n $\acute{a}$ $\acute{c}$ e esse k $\acute{o}$ p sy $\acute{y}$ ahat $\acute{c}$ y $\acute{y}$ ola $\acute{c}$ ykdy?

2) Mesel $\acute{a}$ ni $\acute{n}$ soragyny, ol $40 \cdot 2 + 5 \cdot 4$ a $\acute{n}$ latma bilen $\acute{c}$ oz $\acute{u}$ ler $\acute{y}$ aly edip $\acute{u}$ y $\acute{t}$ gedi $\acute{n}$.

385. Gurlan k $\acute{o}$ p eta $\acute{z}$ ly ja $\acute{y}$ lary $\acute{n}$ birinde 48 $\acute{o}$ y, ikin-jisinde 36 $\acute{o}$ y bar. T $\acute{a}$ ze $\acute{y}$ lda 54 $\acute{o}$ y $\acute{u}$ $\acute{n}$ e $\acute{y}$ eleri g $\acute{o}$ $\acute{c}$ $\acute{u}$ p girdiler. $\acute{Y}$ ene n $\acute{a}$ $\acute{c}$ e $\acute{o}$ y bo $\acute{s}$ dur?

386. $10572:4$ | $55488:6$ | $7 \cdot 4045$ | $749:749$
 $20881:7$ | $18992:8$ | $9 \cdot 3480$ | $452:1$

387. Jedweli doldury $\acute{n}$:

a	80		84	48	1	
b	16	7		1	1	35
$a:b$		12	12			0

1) B $\acute{o}$ l $\acute{u}$ ji we pa $\acute{y}$ belli bolsa, b $\acute{o}$ l $\acute{u}$ niji n $\acute{a}$ hili tapyl $\acute{y}$ ar?

2) B $\acute{o}$ l $\acute{u}$ niji we pa $\acute{y}$ belli bolsa, b $\acute{o}$ l $\acute{u}$ ji n $\acute{a}$ hili tapyl $\acute{y}$ ar?

3) De $\acute{n}$ lemeleri $\acute{n}$ $\acute{c}$ oz $\acute{u}$ li $\acute{s}$ ini we barlany $\acute{s}$ yny d $\acute{u}$ - $\acute{s}$ undiri $\acute{n}$:

$$x:4=15$$

$$x=15 \cdot 4$$

$$x=60$$

$$90:x=18$$

$$x=90:18$$

$$x=5$$

$$x:4-60=120$$

$$x:4=120+60$$

$$x:4=180$$

$$x=180 \cdot 4$$

$$x=720$$

Barlamak:
 $60:4=15$
 $15=15$

Barlamak:
 $90:5=18$
 $18=18$

Barlamak:
 $720:4-60=$
 $=180-60=120$
 $120=120$

388. Deñlemeleri çözüň:

$42:x=2$

$x \cdot 13=39$

$90-60:x=87$

$x \cdot 16=48$

$x-18=54$

$80:x+4=8$

389. $4376:8$ | $9478:7$ | $3172:4$

390. Syýahatçylar gaýykda 52 km aralyga ýüzdüler. İlkibaşdaky 4 sagatda ýoly 7 km/sagat tizlik bilen, galan ýoly bolsa 8 km/sagat tizlik bilen geçdiler. Syýahatçylar ýolda jemi näçe wagt bolupdyrlar?

391. $(2000-1705) \cdot 9$ | $8000-(4536+160 \cdot 3)$

392. Çözülüşini sütün görnüşinde ýazyp, paýy tapyň:
 $24759:3$ | $7948:4$ | $3190:5$ | $4152:6$

393. $(30000-9864) \cdot 3$ | $0 \cdot 4$ | $356:1$ | $639:639$
 $30000-9864 \cdot 3$ | $0:4$ | $843 \cdot 1$ | $1 \cdot 524$

394. 382-nji gönükmede görkezilen plandan peýdalanyp, bölmegi düşündiriň:

27208	35637
-24	-35
32	6
-32	0
0	63
-0	-63
0	0

395. Paýy tapyň, netijäniň dogrudygyny köpeltmek bilen barlaň:

$$1740:6 \quad | \quad 7680:8 \quad | \quad 2745:9 \quad | \quad 2535:5$$

396. Ammardan hersinde 7 kg bolan 32 guty peçenýe we hersinde 9 kg bolan birnäçe guty konfet ugradyldy. Jemi peçenýe we konfetlerden bilelikde 449 kg ugradyldy. Näçe guty konfet ugradylypdyr?

397. AB şöhlede ýatýan nokatlary we şu şöhlede ýatmaýan nokatlary aýdyň.

398. $(5000 - 3893):9$ $8000 - (2778 + 439 \cdot 6)$
 $3063 + 5094 \cdot 8$ $2145 + (7070 - 900:3)$

399. Deňlemeleri çözüň we olary barlaň:

$$x:15=3 \quad | \quad 72:x=3 \quad | \quad 18:x+16=18$$

400. Düşündirip çözüň we netijäni barlaň:

$$142800:4 \quad | \quad 29004:6 \quad | \quad 509700:5$$

401. Tokar 100 sany detal taýýarlady. Ilkibaşdaky 3 sagadyň her bir sagadynda 12 sanydan, soňky her bir sagatda 16 sanydan detal taýýarlady. Ol näçe sagat 16 sanydan detal taýýarlapdyr?

Çözülişi:

- 1) $12 \cdot 3 = 36$ (d.) 3) $64:16 = 4$ (sagat)
- 2) $100 - 36 = 64$ (d.)

Her bir amal bilen nāmāni bilendigiñizi düşündiriñ.

402. Jedwelden peýdalanyň, mesele düzüň we çözülişini tamamlaň.

Bahasy	Mukdary	Nyrhy
25 som	6 kg	270 som
?	3 kg	

Çözülişi :

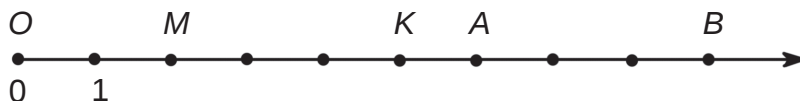
1) $25 \cdot 6 = 150$ (som)

2) $270 - \square = \square$ (som)

3) $\square : \square = \square$ (som)

403. Bir haltada 48 kg, ikinjisinde bolsa 36 kg şeker bar. Hemme şeker 42 sany birmeňzeş haltajyklara salyndy. Haltalaryň hersine şekeri salmak üçin näçeden haltajyk gerek bolupdyr?

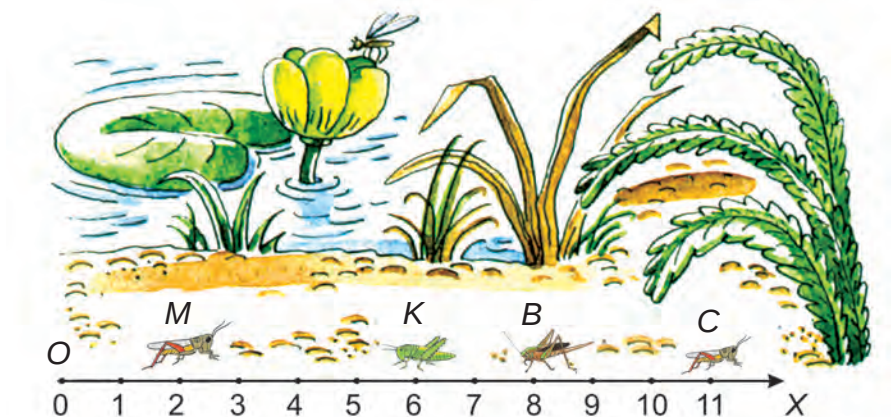
404. M, K, A, B nokatlara haýsy sanlar laýyk gelýär?

Sanly (koordinata) şöhle nokadyna laýyk gelýän san şu nokadyň **koordinatasy** bolýar.

Nokat	Koordinata	Ýazylyşy
O	0	O (0)
M	2	M (2)
A	6	A (6)

405. Çekirtgeler gonan nokatlaryň koordinatalaryny okaň.

Haýsy nokat çepräkde: $M(2)$ -mi ýa-da $B(8)$ -mi?

Haýsy nokat sagrakda: $K(6)$ -my ýa-da $C(11)$ -mi?

406.

Biriniň tarapy 3 sm 9 mm, ikinjisiniň tarapy 4 sm 3 mm bolan iki kwadrat çyzyň we olary gyrkyp alyň. Kwadratyň hersiniň perimetrini tapyň.

407.

$74\,196:4$	$29\,571:3$	$172\,942:2$	$748\,915:5$
$80\,080:8$	$15\,009:3$	$27\,063:9$	$96\,180:2$

408. Eger suratdaky sagat 15 minut öňe giden bolsa, anyk wagty hasaplap beriň. Eger 20 minut yza galan bolsa nähili?

409. 45 054 sanyny 9-a bölüp, bir okuwçy paýda 506 sanyny, ikinji okuwçy 5006 sanyny, üçünji okuwçy bolsa 56 sanyny aldy. Mysaly olardan haýsy biriniň dogry ýerine yetirendigini barlaň.

Köpbelgili sany birbelgili sana bölmekde paý ýazgysynda näçe sifr bolýandygyny öňünden anyklap almak peýdalydyr. Bu bölmekde ýalňyşlygyň öňüni alýar.

410. 382-nji gönükmekde görkezilen plandan peýdalanyň, bölmegi düşündiriň:

$\begin{array}{r} 4364 \\ - 4 \\ \hline 3 \\ - 0 \\ \hline 36 \\ - 36 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 54126 \\ - 54 \\ \hline 1 \\ - 0 \\ \hline 12 \\ - 12 \\ \hline 0 \end{array}$
---	---

411. İlkibaşda, bölmekde näçe sifr alynýandygyny anyklaň. Muny bölmek bilen barlaň:

$$693:3$$

$$3295:5$$

$$7812:6$$

$$7620:4$$

$$772:4$$

$$4884:6$$

$$8012:4$$

$$10005:5$$

412. Tarapy 1 km bolan kwadrata **kwadrat kilometr** diýilýär. Ol meýdan ölçeginiň täze, ep-esli uly birligidir. Sanlar bilen gelende kwadrat kilometr sözi gysgaldyp ýazylýar: 2 kw. km, 7 km².

413. Tarapy 5 m bolan kwadrat şekindäki otaga uzynlygy 4 m, ini bolsa 3 m bolan gönüburçluk şekindäki palas düşeldi. Bu otagyň näçe kwadrat metrini palas örtmeýär?

414. $1792 + 5628 : 7$

$$(1792 + 5628) : 7$$

$$86886 - 4437 : 9$$

$$(86886 - 4437) : 9$$

415. 68 000 m = km
 kg = 64 t

92 800 tiyin = som
 kg = 279 sr

416.1) 382-nji gönükmede görkezilen plandan peýdalanyň, bölmegi düşündiriň:

31507	54246
- 28	- 54
450	904
- 35	- 2
- 35	0
0	- 24
0	- 24
0	0

2) Bölmegiň gysga ýazgysy bilen ýokardaky ýazgysyny deňeşdiriň we çözüwini düşündiriň:

31507	54246
- 28	- 54
450	904
- 35	- 24
- 35	0
0	0

417.1) Çözmezden öň, deňliklerden haýsylarynyň nädogrudygyny aýdyň:

63 126 : 7 = 9018

50 600 : 8 = 6 325

35 133 : 7 = 519

90 470 : 5 = 1 894

2) Çözülişindäki ýalňyşlygy tapyň.

418.1) Jedweli gözden geçiriň:

Tizlik	12 km/sagat	36 km/sagat
Aralyk	60 km	216 km

2) Jedweldäki maglumatlardan peýdalanyň, aňlatmalaryň nämäni aňladýandygyny düşündiriň:

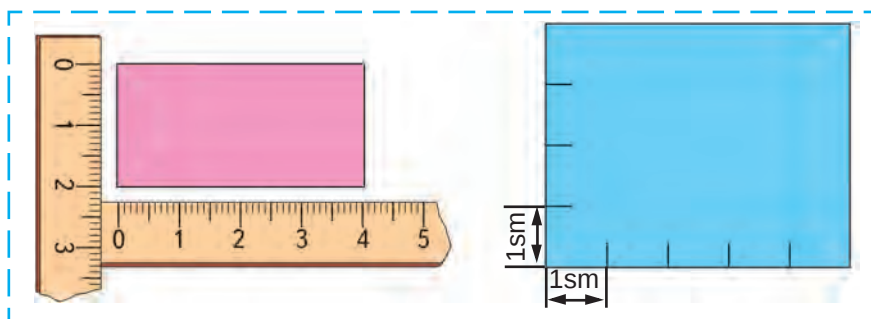
$60:12$	$36:12$	$60:12 + 216:36$
$216:36$	$36-12$	$216:36 - 60:12$

419. 1) Meseleleriň çözülişlerini deňeşdiriň:

Operator birinji gün 35 sahypa, ikinji gün 42 sahypa tekst ýygdy. Ol sagadyna birmeňzeş depginde işläp, bu işe 11 sagat sarp etdi. Operator şu iki günde näçe sagatdan işläpdir?

2) Operator iki gününň dowamynda 70 sahypa tekst ýygdy. Ol birinji gün 4 sagat, ikinji gün 6 sagat işledi. Operator her gün näçe sahypadan tekst ýygypdyr?

420. Suratlardan peýdalanyň, haýsy gönüburçlугyň meýdanynyň uly we näçe kwadrat santimetr uludygyny anyklaň:

421. Nähili nokat 5; 9; 11 koordinata eýe?

422. Üç sagadyň dowamynda lotereýa biletləri satyldy. Birinji sagatda 40 sany, ikinji sagatda birinji sagatdaka garanda 4 sany kem, üçünji

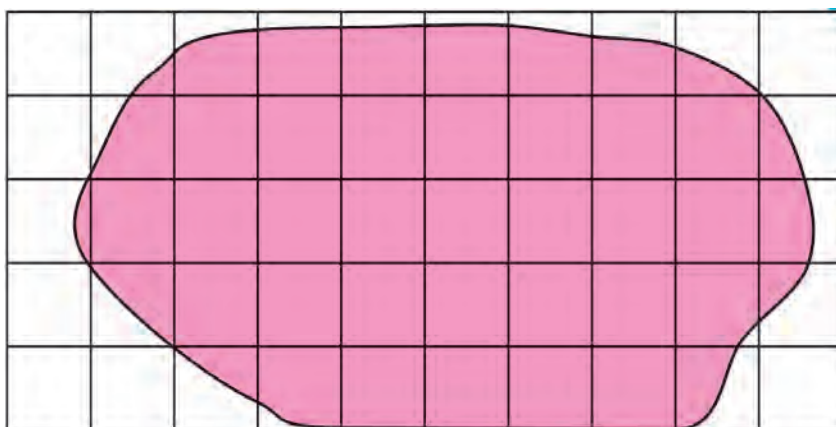
sagatda ikkinji sagatdaka garanda 4 esse kem bilet satyldy. Üçünji sagatda näçe lotereýa bileti satylypdyr?

423. 3615 – 2743	8 435 : 7	523 200 : 5
 872 · 600	104640 – 96 205	1 205 · 3

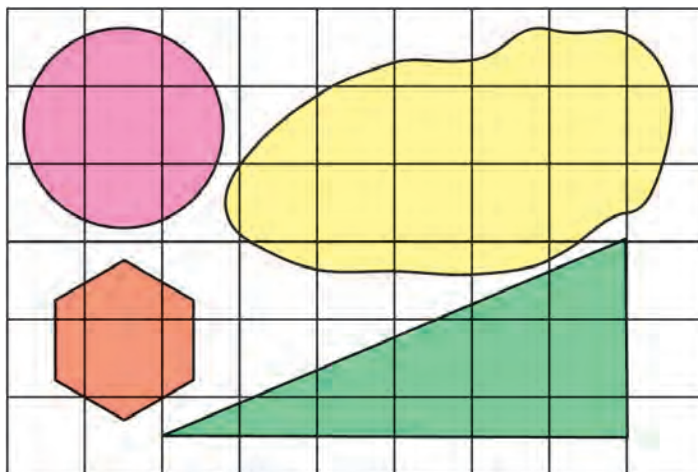
424. Şekiliň meýdanyny tapmak üçin paletkadan peýdalanylýar. Ol kwadrat santimetrler bölünen dury plastinka. Suratda paletka şekiliň üstüne goýlan. Şekiliň meýdanyny tapmak üçin, ilkinji nobatda, şu şekilde näçe doly kwadrat santimetrler ýerleşendigini anyklaýarys. Olar 25 sany. Soň doly bolmadyk kwadrat santimetrleri sanaýarys. Olar 18 sany. Şu sany 2-ä bölýäris. Takmynan 9 sany doly kwadrat çykdy. Diýmek, bu şekiliň meýdany aşakdaky ýaly bolýar:

$$25 + 9 = 34.$$

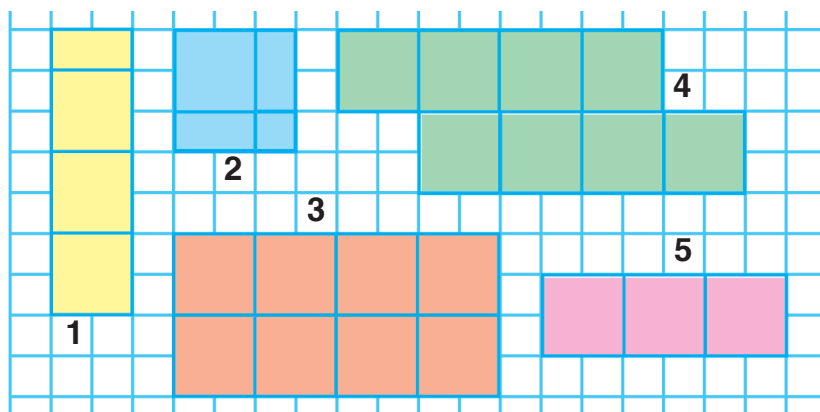
Jogaby: şekiliň meýdany 34 sm²-a deň.

425. Paletkadan peýdalanyň, berlen şekilleriň meýdanyny hasaplaň:

426. Suratda görkezilen şekilleriň meýdanyny we perimetrini tapyň:

427. Iki gutujykda 16 sany arça oýnawaçlary bar. Birinji gutujygyň bahasy 350 som, ikinji gutujyk 450 som. Eger oýnawaçlaryň bahasy bir-meñzeş bolsa, gutujyklaryň hersinde näçeden oýnawaç bar?

428. $4\,184 : 8 + 1\,912 : 8$

$(665 - 665) \cdot 7 + 12 \cdot 10$

429. Deñlemeleri çözüň:

$$50 - 4 \cdot x = 14 \quad | \quad 87 : x = 58 - 55 \quad | \quad 200 - x \cdot 2 = 162$$

430. 24 120 : 8 + 6 095

4 090 : 5 · 7

10 980 : 9 - 999

7 020 · 3 : 9

431. 1) Iki welosipedçi bir wagtda bir-birine tarap ýola çykdy we duşuşdy. Iki welosipedçiniň duşuşýança sarp eden wagty barada näme diýmek mümkin?

Ýatda saklaň! Eger jisimler bir wagtda bir-birine tarap ýöräp başlasa, olar duşuşýança birmenşeş wagt hereketde bolýarlar.

2) Buhara we Nowaýy şäherlerinden bir wagtda bir-birine tarap iki awtobus ýola çykdy we bir sagatdan soň duşuşdy. Duşuşýança her bir awtobus näçe sagat hereketlenipdir?

432. Welosipedçi 5 sagatda 65 km, motosiklçi bolsa 4 sagatda 208 km aralygy geçdi. Motosiklçiniň tizligi welosipedçiniň tizliginden näçe kilometr artyk? Welosipedçiniň tizligi motosiklçiniň tizliginden näçe esse kem?

433. Meýdan ölçeg birliklerini ýada salyň!

$$1 \text{ sm}^2 = 100 \text{ mm}^2$$

$$1 \text{ m}^2 = 100 \text{ dm}^2$$

$$1 \text{ dm}^2 = 100 \text{ sm}^2$$

$$1 \text{ m}^2 = 10\,000 \text{ sm}^2$$

$$1 \text{ dm}^2 = 10\,000 \text{ mm}^2$$

$$1 \text{ km}^2 = 1\,000\,000 \text{ m}^2$$

434. „Gözenekleri“ dolduryň:

$$400 \text{ dm}^2 = \square \text{ m}^2$$

$$3\,000 \text{ sm}^2 = \square \text{ dm}^2$$

$$700 \text{ sm}^2 = \square \text{ dm}^2$$

$$9 \text{ m}^2 = \square \text{ dm}^2$$

435. 7 gutuda 42 sany reňkli galam bar. Şeýle 9 gutuda näçe reňkli galam bar?

436. Şöhlede A(25) we B(31) nokatlaryň arasynda ýerleşýän nokatlaryň koordinatalaryny aýdyň.

437. Eger samolýot 540 km/sagat tizlik bilen uçsa, ol 3 sagatda näçe aralygy geçer?

438. $39\,072 : 4 : 3$

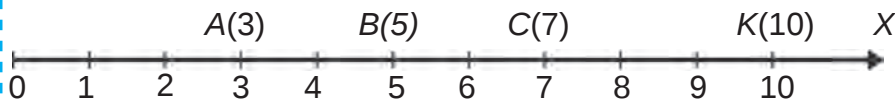
$30\,960 : 9 - 2\,891$

$350\,647 - 36\,008 \cdot 5$

$120\,094 \cdot 7 - 609\,304 : 4$

Koordinata burçy

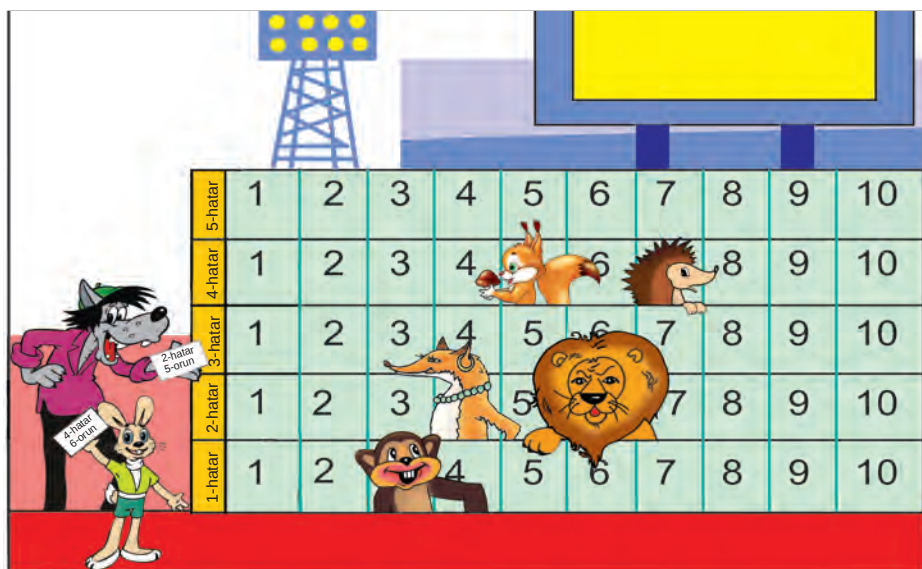
439. 1) Biz siziň bilen sanlar şöhlesinde nokatlaryň koordinatalaryny tapmagy bilýäris.

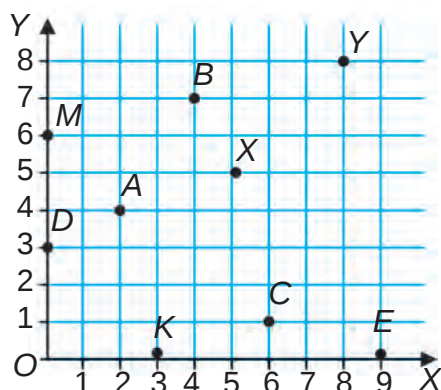
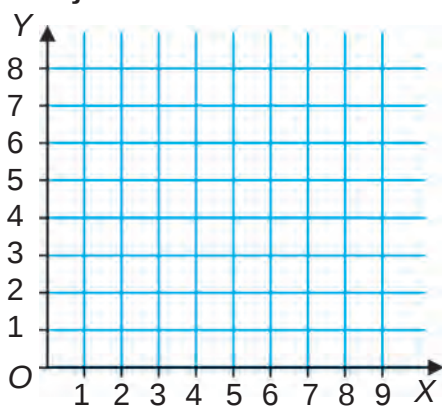
Sanlar şöhlesinde koordinatalary bilen belgilenen nokatlary aýdyň.

2) „Oýlanyp tapyň“ oýny. Surata garaň. Towşan tomaşaçylardan haýsylarynyň arasynda oturmalydygyny görkeziň. Möjek haýsy haýwanlaryň arasynda oturýar? Haýsy haýwan towşandan sagdaky ýerde, haýsy haýwan möjekden çepdäki ýerde otyr? Maýmynjygyň we şiriň biletlerinde nähili sifrler bolar?

Käbir zadyň ýerleşýän ýerini anyk aýtmak üçin onuň koordinatalar torundaky koordinatalary görkezilýär.

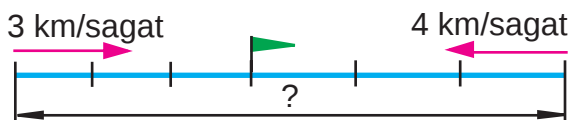

Koordinatalar tory aşakdaky ýaly çyzylýar. O nokat (koordinata başlangyjy) saýlanýar we ondan özara perpendikulýar iki OX hem-de OY sanly şöhleler geçirilýär. Bu şöhlelere **koordinata oklary** diýilýär. Islendik nokadyň ýerleşýän ýeri iki koordinata bilen kesgitlenýär: birinji koordinata OX gorizontal ok boýunça, ikinjisi OY wertikal ok boýunça.

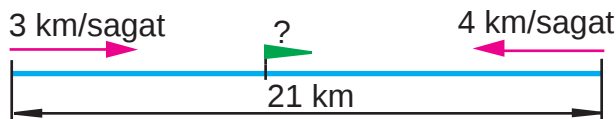

Meselem, A nokadyň birinji koordinatasy 2, ikinji koordinatasy 4. Bu aşakdaky ýaly ýazylýar: $A(2; 4)$. K nokat $(3; 0)$, M nokat $(0; 6)$, koordinatalar başlangyjy O nokat bolsa $(0; 0)$ koordinatalara eýe.
Galan nokatlaryň koordinatalaryny okaň.

- 440.** 1) Iki obadan bir wagtda bir-birine tarap iki pyýada ýola çykdy we 3 sagatdan soň duşuşdy. Olardan biri 3 km/sagat tizlik bilen, ikinjisi 4 km/sagat tizlik bilen ýöredi. Obalaryň arasyndaky aralyk näçe?

- 2) Aralaryndaky aralyk 21 km bolan iki obadan bir wagtda bir-birine tarap iki pyýada ýola çykdy. Olardan biri 3 km/sagat tizlik bilen, ikinjisi 4 km/sagat tizlik bilen ýöredi. Olar näçe sagatdan soň duşuşýarlar?

- 3) Aralaryndaky aralyk 21 km bolan iki obadan bir wagtda bir-birine tarap iki pyýada ýola çykdy we 3 sagatdan soň duşuşdylar. Pyýadalardan biriniň tizligi 3 km/sagat. Ikinjisiniň tizligini anyklaň.

441. Taraplary 6 dm we 4 dm bolan gönüburçluk hem-de tarapy 5 dm bolan kwadratyň perimetri we meýdanyny hasaplaň. Bu şekilleriň perimetrlerini, soňra meýdanlaryny deňeşdiriň.

442. $20\,000 - 780 : 3 \cdot 9$ | $3\text{ m } 20\text{ sm} : 8\text{ sm}$
 $3 \cdot 32\,024 - 47\,989$ | $14\text{ m } 7\text{ dm} : 7\text{ dm}$

443. Jedweli gözden geçiriň:
 Jedweldäkilerden peýdalanyň, aşakdaky aňlatmalar nämäni aňladýandygyny düşündiriň:

1 sany iligiň bahasy	40 som	80 som
Harydyň bahasy	2400 som	1600 som

- 1) $2400 : 40$ | 3) $80 : 40$ | 5) $2400 : 40 + 1600 : 80$
 2) $1600 : 80$ | 4) $80 - 40$ | 6) $2400 : 40 - 1600 : 80$

444. Iki şäherden bir wagtda bir-birine tarap iki oty ýola çykdy we 4 sagatdan soň duşuşdylar. Birinji otlynyň tizligi 50 km/sagat, ikinjisiniňki 70 km/sagat. Iki şäheriň arasyndaky aralygy tapyň. Meseläniň dürli usullar bilen çözülişine garaň, her bir amal bilen näme tapylandygyny düşündiriň.

Çözülişi :

1-nji usul

- 1) $50 \cdot 4 = 200\text{ (km)}$
 2) $70 \cdot 4 = 280\text{ (km)}$
 3) $200 + 280 = 480\text{ (km)}$
 Jogaby: 480 km

2-nji usul

- 1) $50 + 70 = 120\text{ (km/sagat)}$
 2) $120 \cdot 4 = 480\text{ (km)}$
 Jogaby: 480 km

445. Aralaryndaky aralyk 90 km bolan iki şäherden bir wagtda bir-birine tarap iki welosipedçi ýola çykdy. Bir welosipedçiniň tizligi 8km/sagat, ikinjisiniň tizligi 10km/sagat. Welosipedçiler näçe sagatdan soň duşuşarlar?

Çözmegiň plany:

1) 1 sagatda welosipedçiler bir-birine näçe aralyga ýakynlaşýarlar?

2) Welosipedçiler näçe sagatdan soň duşuşarlar?

446. Aralaryndaky aralyk 44 km bolan iki obadan bir wagtda bir-birlerine tarap iki welosipedçi ýola çykdy we 2 sagatdan soň duşuşdy. Olardan biriniň tizligi 12 km/sagat.

Ikinjisiniň tizligini anyklaň.

Şeýle hasaplamalary ýerine ýetirip, nämäni bilmek mümkin:

1-nji usul	2-nji usul
1) $12 \cdot 2 = \square$	1) $44 : 2 = \square$
2) $44 - 24 = \square$	2) $22 - 12 = \square$
3) $20 : 2 = \square$	

447. Ilki bilen paýyň ýazgysynda näçe sifriň emele gelmelidigini anyklaň we bölmegi ýerine ýetiriň:

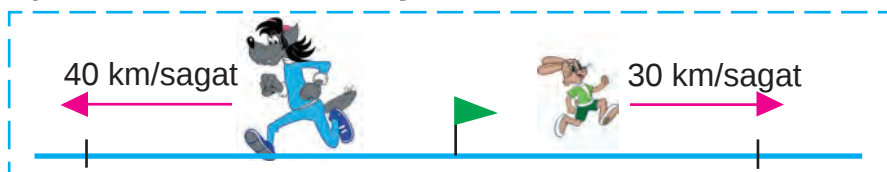
2895:3	52184:8	165578:7	180052:2
1434:6	46185:5	368356:4	477189:9

448. Şäherde 240 maşyna 2 sany taksomotor parky bar. Ýene şeýle 3 sany park gurulýar. Eger hemme parklardaky maşynlaryň sany deň de-

rejede bolsa, täze parklara näçe maşyn ýerleşdirilýär?

449. $14\,042:7$ | $6 \cdot (2\,001 - 948 + 137)$ | $6 \cdot 9:3$
 $27\,522:9$ | $9\,800 - (560 - 496) \cdot 8$ | $8 \cdot 8:4$

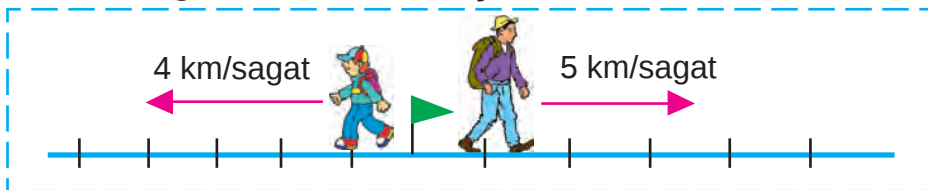
450. 1) Möjek we towşan bir wagtda bir nokatdan garşylykly taraplara ylgap gitdiler. Eger möjegiň tizligi 40 km/sagat, towşanyň tizligi bolsa 30 km/sagat bolsa, olar 1 sagatda bir-birlerinden näçe kilometr uzaklaşar?

2) Bir şäherden bir wagtda iki syýahatçy garşylykly tarapa ýola çykdy. Birinji syýahatçy sagadyna 5 km, ikinjisi 4 km tizlik bilen ýöredi. 5 sagatdan soň olar arasyndaky aralyk näçe kilometre deň bolar?

Çözülişiniň plany:

1. 1 sagatdan soň syýahatçylar arasyndaky aralyk näçe kilometr bolar?
2. 5 sagatdan soň näçe?

451. Stansiýadan iki elektrootly bir wagtda garşylykly ugurda ýola çykdy. Birinji elektrootlynyň tizligi

80 km/sagat, ikinjisiniň tizligi ondan 5 km/sagat kem. 3 sagatdan soň olaryň arasyndaky aralyk näçe kilometr bolar?

452. $(48\,096 : 8 + 204) \cdot 7$ | $450\,918 : (2 + 63 : 9)$

453. Deňlemeleri çözüň:

$$64 - 16 \cdot x = 32$$

$$90 : x = 2 \cdot 9$$

$$x : 15 + 32 = 32$$

$$14 \cdot x + 19 = 47$$

$$720 - x = 630$$

$$x : 12 = 8$$

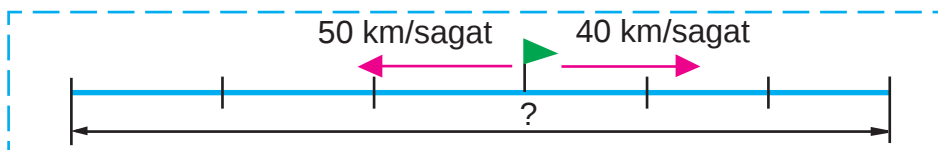
454. $x \cdot 3 = 480 - 90$ | $x : 2 - 480 = 0$ | $150 : x = 3$

455. Jedwel boýunça mesele düzüň we ony çözüň:

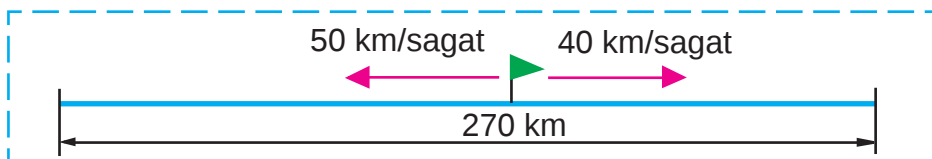
Tizlik	Wagt	Aralyk
45 km/sagat	Bir wagtda	90 km
13 km/sagat		?

456. 1) Demirýol stansiýasyndan bir wagtda garşylykly ugurda iki ýük otlusy ýola çykdy. Eger birinji otly 50 km/sagat we ikinji otly 40 km/sagat tizlik bilen hereketlense, 3 sagatdan soň olaryň arasyndaky aralyk näçe bolar?

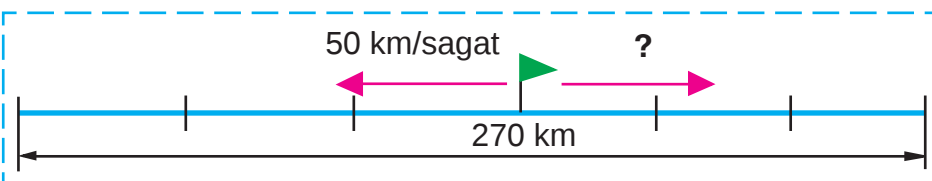

2) Demirýol stansiýasyndan bir wagtda garşylykly ugurda iki ýük otlusy ýola çykdy. Eger birinji otly 50 km/sagat we ikinji otly 40 km/sagat

tizlik bilen hereketlenseler, näçe sagatdan soň olaryň arasyndaky aralyk 270 km bolar?

3) Demirýol stansiýasyndan bir wagtda garşylykly ugurda iki ýük otlusy ýola çykdy we 3 sagatdan soň olaryň arasyndaky aralyk 270 km boldy. Eger otlulardan biri 50 km/sagat tizlik bilen hereket eden bolsa, ikinji otlynyň tizligini tapyň.

457. Öýde iki otag bolup, otaglardan biriniň uzynlygy 5 m, ini 3 m, ikinjisiniňki 4 m we 3 m. Eger 1 m² pola 100 g boýag sarp edilse, bu iki otagyň poluny boýamak üçin näçe boýag gerek bolar?

458. $24\,708 \cdot 4 - 24\,708 : 4$ | $(24\,708 \cdot 4 - 24\,708) : 4$

459. Syýahatçylar 65 km/sagat tizlik bilen 2 sagat otluda, soň bolsa 40 km/sagat tizlik bilen 3 sagat awtobusda ýörediler. Şu wagtyň içinde olar näçe aralygy geçipdirler?

460. 43 m 08 sm = sm

8 min 7 s = s

3 sagat 30 min = min

3844 kg = t kg

784 mm = sm mm

906 sm = dm sm

- 461.** Bir menzilden bir wagtda garşylykly ugurda iki pyýada ýola çykdy. Biriniň tizligi 4 km/sagat, ikinjisiniňki 5 km/sagat. 2 sagatdan soň pyýadalaryň arasyndaky aralyk näçe bolar?

$$4 \cdot 2 + 5 \cdot 2$$

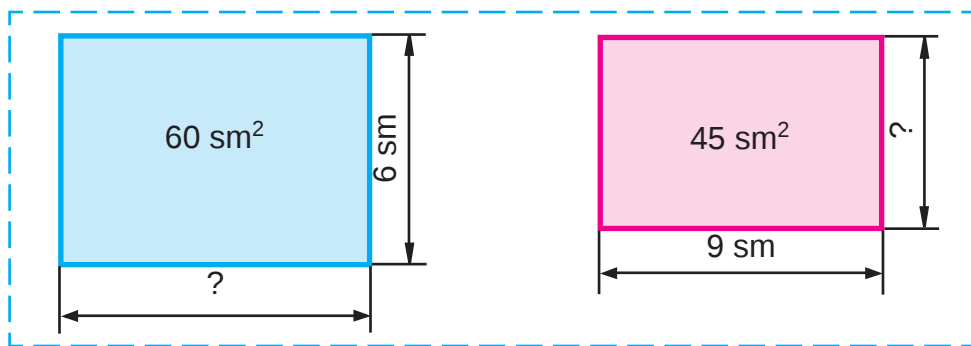
$$(4 + 5) \cdot 2$$

Çözülişiniň iki usulyny hem düşündiriň.

- 462.** Gönüburçluk şeklindäki bagyň uzynlygy 40 m, ini ondan 10 m gysga. Bagyň meýdanynyň üçden bir bölegini alma agaçlary, galan bölegini başga miweli agaçlar eýeläpdir. Başga miweli agaçlar näçe meýdany eýeläpdir?

- 463.** Obadan şähere tarap pyýada we ol bilen bir wagtda şäherden oba tarap welosipedçi ýola çykdy. Oba bilen şäheriň arasyndaky aralyk 34 km. Pyýada bilen welosipedçi 2 sagatdan soň duşuşdy. Pyýada 4 km/sagat tizlik bilen ýörän bolsa, welosipedçiniň tizligini tapyň.

- 464.** Gönüburçlugyň meýdany we taraplaryndan biri mälim bolanda, ikinji tarapyňyň nähili tapylandygyny düşündiriň:

$$x \cdot 6 = 60$$

$$x = 60 : 6$$

$$x = 10$$

Jogaby: 10 sm.

$$9 \cdot x = 45$$

$$x = 45 : 9$$

$$x = 5$$

Jogaby: 5 sm.

465.

Iki bugdaý orýan kombayn 4 sagatda 448 t bugdaý ordy. Bir sany şeýle kombayn 5 sagatda näçe tonna bugdaý orar?

466.

$$81\,147 : 3$$

$$14\,079 \cdot 8$$

$$19\,251 : 9$$

$$245\,351 - 2451$$

$$308\,479 + 56\,814$$

$$24\,906 + 28\,408$$

$$597 : 597$$

$$0 : 6\,349$$

$$7\,184 \cdot 0$$

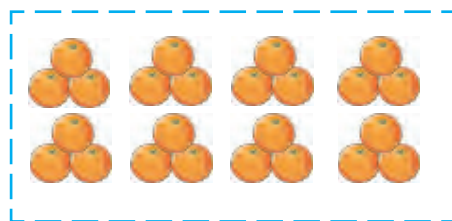
Nollar bilen gutarýan sanlara köpeltmek

467. Näçe apelsin bardygyny anyklamagy dürli usullardan peýdalanyp düşündirip beriň:

$$3 \cdot (4 \cdot 2) = 24$$

$$(3 \cdot 4) \cdot 2 = 24$$

$$(3 \cdot 2) \cdot 4 = 24$$

Sany köpeltmek hasylyna köpeltmegi dürli usullar bilen ýerine ýetirmek mümkin:

$$1) \quad 7 \cdot (8 \cdot 5) = 7 \cdot 40 = 280$$

Köpeltmek hasylyny hasaplamak we sany oňa köpeltmek.

$$2) \quad 7 \cdot (8 \cdot 5) = (7 \cdot 8) \cdot 5 = 56 \cdot 5 = 280$$

Sany birinji köpeldijä köpeltmek we netijäni ikinji köpeldijä köpeltmek.

$$3) 7 \cdot (8 \cdot 5) = (7 \cdot 5) \cdot 8 = 35 : 8 = 280$$

Sany ikinji köpeldijä köpeltmek we netijäni birinji köpeldijä köpeltmek.

468. 1) Hasaplañ:

$$6 \cdot (5 \cdot 4) = 6 \cdot 20 = \square$$

$$6 \cdot (5 \cdot 4) = (6 \cdot 5) \cdot 4 = \square$$

$$6 \cdot (5 \cdot 4) = (6 \cdot 4) \cdot 5 = \square$$

2) Mysallarda näme üçin birmeñzeş netije alnandygyny düşündiriñ.

469. Netijäni amatly usul bilen hasaplañ:

$$17 \cdot (10 \cdot 2)$$

$$25 \cdot (2 \cdot 4)$$

$$14 \cdot (3 \cdot 5)$$

470. Añlatmalary belgi we almatlaryñ kömeginde ýazyñ we olaryñ bahasyny tapyñ:

1) 7 km 308 m we 9 sanlarynyñ paýyny 2-ä bölmek;

2) 8 kg 480 g we 8 sanlarynyñ paýyny 3-e köpeltmek.

Nusga: $(3544 \text{ m } 66 \text{ sm} : 7) : 2 = 253 \text{ m } 19 \text{ sm}$

$$3 \text{ } 544 \text{ m } 66 \text{ sm} = 354 \text{ } 466 \text{ sm}$$

$$\begin{array}{r} 354466 \overline{) 7} \\ - 35 \\ \hline 44 \\ - 42 \\ \hline 26 \\ - 21 \\ \hline 56 \\ - 56 \\ \hline 0 \end{array}$$

$$25 \text{ } 319 \text{ sm} = 253 \text{ m } 19 \text{ sm}$$

$$\begin{array}{r} 50638 \overline{) 2} \\ - 4 \\ \hline 10 \\ - 10 \\ \hline 6 \\ - 6 \\ \hline 3 \\ - 2 \\ \hline 18 \\ - 18 \\ \hline 0 \end{array}$$

471. Süýtçi aýal hersinde 3 litrden 3 banka süýt satdy. Eger 1 litr süýdüň bahasy 700 som bolsa, bankalardaky hemme süýt näçe som?

472. $243\ 600 : 7$ $1\ 804 \cdot 2 \cdot 10 + 8\ 631$
 $114\ 300 : 6$ $320 \cdot 4 \cdot 100 - 29\ 075$

473. Hasaplama usulyny düşündiriň:
 $19 \cdot 40 = 19 \cdot (4 \cdot 10) = (19 \cdot 4) \cdot 10 = 76 \cdot 10 = 760$
 $24 \cdot 15 = 24 \cdot (5 \cdot 3) = (24 \cdot 5) \cdot 3 = 120 \cdot 3 = 360$
 $24 \cdot 15 = 24 \cdot (5 + 10) = 24 \cdot 5 + 24 \cdot 10 = 120 + 240 = 360$

474. Çözülüşini tamamlan we hasaplama usullaryny deňeşdiriň:

$14 \cdot 50 = 14 \cdot (5 \cdot 10) = \square$	$16 \cdot 18 = 16 \cdot (10 + 8) = \square$
$14 \cdot 12 = 14 \cdot (10 + 2) = \square$	$16 \cdot 80 = 16 \cdot (8 \cdot 10) = \square$

475. 473-nji gönükmedäki hasaplama usullaryndan peýdalanyň, aşakdaky mysallary çözüň:

$12 \cdot 20$	$12 \cdot 15$	$14 \cdot 60$	$14 \cdot 17$
---------------	---------------	---------------	---------------

476. Bir almanyň massasy 100 g bolup, ol ikinji almanyň massasyndan 2 esse kem. Iki almanyň massasyny tapyň.

477. Hasaplaň:
 $75\ m\ 24\ sm : 9$ $6\ som : 5\ tiýin$
 $6\ kg\ 375\ g : 5$ $70\ dm : 2\ sm$

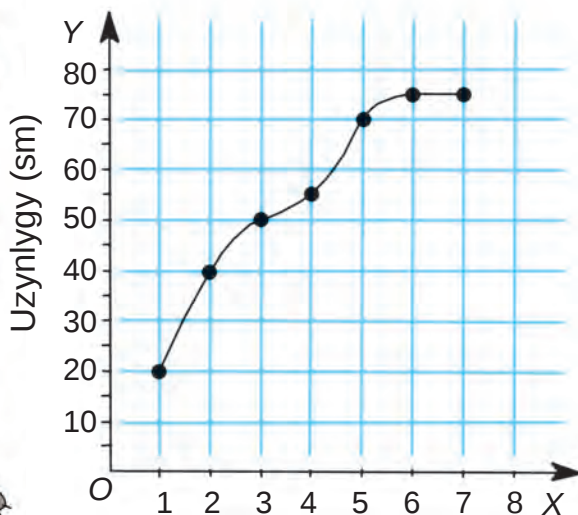
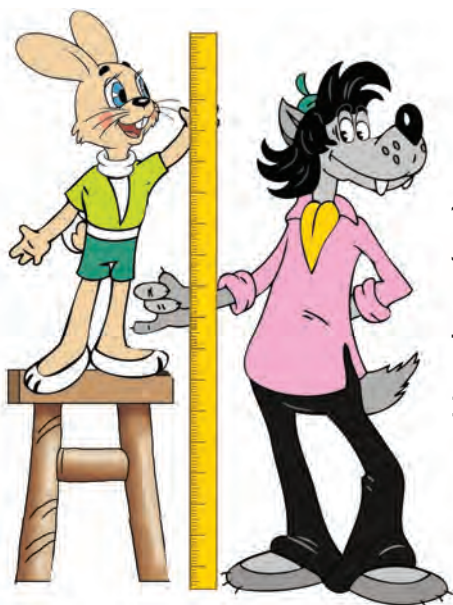
478. 127 432 we 93 599 sanlarynyň jemini we tapawudyny tapyň.

479. „Halkaly“ mysallary çözüň:
 $605 + 29\ 897$ $30\ 502 - 13\ 478$
 $5\ 445 : 9$ $17\ 024 \cdot 6$
 $34\ 048 - 28\ 603$ $102\ 144 : 3$

Grafikler

480. Her ýylda Möjegiň doglan gününde Towşan onuň boýuny santimetrlerde ölçäp, bellik edip goýýar.

Möjegiň boýunyň
ösüş grafigi

Ýaşy (ýaş)

Möjegiň boýunyň ösüş grafigini gözden geçiriň we soraglara jogap beriň.

Näme üçin nokatlar bir-biri bilen tekiz egri çyzyklaryň kömeginde utgaşdyrylypdyr?

Möjek 1 ýaş bolanynda onuň boýy nähili bolupdyr? 3 ýaşda nähili? 4 ýaşda nähili? 6 ýaşda nähili?

Ahyrky bir ýylda Möjegiň boýy ösdümi?

Möjegiň boýy 40 sm bolanda ol näçe ýaşdady? 50 sm bolanda näçe? 70 sm bolanda näçe? 75 sm bolanda näçe?

Möjek:

a) 1 ýaşdan 3 ýaşa çenli;

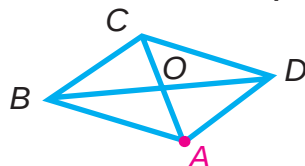
b) 3 ýaşdan 7 ýaşa çenli näçe santimetr ösüpdür?

481. Haltada 48 kg kăşir bardy. 4 gün her gezek deň-deňden kăşir alnanyndan soň haltada 32 kg kăşir galdy. Her gün haltadan näçe kilogramdan kăşir alnypdyr?

482. $37\,009 - 1\,108 \cdot 8 + 4\,508$

$2\text{ t} : 8\text{ kg}$

483. Depelerinden biri A nokat bolan köpburçluklary aýdyň.

484. Deňlemeleri çözüň:

$$654 + x = 810$$

$$720 - x = 426$$

$$35 \cdot x = 0$$

$$x : 27 = 0$$

485.

$$3\,725 : 5$$

$$61\,376 : 8$$

$$108\,120 : 4$$

486. Geologlar 144 km ýol ýörediler. Olar ilkibaşda 60 km/sagat tizlik bilen 2 sagat maşynda ýörediler, soň galan ýoly 8 km/sagat tizlik bilen atda geçipdirler. Olar näçe wagt atda ýöräpdiler?

487. Köpeltmek usulyny düşündiriň:

$$425 \cdot 40 = 425 \cdot (4 \cdot 10) = 425 \cdot 4 \cdot 10 = 17\,000$$

$$547 \cdot 800 = 547 \cdot (8 \cdot 100) = 547 \cdot 8 \cdot 100 = 437\,600$$

agaçlary eýeläpdir. Armyt agaçlary eýeleýän uçaştoguň meýdanyny anyklaň.

495. Deňlemeleri çözüň:

$$54 \cdot x + 96 = 204$$

$$780 : (x - 7) = 78$$

Nusga: $(139 - x) : 8 = 14$

$$139 - x = 14 \cdot 8$$

$$139 - x = 112$$

$$x = 139 - 112$$

$$x = 27$$

Barlamak

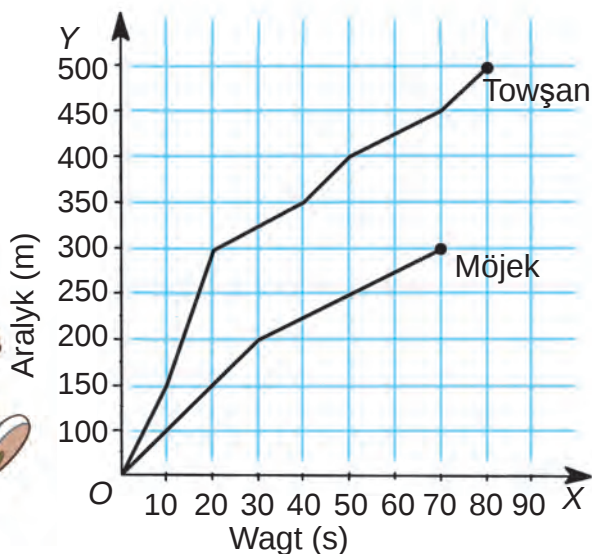
$$(139 - 27) : 8 = 14$$

$$112 : 8 = 14$$

$$14 = 14$$

496. Möjek bilen Towşan ylgamak boýunça ýaryş geçirdiler. Möjek bilen Towşanyň hereket grafigini gözden geçiriň we soraglara jogap beriň.

Hereket grafigi

Möjek bilen Towşan nähili aralygy ylgap geçmelidi?

Olardan haýsy biri pellehana ýetip geldi?

Möjek näçe sekunt we Towşan näçe sekunt ylgapdyr?

Möjek pellehana çenli näçe metr ýetip gelip bilmedi?

Grafikden olardan haýsy biri tizräk ylgandygyny bilmek mümkinmi?

300 metri Möjek näçe sekuntda we Towşan näçe sekuntda ylgap geçýär?

Birinji 10 sekuntda Möjek nähili aralygy we Towşan nähili aralygy geçdi?

497.

Gönüburçlугыň perimetri 36 sm, taraplaryndan biriniň uzynlygy 12 sm. Gönüburçlугыň meýdanyny tapyň.

498.

Hasaplaň:

$$17\,600 : 4$$

$$17\,600 \cdot 4$$

$$575 \cdot 5$$

$$575 : 5$$

$$(63\,144 - 7\,191) : 3$$

$$63\,144 - 7\,191 : 3$$

499. Çözülüşini düşündiriň:

$$1) 40 \cdot 70 =$$

$$= 4 \text{ onl.} \cdot (7 \cdot 10) =$$

$$= (4 \text{ onl.} \cdot 7) \cdot 10 =$$

$$= 28 \text{ onl.} \cdot 10 =$$

$$= 280 \text{ onl.} = 2\,800$$

$$2) 800 \cdot 500 =$$

$$= 8 \text{ ýüzl.} \cdot (5 \cdot 100) =$$

$$= (8 \text{ ýüzl.} \cdot 5) \cdot 100 =$$

$$= 40 \text{ ýüzl.} \cdot 100 =$$

$$= 4\,000 \text{ ýüzl.} = 400\,000$$

Nol bilen gutarýan köpbelgili sanlar aşakdaky ýaly köpeldilýär:

$\times 6\,400$		$\times 3\,170$
$\quad 90$		$\quad 300$
$\hline 576\,000$		$\hline 951\,000$

500. Düşündirip çözüň:

$$4800 \cdot 40$$

$$1840 \cdot 30$$

$$2040 \cdot 400$$

501. Ýatdan hasaplaň we diňe jogaplary ýazyň:

$$400 \cdot 30$$

$$250 \cdot 200$$

$$400 \cdot 600$$

$$7000 \cdot 40$$

$$90 \cdot 200$$

$$60 \cdot 900$$

$$300 \cdot 700$$

$$50 \cdot 2000$$

502. Kinoteatryň uly zalynyň hersinde 28 ýerden 30 hatar, kiçi zalynyň hersinde 18 ýerden 20 hatar bar. Kinoteatryň iki zalynda jemi näçe ýer bar?

503. $6845 + 34 \cdot (91 - 89)$

$$10332 : 4 + 36846 : 9$$

504. Deňlemeleri çözüň:

$$760 - x = 312$$

$$x : 10 = 230$$

$$x \cdot 10 = 450$$

$$670 : x + 670$$

505. Çözüň we netijäni barlaň:

$$56792 + 42009$$

$$80014 - 72935$$

Diagrammalar. Jedweller

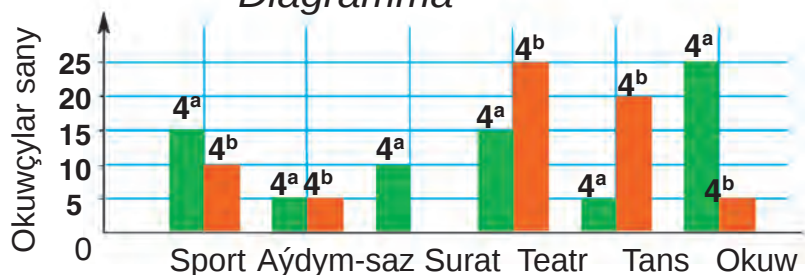
506. Möjek bilen Towşan öz mekdebindäki dördünji synp okuwçylarynyň gyzyklanmalary barada maglumatlar topladylar. Olar netijeleri jedwele ýazyp, Aýa berdiler.

Gyzyk- lanma	Synp	
	4 ^a	4 ^b
Sport	15	10
Aýdym-saz	5	5
Surat	10	—
Teatr	15	25
Tans	5	20
Okuw	25	5

Aýý netijeleri aşakdaky ýaly aňlatdy.

Diagramma

Gyzyklanmalar

Näme üçin Aýý diagrammadan peýdalanmagy karar etdi?

Diagrammany gözden geçirip soraglara jogap beriň. Haýsy synp okuwçylary teatra (sporta, okuwa, tansa) köpräk gyzyklanýar?

Haýsy synpda ýekeje-de okuwçy surat çekmäge gyzyklanmaýar?

Her bir synpda näçe okuwçy aýdym-saza gyzyklanýar?

Gazet, žurnal, maglumatnama, ensiklopediýalarda dürli maglumatlary görkezmek üçin **jedwellerden, diagrammalardan we grafiklerden** peýdalanylýar. Olar maglumatlary gysga we görkezmeli etmäge kömek edýär.

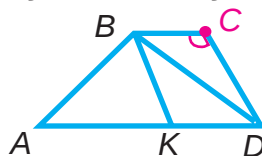
507. Welosipedçi öyläne çenli 3 sagat, öyländen soñ 2 sagat ýolda boldy. Ol öyläne çenli 42 km ýol ýöredi. Eger welosipedçi öyländen soñ tizligini 2 km artdyran bolsa, ol jemi näçe kilometr ýol ýöräpdir?

508. $13\,048:4 \cdot 2 - 756 - 2\,875$ $46\,949:7$

509. 1) C burçy öz içine alýan hemme şekilleri ýazyň.

2) BCD we BKD üçburçluklar üçin umumy bolan tarapy ýazyň.

510. Tikin fabriginde 3 gün gününe 112 sanydan köýnek tikildi. Soňky 5 gününñ hersinde 126 sanydan köýnek tikildi. Jemi näçe köýnek tikilipdir?

511. Mysallary çözüň, çözüwiñ dogrudygyny köpeltmek bilen barlaň:

$14\,812:4$

$351\,540:7$

512. Düşündiriş bilen çözüň:

$809 \cdot 60$

$826 \cdot 400$

$410 \cdot 200$

513. $408 \cdot 300$ | $1\,752 \cdot 30$ | $49\,700:7$ | $581 \cdot 200:7$

514. Kwadrat santimetrlerde aňladyň:

3 dm^2

4 m^2

900 mm^2

515. $(53+28) \cdot (24-19)$ | $8\,115:5 - 1\,806:3$

516. Iki birmeñzeş awtobusda 56 sany ýer bar. Şeýle 5 sany awtobusda näçe ýer bar?

517. Dükana birnäçe telewizor, magnitofon we kompýuterler getirildi. Olaryň hemmesi bilelikde 296 sany. Şolardan 78 sanysy magnitofon, kompýuterler bolsa magnitofonlardan 2 esse köp, galanlary telewizorlar. Dükana näçe tele-wizor getirilipdir?

518. $286 \cdot 300$ | $63 \cdot 500 : 3$ | $954 \cdot 40$ | $21420 : 9$

519. Meseleleri çözüň, olaryň şertlerini we çözülişlerini deňeşdiriň.

1) Dükanda bir günde 8 banka alça mürepbesi we şeýle 10 banka alma mürepbesi satyldy, munda alma mürepbesi alça mürepbesine garanda 4 kg artyk satyldy. Bir günde her haýsy mürepbeden näçe kilogram satylypdyr?

2) Dükanda bir günde 16 kg alça mürepbesi we 20 kg alma mürepbesi satyldy, munda alma mürepbesi alça mürepbesine garanda 2 banka artyk satyldy. Eger bankalar birmeňzeş bolsa, mürepbeleriň hersinden näçe banka satylypdyr?

520. Bir keşden 3 halta kartoşka, ikinji keşden şeýle 4 halta kartoşka alyndy. Hemme kartoşkanyň massasy 315 kg. Keşleriň hersinden näçe kilogramdan kartoşka alnypdyr?

521. $9583 : 7$ | $20364 : 3$ | $100040 - 3805 \cdot 8$

522. Welosipedçi 3 sagat ýol ýöräninden soň, ýene 48 km ýol ýöremeli. Eger ähli ýol 84 km bolsa, ol nähili tizlik bilen ýöräpdir?

523. 204 012 : 6 | 7 · 27 004 | 361 809 : 3 | 9 · 12 030

524. Deňlikleriň dogrudygyny düşündiriň:

$$6 \cdot 8 \cdot 5 = 5 \cdot 6 \cdot 8$$

$$7 \cdot 9 \cdot 4 = 7 \cdot (9 \cdot 4)$$

$$35 \cdot 4 \cdot 10 \cdot 3 = 35 \cdot 10 \cdot 4 \cdot 3$$

$$6 \cdot 2 \cdot 9 \cdot 5 = (6 \cdot 9) \cdot (2 \cdot 5)$$

Ýatda saklaň! Köpeldijileriň ýerini dürli usullar bilen çalşyrmak we toparlamak mümkin.

Meselem: $7 \cdot 2 \cdot 500 \cdot 9 = (7 \cdot 9) \cdot (500 \cdot 2)$

525. Köpeltmek hasyly nähili hasaplanandygyny düşündiriň:

$$50 \cdot 49 \cdot 2 = 49 \cdot 50 \cdot 2 = 49 \cdot 100 = 4\,900$$

$$7 \cdot 25 \cdot 8 \cdot 4 = (7 \cdot 8) \cdot (25 \cdot 4) = 56 \cdot 100 = 5\,600$$

526. Amatly usul bilen hasaplaň:

$$9 \cdot 25 \cdot 7 \cdot 4 \quad | \quad 16 \cdot 7 \cdot 10 \cdot 5 \quad | \quad 45 \cdot 4 \cdot 2 \cdot 5 \quad | \quad 25 \cdot 8 \cdot 9 \cdot 4$$

527. Birmeňzeş 4 top ak ýüplük we şeýle mawy 6 ýüplük birmeňzeş nyrhda satyn alyndy. Hemme ýüplükler üçin 9 600 som tölendi. Bir top ýüplügiň bahasy näçe? Ähli ak ýüplügiň bahasy näçe? Ähli mawy ýüplügiň bahasy näçe som?

528. Eger $a = 6412$ we $b = 4$ bolsa, $a \cdot b$ we $a : b$ aňlatmalaryň bahasyny tapyň.

529. Amallary ýerine ýetiriň:

$$35 \quad 532 : 9 \cdot 4 + 15 \quad 618 \cdot 3$$

$$(294 \quad 883 - 49 \quad 295 - 294) : 7$$

$$60 \quad 001 - 13 \quad 284 : 9$$

$$21 \quad 476 : 7$$

$$16 \quad 272 : 8$$

$$24 \quad 348 : 6$$

530. Iki şəherden bir-birine tarap bir wagtyň özünde iki welosipedçi ýola çykdy. Olar duşuşýançalar birinjisi 24 km, ikinjisi bolsa 2 esse köp aralygy geçdi. Aşakdaky aňlatmalar nämäni aňladýar?

1) $24 \cdot 2$ | 2) $24 \cdot 2 + 24$ | 3) $24 \cdot 2 - 24$

531. Bir dükana 18 ýaşık, ikinjisine şeýle 15 ýaşık gök önüm getirildi. Ikinji dükana birinjisine garanda 24 kg kem gök önüm getirildi. Dükanlaryň hersine näçe kilogramdan gök önüm getirilipdir?

532. Fergana we Kokant şäherleriniň arasyndaky aralyk 170 km. Bu şäherlerden bir-birlerine tarap bir wagtda iki motosiklçi ýola çykdy. Birinji motosiklçi ähli ýolyň ondan bir bölegini, ikinjisi başden bir bölegini geçdi. Şu wagtda olar duşuşarlarmy? Eger duşuşmasalar, olar şu wagtda bir-birlerinden nähili aralykda bolupdyrlar?

533. $36016 : 2 + 50045 : 5$ | $8016 : 8 - 816 : 8$
 $1327 \cdot 4 + 1027 \cdot 6$ | $407 \cdot 5 - 9018 : 9$

534. Eger $a = 884$ bolsa, $(a \cdot 9 - a : 2) \cdot 3$ aňlatmanyň bahasyny tapyň.

535. $1307 \cdot 2$ | $37206 : 3$ | $6010 \cdot 8$ | $2418 : 6$
 $20418 \cdot 3$ | $672 : 3$ | $6408 : 2$ | $6008 \cdot 3$

536. Çözüň we netijäni barlaň:

$256008 + 300174$ | $90021 - 44536$

Nollar bilen gutarýan sanlara bölmek

- 537.** 12 sany towşany dürli usullar bilen deň toparlara nähili bölmek mümkinligini düşündiriň: Indi 12 sanyny 3 we 2 sanlarynyň köpeltmek hasylyna bölmegiň dürli usullaryny düşündiriň:

1) $12 : (3 \cdot 2) = 12 : 6 = 2$

Köpeltmek hasyly hasaplanýar we 12 sany şu köpeltmek hasylyna bölünýär.

2) $12 : (3 \cdot 2) = (12 : 2) : 3 = 6 : 3 = 2$

12 sany ikinji köpeldijä bölünýär we netije birinji köpeldijä bölünýär.

3) $12 : (3 \cdot 2) = (12 : 3) : 2 = 4 : 2 = 2$

12 sany birinji köpeldijä bölünýär we netije ikinji köpeldijä bölünýär.

- 538.** Hasaplaň:

$30 : (3 \cdot 5) = 30 : 15 = \square$

$30 : (3 \cdot 5) = (30 : 3) : 5 = \square$

$30 : (3 \cdot 5) = (30 : 5) : 3 = \square$

$28 : (7 \cdot 2) = 28 : 14 = \square$

$28 : (7 \cdot 2) = (28 : 7) : 2 = \square$

$28 : (7 \cdot 2) = (28 : 2) : 7 = \square$

Näme üçin her bir sütünde birmeňzeş netijeler alnandygyny düşündiriň.

539. Netijäni amatly usul bilen hasaplaň:

$$80:(5 \cdot 4)$$

$$140:(4 \cdot 7)$$

$$360:(10 \cdot 2)$$

$$90:(6 \cdot 3)$$

$$270:(9 \cdot 6)$$

$$7200:(100 \cdot 9)$$

540. Syýahatçylar 90 km ýoly geçmekçidiler. Bir gün ýolda bolanlaryndan soň olar ýene birinji gün geçen ýollarynyň ýarysy ýaly ýoly geçmelidiklerini aňdylar. Syýahatçylar ýene näçe kilometr ýoly geçmeli?

541. Kitap 100 sahypaly. Gyzjagaz birinji gün onuň 75 sahypasyny, ikinji günü bolsa birinji gün okanynyň başdan bir bölegini okady. Gyzjagaz kitabyň ýene näçe sahypasyny okamaly?

542. $620 \cdot 400$ $50\,050 - 8\,000$ $490 \cdot 40 : 8$

 $780 \cdot 90$ $3\,600 \cdot 30$ $20\,881 : 7$

543. Bölmek nähili ýerine ýetirilendigini düşündiriň:

$$240:60=240:(10 \cdot 6)=240:10:6=4$$

$$640:16=640:(8 \cdot 2)=640:8:2=40$$

$$5\,600:700=5\,600:(100 \cdot 7)=5\,600:100:7=8$$

544. Çözülişini ýatdan düşündiriň:

$$800:40 \quad | \quad 2\,400:30 \quad | \quad 4\,200:600$$

545. $280:70$ $540:36$ $300:15$ $1\,400:700$

$$720:90 \quad | \quad 490:70 \quad | \quad 720:45 \quad | \quad 6\,300:900$$

546. Ussahanada 1971 m mata bardy. 1095 m mata aýallaryň kastýumlaryny tikmek üçin sarp edildi. Çagalar kastýumlaryna aýallar kastýumlaryna sarp edileniniň başdan bir bölegi sarp edildi. Näçe mata galypdyr?

547. Tikinçi birinji gün 3sany birmeñzeş ýassyk daşy, ikinji gün bolsa 4sany şeýle ýassyk daşy tikdi. Ol jemi 14m mata sarp etdi. Tikinçi birinji gün näçe metr mata sarp edipdir?

548. $2340 \cdot 80 - 164840$ $16130 : 10 \cdot 9$
 $2943 + 205$ $480 : 8$ $5600 : 700 \cdot 4$

549. Galyndyly bölmek nähili ýerine ýetirilendigini gözden geçiriň:

1) $\begin{array}{r} 274 : 10 \\ \hline 274 : 10 = 27 \text{ (gal. 4).} \end{array}$	2) $\begin{array}{r} 457 : 100 \\ \hline 457 : 100 = 4 \text{ (gal. 57).} \end{array}$
--	--

Düşündiriş:

274 sany 10-a galyndy-syz bölünmedi. 270-i 10-a bölsek, paý 27, galyndy 4 bolýar.	457 sany 100-e galyndy-syz bölünmedi. 400-i 100-e bölsek, paý 4, galyndy 57 bolýar.
---	---

Barlamak:

$27 \cdot 10 + 4 = 274$	$4 \cdot 100 + 57 = 457$
-------------------------	--------------------------

550. Paý we galyndyny tapyň. Barlaň:

$386 : 10$	$6247 : 100$	$72835 : 1000$
$1254 : 10$	$53913 : 100$	$263924 : 1000$

Her bir bölünijide, paýda bolýan sifrleriň aşagyna bir çyzyk, galyndyda bolýan sifrleriň aşagyna iki çyzyk çyzyň. Nämäni aňdyňyz?

551. 5sany birmeñzeş kanistrde 90 l benzin bardy. Bir awtomobile 54 l benzin, ikinjisine 36 l benzin guýuldy. Birinji awtomobile näçe kanistr benzin guýuldy? Ikinjisine näçe?

552. $x:20=180:9$ | $100+x \cdot 20=240$ | $60+360:x=100$

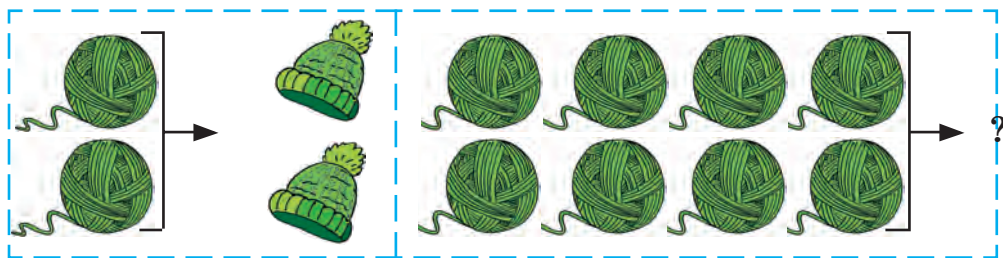
553. Eger $a=300$ bolsa, $160 \cdot a - a \cdot 8$ aňlatmanyň bahasyny tapyň.

554. 6 goýundan bir ýylda 36 kg ýüň alynýar. 24 kg ýüň näçe goýundan alynýar?

555. $(827+453) \cdot 70$	$10\,297:(403-396)$
$580 \cdot (356+244)$	$425 \cdot 2 \cdot 600$
$(50\,103-35\,073):9$	$50 \cdot 76 \cdot 2 \cdot 10$

556. Iki kelep ýüň ýüplükden 3 sany telpek dokamak mümkin. 8 kelep şeýle ýüplükden näçe telpek dokamak mümkin?

Düşündiriş: her iki kelep ýüplükden 3 sany telpek çykýandygy mälim. Eger biz 8 kelepde 2 kelepden näçe bardygyny bilsek, meseläni çözüp bileris. Birinji soragy şeýle aňlatmak mümkin: 8 kelepde 2 kelepden näçe bar? Meseläniň doly çözüp tamamlan.

557. 1) 10 litr süýtde 2 kg gaýmak alynýar. 50 litr süýtde näçe kilogram gaýmak alynýar?

2) 100 kg undan 135 kg çörek ýapylýar. 500 kg undan näçe kilogram çörek ýapylýar?

Köpeldýäris: 6-ny 60-a, 360 alynýar.

Aýyrýarys: 360-y 418-den. 58 galýar. 58 — bu galyndy.

Galyndyny bölüji bilen deňeşdirýäris: 58 kiçi 60-dan.

Diýmek, bölmek dogry ýerine ýetirilen.

Jogabyny okaýarys: paý 6, galyndy 58.

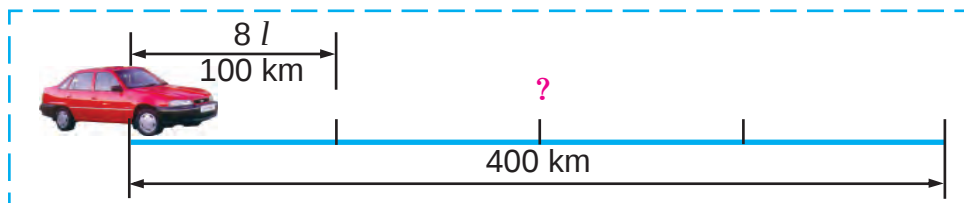
Barlamak: $58 < 60$, $6 \cdot 60 + 58 = 418$.

563. 2510-y 600-e nähili bölendigiňizi ýazga garap düşündiriň.

564. Galyndyly bölmegi ýerine ýetiriň:

157:30 | 174:50 | 670:300 | 1900: 600

565. „Neksiýa“ awtomobili 100 km ýola 8 l benzin sarp edýär. Ol 400 km ýola näçe litr benzin sarp eder?

566. Okuwçylaryň iki topary 8 sebet kăşir ýygdy. Birinji topar 39 kg, ikinji topar 65 kg kăşir ýygdy. Her bir topar näçe sebet kăşir ýygypdyr?

567. $167\,004 + 320 \cdot 3 : 4$
 $910\,000 - 548 \cdot 2 : 8$

$7\,720 : 8 \cdot 30$
 $2\,682 : 9 \cdot 60$

568. 1) $5520:80$ bölmegiň nähili ýerine ýetirilendigini gözden geçiriň:

552080	1416040
-48069	-120354
720	-216
-720	-200
0	-160
	-160
	0

Düşündiriş: 5520-ni 80-e bölmeli.
552 onluk – **birinji doly däl bölüniji**.

Diýmek, paýda onluklar we birlikler, ýagny 2 sifr bolýar.

Bölyäris: 552-ni 80-e. Munuň üçin 55-i 8-e bölyäris, 6 çykýar — paýda şonça onluk bolýar.

Köpeldýäris: 80-i 6-a, 480 çykýar — şonça onluga böldük.

Aýyrýarys: 480-i 552-den, 72 çykýar — şonça onluk bölünmedi.

Galyndyny bölüji bilen deňeşdirýäris: 80-den kiçi onluklar galdy ($72 < 80$).

720 birlik—ikinji doly däl bölüniji.

Bölyäris: 720-ni 80-e. Munuň üçin 72-ni 8-e bölyäris, 9 çykýar — paýda şonça birlik bolýar.

Köpeldýäris: 80-i 9-a, 720 çykýar. Hemme birlikler bölündi.

Jogabyny okaýarys: paý 69-a deň. Barlagyň nähili ýerine ýetirilendigini düşündiriň.

2) 14 160-y 40-a nāhili bölenimizi ýazyp düşündiriň. Barlagy ýerine ýetiriň.

569. Ýokarda getirilen düşündirişler boýunça çözüň:

$$2340:30$$

$$5360:40$$

$$12350:50$$

570. Iki yük maşynynda 80t kartoşka getirildi. Birinji maşynda 30t, ikinjisinde bolsa galan kartoşka getirildi. Maşynlar birmeňzeş agyrlykda yük alýar. Maşynlar jemi 16 gezek gatnady. Her bir maşyn näçe gezek gatnapdyr?

571. Termiz we Denow şäherleriniň arasyndaky aralyk 180 km. Bu iki şäherden bir-birleri tarap bir wagtda iki awtobus ýola çykdy. Awtobuslardan biri tutuş ýoluň ýarysyny, ikinjisi bolsa tutuş ýoluň üçden bir bölegini geçen wagtynda awtobuslaryň arasyndaky aralyk näçe bolar?

572. 18l süýt 4 okara we 5 banka guýuldy. Okaranyň we bankalaryň sygymy birmeňzeş. Bankalarda näçe litr süýt bolupdyr?

573. Deňlemeleri çözüň:

$$170 + 540 : x = 260$$

$$100 + x : 40 = 115$$

574. Bölmegiň nāhili ýerine ýetirilendigini düşündiriň:

$\begin{array}{r} 68600700 \\ - 630098 \\ \hline 5600 \\ - 5600 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 238500900 \\ - 1800265 \\ \hline 5850 \\ - 5400 \\ \hline 4500 \\ - 4500 \\ \hline 0 \end{array}$
--	---

575. $32800:800$ | $42300:900$ | $249500:500$

576. Mekdep howlusynda gülzar üçin 60 m^2 ýer bölünip berildi. Bu tutuş howlynyň başdan bir bölegini tutýar. Tutuş mekdep howlusynyň meýdany näçe?

577. Pyşbaga we balykgulak garşylykly tarapa hereket edýärler. Eger pyşbaganyň tizligi 22 sm/min , balykgulagyň tizligi 14 sm/min bolsa, 2 minutdan soň olaryň arasyndaky aralyk näçe bolar?

578. Eger $c=308$, $d=90$; $c=627$, $d=400$; $c=7060$, $d=8$ bolsa, $c \cdot d$ aňlatmanyň bahasyny tapyň.

579. $55140:6 \cdot 30 + 560 \cdot 400$ $720 - (300 - 420:6)$

580. 72 l benzin 4 kanistre deň-deňden guýuldy. 90 l benzini guýmak üçin şeýle kanistrden näçe gerek bolar?

581. 1) Çözülüşiňi düşündiriň:

$$\begin{array}{r|l} 28800 & 80 \\ -240 & 360 \\ \hline -480 & \dots \\ -480 & \\ \hline 0 & \\ -0 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 364200 & 600 \\ -3600 & 607 \\ \hline 420 & \dots \\ -0 & \\ \hline -4200 & \\ 4200 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 285600 & 70 \\ -280 & 4080 \\ \hline 56 & \dots \\ -0 & \\ \hline -560 & \\ 560 & \\ \hline -0 & \\ -0 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

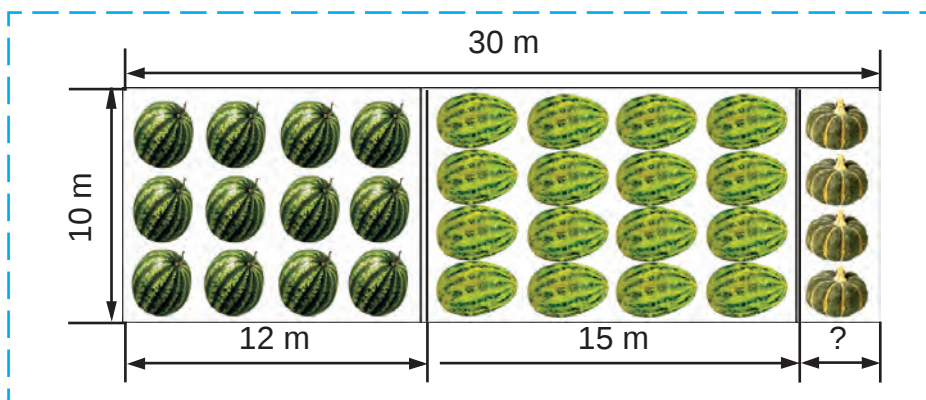
2) Mysallaryň çözülüşiňiň gysgarak ýazylyşyny düşündiriň:

$$\begin{array}{r|l} 28800 & 80 \\ - 240 & 360 \\ \hline 480 & \\ - 480 & \\ \hline 0 & \end{array} \quad \begin{array}{r|l} 364200 & 600 \\ - 3600 & 607 \\ \hline 4200 & \\ - 4200 & \\ \hline 0 & \end{array} \quad \begin{array}{r|l} 285600 & 70 \\ - 280 & 4080 \\ \hline 560 & \\ - 560 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

582. $78\,400 : 800$ $69\,680 : 40$ $27\,720 : 30$

583. Gyzjagaz birinji kitaby 7 sagatda, ikinjisini 5 sagatda okap çykdy. Eger birinji kitap ikinjisine garanda 40 sahypa köp bolsa, gyzjagaz bir sagatda näçe sahypa okapdyr?

584. Ekin meýdanynyň berlen ölçegleri boýunça garpyz üçin, gawun we kâdi üçin bölünip berlen uçastoguň meýdanyny tapyň.

585. Uzynlygy 5 sm, ini 4 sm bolan gönüburçluk çyzyň. Onuň meýdanyny tapyň.

586. Aňlatmalary deňeşdiriň:

$$420 \cdot 5 \cdot 10 \square 420 \cdot 50 \quad | \quad 650 \cdot 10 + 650 \cdot 3 \square 650 \cdot 30$$

587. Çözülüşini düşündiriň:

$\begin{array}{r} 284200 \overline{) 700} \\ 2800 \\ \hline 4200 \\ 4200 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 4160040 \overline{) 40} \\ 40 \\ \hline 160 \\ 160 \\ \hline 0 \end{array}$
--	--

588. Amallary ýerine ýetiriň we barlaň:

$$276300:900$$

$$44400:60$$

$$102000:300$$

589. Bir obadan iki atly bir wagtda garşylykly ugurda ýola çykdy. Bu atlylardan biriniň tizligi 14 km/sagat, ikinjisiniň tizligi 12 km/sagat. Atlylar 4 sagat ýolda bolsalar, $14+12$; $14 \cdot 4$; $12 \cdot 4$; $14 \cdot 4 + 12 \cdot 4$; $(14+12) \cdot 4$ aňlatmalar boýunça nämäni bilmek mümkin?

590. Umumy meýdany 1750 m^2 bolan iki ýer uçastoguna miweli ağaclar ekildi. Bir uçastoga 20 düýp we ikinji uçastoga 30 düýp ağaç ekildi. Eger her bir ağaja birmeňzeş ölçegde ýer bölünip berlen bolsa, her haýsy uçastoguň meýdanyny tapyň.

591. $160:4+6 \cdot 2$ aňlatmanyň bahasyny tapyň. Onuň bahasy 32-ä deň bolar ýaly ýaýlary nähili goýmaly? 10-a deň bolmagy üçin näme? 92-ä deň bolmagy üçin näme?

592. 28 metr matadan 7 sany köýnek tikmek mümkin bolsa, 56 metr matadan näçe köýnek çykýar?

593. $350 \cdot 30:70$ | $354000:200 \cdot 8$ | $85 \cdot 5 \cdot 0$

594. Çözülüşini düşündiriñ. Paýy we galyndyny aýdyñ:

$$\begin{array}{r|l} 2419 & 50 \\ - 200 & 48 \\ \hline 419 & \\ - 400 & \\ \hline 19 & \end{array}$$

Barlamak:

1) $19 < 50$

2)
$$\begin{array}{r} 48 \\ \times 50 \\ \hline 2400 \end{array}$$

3) $2\,400 + 19 = 2\,419$

4) $48 \cdot 50 + 19 = 2\,419$

595. Galyndyly bölmegi ýerine ýetiriñ we barlañ:

$3\,333:40$

$1\,307:20$

$20\,200:300$

596. Deñlemeler düzüñ we çözüñ:

1) 70 sanyny birnäçe esse artdyryp, 630 alyndy. 70 sany näçe esse artdyrylypdyr?

2) 720 sany birnäçe esse kemeldildi we 80 alyndy. 720 sany näçe esse kemeldilipdir?

597. 3 sany almanyñ bahasy 250 som. Alty sany şeýle almanyñ bahasy näçe?

598. Iki pyýada bir wagtda bir obadan garşylykly ugurda ýola çykdy we 3 sagatdan soñ olaryñ arasyndaky aralyk 33 km boldy. Eger pyýadalardan biriniñ tizligi 5 km/sagat bolsa, ikinjisiniñ tizligini tapyñ.

599. Amallary ýerine ýetiriñ we barlañ:

$38\,960:80$ | $780:60$ | $34\,500:300$ | $83 \cdot 700$

Ikibelgili we üçbelgili sana köpeltmek

600.

Hemme galamlar näçe?

Galamlaryň umumy sanyny iki usulda tapmak mümkin:

1 - nji usul	2-nji usul
$4 \cdot (3 + 2) = 4 \cdot 5 =$ $= 20 \text{ (galam)}$	$4 \cdot (3 + 2) = 4 \cdot 3 + 4 \cdot 2 =$ $= 12 + 8 = 20 \text{ (galam)}$

Çözüwleri deňeşdiriň we sany jeme nähili köpeltmek mümkinligini düşündiriň.

Ýatda saklaň! Sany jeme dürli usullar bilen köpeltmek mümkin:

- 1) jemi hasaplap, soňra sany çykan jeme köpeltmek mümkin;
- 2) bu sany her bir goşulyja aýry-aýry köpeldip, çykan netijeleri goşmak mümkin.

601. Hasaplamanyň dürli usullaryny düşündiriň:

$$7 \cdot (6 + 2) = 7 \cdot 8 = 56$$

$$7 \cdot (6 + 2) = 7 \cdot 6 + 7 \cdot 2 = 42 + 14 = 56$$

602. Amatly usul bilen hasaplaň:

$$3 \cdot (4 + 10) \quad | \quad 8 \cdot (5 + 3) \quad | \quad 2 \cdot (40 + 7) \quad | \quad 15 \cdot (7 + 3)$$

603. Fermer umumy massasy 1828 kg bolan iki birmeñzeş sygyr we dört sany birmeñzeş öküzçe satdy. Bir sygyryň massasy 286 kg. Bir öküzçäniň massasy näçe?

604. Aňlatmalary deňeşdiriň:

$$7 \cdot 2 + 7 \cdot 8 \quad \dots \quad 7 \cdot 10$$

$$16 \cdot 10 + 16 \cdot 4 \quad \dots \quad 16 \cdot 40$$

605. $12\,460 : (3\,079 - 3\,059) \cdot 50$

$$(811 - 12\,720 : 30) : 9$$

606. $740 \cdot 300 - 85\,800 : 60$

 $574\,350 : 70 + 64 \cdot 700$

607. Köpeltmek nähili ýerine ýetirilen? Düşündiriň:

$$14 \cdot 13 = 14 \cdot (10 + 3) = 14 \cdot 10 + 14 \cdot 3 = 140 + 42 = 182$$

$$60 \cdot 12 = 60 \cdot (10 + 2) = 60 \cdot 10 + 60 \cdot 2 = 600 + 120 = 720$$

608. Netijeleri hasaplaň we hasaplama usullaryny deňeşdiriň:

$$45 \cdot 18 = 45 \cdot (10 + 8) = 45 \cdot 10 + 45 \cdot 8 = \dots$$

$$45 \cdot 80 = 45 \cdot (8 \cdot 10) = 45 \cdot 8 \cdot 10 = \dots$$

609. Hojalyga kömek bermek üçin ýokary synplardan 50 okuwçy alma ýygymyna çykdy we her bir okuwçy 20 sebetden alma ýygdy. Eger bir sebet 10 kg alma sygsa, okuwçylar jemi näçe kilogram alma ýygypdyrlar?
Meseläni dürli usullar bilen çözüň.

610. Traktorçy işi sagat 6 30 minutda başlap, ony 20 15 minutda gutardy. Ol 1 sagat 45 min dynç aldy. Traktorçy näçe sagat işläpdir?

611. Boş gözenekleri dolduryň:

$$4 \text{ km } 060 \text{ m} = \square \text{ m}$$

$$1 \text{ sagat } 40 \text{ min} = \square \text{ min}$$

$$8 \text{ t } 9 \text{ sr} = \square \text{ sr}$$

$$374 \text{ sm} = \square \text{ m } \square \text{ sm}$$

612.

$$227\,340 : 6 \cdot 4 - 7\,500 : 30$$

$$30 \cdot 70$$

$$18 \cdot 13$$

$$496\,072 : 8 \cdot 5 - 212\,400 : 60$$

$$30 \cdot 17$$

$$8 \cdot 30$$

613.

1) 39 sany 58-e nähili köpeldilendigini düşündiriň:

$$39 \cdot 58 = 39 \cdot (50 + 8) = 39 \cdot 50 + 39 \cdot 8 = 2\,262$$

a)
$$\begin{array}{r} 39 \\ \times 8 \\ \hline 312 \end{array}$$
 312 – birinji doly däl köpeltmek hasyly

b)
$$\begin{array}{r} 39 \\ \times 50 \\ \hline 1950 \end{array}$$
 1 950 ýa-da 195 onl. – ikinji doly däl köpeltmek hasyly

d)
$$\begin{array}{r} 312 \\ + 1950 \\ \hline 2262 \end{array}$$

2262 sany 39 we 58-leriň köpeltmek hasyly

Çözülüşini şeýle ýazmak mümkin:

$$\begin{array}{r} \\ \times 39 \\ 58 \\ + 312 \\ + 1950 \\ \hline 2262 \end{array}$$

Gysgaça şeýle ýazylýar:

$$\begin{array}{r} \\ \times 39 \\ 58 \\ + 312 \\ + 195 \\ \hline 2262 \end{array}$$

Barlamak:

$$\begin{array}{r} \\ \times 58 \\ 39 \\ + 522 \\ + 174 \\ \hline 2262 \end{array}$$

Düşündiriş: 39-y 58-e köpeltmeli.

Köpeldýäris: 39-y 8-e, **birinji doly däl köpeltmek hasyly** 312-ni alýarys.

Köpeldýäris: 39-y 50-ä, **ikinji doly däl köpeltmek hasyly** 1950-ni alýarys. Ikinji

doly däl köpeltmek hasylynyň soňuna noly ýazmazlyk kabul edilen. Şonuň üçin ikinji doly däl köpeltmek hasylyny (195 onl.) onluklaryň aşagyndan başlap ýazýarys.

Doly däl köpeltmek hasyllaryny goşýarys.

Jogabyny okaýarys: 2262. Bu — 39 we 58 sanlarynyň köpeltmek hasyly.

Barlamak nähili ýerine ýetirilendigini düşündiriň.

2) Berlen ýazgylar boýunça 49-y 74-e, 68-i 35-e we 91-i 26-a nähili köpeldilendigini düşündiriň. Her bir ýagdaýda doly däl köpeltmek hasylyny we ahyrky netijäni aýdyň:

$\begin{array}{r} \times 49 \\ 74 \\ \hline 196 \\ + 343 \\ \hline 3626 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 68 \\ 35 \\ \hline 340 \\ + 204 \\ \hline 2380 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 91 \\ 26 \\ \hline 546 \\ + 182 \\ \hline 2366 \end{array}$
--	--	--

614. Köpeldiň we barlaň:

32 · 59 | 72 · 27 | 64 · 28 | 41 · 84

615. Bir dükana 3 sany, ikinjisine bolsa 4 sany birmeňzeş top mata getirildi. Iki dükana jemi 672 m mata getirildi. Her bir dükana näçe metrden mata getirilipdir?

616. 18 sany birmeňzeş sisternada edil şeýle 11 sany sisternadaka garanda 350t köp nebit bar. 18 sany sisternada näçe nebit bar?

617. Hyrydarda 1000 som pul bardy. Ol 190 somdan 3 kg alma we şu nyrhda 2 kg pomidor

- satyn aldy. Onda näçe pul artyp galdy?
Meseläni dürli usullar bilen çözüň.

618. $64080 : 9 \cdot 70$ $956 \cdot 400 : 80$
 $26 \cdot (37 - 72 : 6)$ $57 : 19 \cdot 70$

- 619.** Köpeltmek hasylyny nähili tapandygyňyzy düşündiriň:

$\begin{array}{r} \times 84 \\ 39 \\ \hline + 756 \\ 252 \\ \hline 3276 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 523 \\ 96 \\ \hline + 3138 \\ 4707 \\ \hline 50208 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 1942 \\ 34 \\ \hline + 7768 \\ 5826 \\ \hline 66028 \end{array}$
--	--	---

620. $78 \cdot 54$ $856 \cdot 43$ $406 \cdot 59$ $7268 \cdot 19$

Mysallaryň çözülişini aşakdaky plan boýunça düşündiriň:

- 1) Birlikler sanyna köpeldip, birinji doly däl köpeltmek hasylyny alýaryn.
- 2) Onluklar sanyna köpeldip, ikinji doly däl köpeltmek hasylyny alýaryn.
- 3) Doly däl köpeltmek hasyllaryny goşup, netijäni okaýaryn.
- 4) Jogabyny okaýaryn.

- 621.** Gönüburçluk şeklindäki sport meýdanlarynyň jedwelde berlen ölçeglerinden peýdalanyp, olaryň meýdanlaryny hasaplaň:

Gönüburçlugaň taraplary	Meýdanlar	
	futbol	basketbol
Uzynlygy	100 m	26 m
Ini	60 m	14 m

- 622.** Yangigʻyşlakdan Daşkende çenli 122 km. Awto-bus Yangigʻyşlakdan ýola çykyp, 48 km/sagat tizlik bilen 2 sagat ýöredi. Daşkende çenli ýene näçe kilometr ýol galdy?

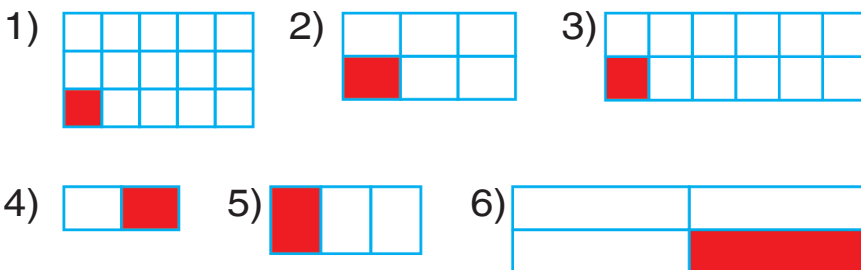
623.

c	8	10	17	93	246	732
$37 \cdot c$						

Droblar

- 624.** Suratda nähili şekiller görkezilen?

Gönüburçluklar bir-birinden nämesi bilen tapawutlanýar?

Her bir gönüburçluk näçe deň (birmenşeş) bölege bölünen.

Hakykatdan hem birinjisi 15, ikinjisi 6, üçünjisi bölege bölünen.

Her bir suratda gönüburçlugyň nähili bölegi reňklenen?

Dogry, birinji suratda gönüburçlugyň **on baş-den bir bölegi**; ikinjisinde altydan bir bölegi reňklenen we ş.m. Ýöne muny nähili matematiki belgi bilen ýazmak mümkin?

Munuň üçin matematikler **droblar** diýlip atlandyrylýan sanlary oýlap tapypdyrlar. Droblary ýazmak üçin sifr we çyzyklardan peýdalanylýar. Çyzygyň aşagyna bir bitin zat, şekil ýada mukdar näçe deň bölege bölünendigini görkezýän san ýazylyar. Bu sana **maýdalawjy** diýilýär. Çyzygyň üstündäki san şeýle bölekden näçe alhandygyny görkezýär. Bu sana **sanawjy** diýilýär.

Indi biz birinji suratda gönüburçlугyň $\frac{1}{15}$ böle-

gi, ikinjisinde $\frac{1}{6}$ bölegi, üçünjisinde ... bölegi reňklenendigini görýäris. Diýmek, eger birinji gönüburçlугyň iki bölegi reňklense, onda „Gönüburçlугyň $\frac{2}{15}$ bölegi reňklenen“ diýilýär.

Eger üç bölegi reňklense, onda „Gönüburçlугyň $\frac{3}{15}$ bölegi reňklenen“ diýilýär. Eger gönü-

burçlугyň hemme bölekleri reňklense, onda birinjisinde $\frac{15}{15}$, ikinjisinde $\frac{6}{6}$, üçünjisinde bol-

sa $\frac{12}{12}$ we ş.m drob alynýar.

Ýatda saklaň! Eger her bir gönüburçlугyň ähli böleklerini boýasak, onda bir bitin gönüburçluk alynýar. Şonuň üçin sanawjysy we maýdalawjysy birmeňzeş bolan islendik drob

1-e deň bolýar: $\frac{15}{15} = 1$; $\frac{6}{6} = 1$; $\frac{12}{12} = 1$.

625. Suratlär nämesi bilen bir-birine meñzeş?

626. AB kesimi ölçäň.

Oýlap görüň! Kesimiň $\frac{1}{10}$ bölegi nämä deň.

Ýazgylar dogry bolar ýaly nokatlaryň ýerine nähili uzynlyk ölçeglerini ýazmaly?

$$1 \dots = \frac{1}{10} \dots$$

$$1 \dots = 10 \dots$$

Eger aşakdaky ýaly ýazgy alynsa, onda ýumuş dogry ýerine ýetirilen bolýar:

$$1 \text{ sm} = \frac{1}{10} \text{ dm}$$

$$1 \text{ dm} = 10 \text{ sm}$$

627. Santimetriň $\frac{1}{10}$ bölegi nämä deň?

$$\frac{1}{10} \text{ sm} = \dots \text{ mm.}$$

Metriň $\frac{1}{10}$ bölegi nämä deň? $\frac{1}{10} \text{ m} = \dots \text{ dm.}$

1 m alynmagy üçin 1 km-i näçe birmeñzeş bölege bölmeli? Dogry deňligi ýazyň:

$$1 \text{ m} = \frac{\square}{\square} = \dots \text{ km.}$$

628. $8\,491 \cdot 73$

$94\,720 : 80 \cdot 96 + 89\,994$

629. $69 \cdot 74$

$45\,040 : 80 - 18\,240 : 60$

$92 \cdot 55$

$283 \cdot 50 + 384 \cdot 200$

630. Bir sagymçy sygyrlardan 4 bedre, ikinji sagymçy bolsa 6 bedre süýt sagyp aldy. Birinji sagymçy ikinjisinden 16 l kem süýt sagdy. Her bir sagymçy sygyrlardan näçe litrden süýt sagyp alypdyr?

631. Her bir droba laýyk gelýän sanawjyny saýlaň we bu nämäni aňladýandygyny düşündiriň:

$\frac{2}{6}, \frac{3}{4}, \frac{5}{7}, \frac{8}{9}, \frac{1}{4}, \frac{1}{9}, \frac{2}{7}, \frac{4}{6}, \frac{7}{7}$

632. Aşakdaky jümleleri deňleme görnüşinde ýazyň we bu deňlemeleri çözüň:

a) 4907 sany x -dan
1425-e köp.

d) c sany 3004-den
68-e kem.

b) x sany 1562-den
köp.

e) 5007 sany k -dan 837-ä
2001-e kem.

633. Harplaryň nähili bahalarynda deňsizlikler dogry bolýar:

$5 \cdot x > 20$

$20 - a < 15?$

634. Jedwelden peýdalanyňp, üç sany ýönekeý mesele düzüň, olary çözüň:

Gönüburçlugaň uzynlygy	Gönüburçlugaň ini	Gönüburçlugaň meýdany
16 dm 9 m ?	? 8 m 5 sm	64 dm ² ? 75 sm ²

635. 1) Polat 9 sany galam, Ýoldaş bolsa edil şeýle 5 sany galam satyn aldy. Ähli harytlar üçin Polat Ýoldaşa garanda 400 som artyk töledi. Bir sany galamyň bahasy näçe som?

2) Polat 9 sany galam, Ýoldaş bolsa edil şeýle 5 sany galam satyn aldy. Ähli haryt üçin Polat Ýoldaşa garanda 400 som artyk töledi. Polat bilen Ýoldaş her bir haryt üçin näçe somdan toläpdirlir?

636. Meseläni çözüň:

Jaý gurmak üçin 294460 sany kerpiç gerek bolýar. Şol kerpijiň dördten bir bölegi getirildi. Ýene näçe kerpiç getirmeli?

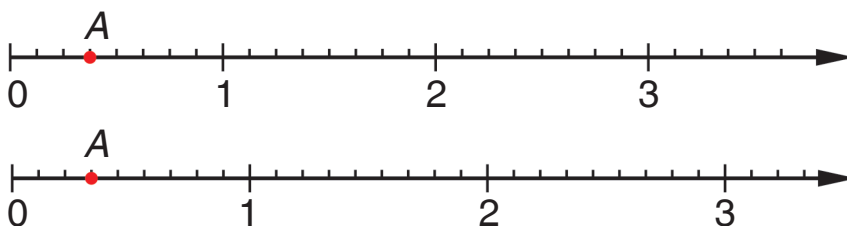
637. Deňlemeleri çözüň:

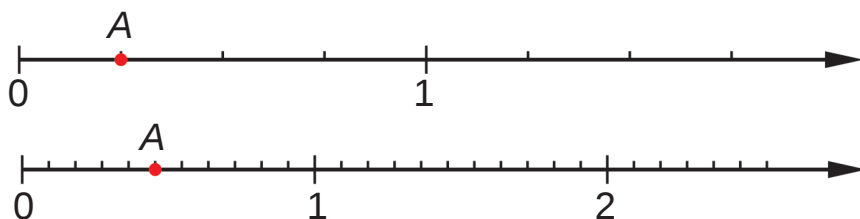

$$x:40=6840$$

$$728100:x=900$$

638. Her bir sanly şöhlede A nokat bilen belgilenen droblary ýazyň.

Pikirleniň! Ilki 0-dan 1-e çenli bolan kesimiň näçe birmeňzeş böleklerge bölünendigini anyklaň. Soň 0-dan A nokada çenli näçe şeýle bölegiň bardygyny gözden geçiriň we droby ýazyň. *Matematikada 0-dan 1-e çenli bolan kesime birlik kesim diýilýär.*

639. Mysallaryň çözülişini gözden geçiriň we düşündiriň:

$\begin{array}{r} \times 7300 \\ 54 \\ \hline + 292 \\ \hline 365 \\ \hline 394200 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 9007 \\ 89 \\ \hline + 81063 \\ \hline 72056 \\ \hline 801623 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 4080 \\ 36 \\ \hline + 2448 \\ \hline 1224 \\ \hline 146880 \end{array}$
---	---	---

640. $4280 \cdot 57$ $8040 \cdot 36$ $19750 : 50 \cdot 92$

641. Bir toparda 42 okuwçy, ikinjisinde birinjisindäkä garanda 8 sany kem, üçünjisinde bolsa ikinjisindäkä garanda 4sany köp okuwçy bar. Üçünji toparda näçe okuwçy bar?

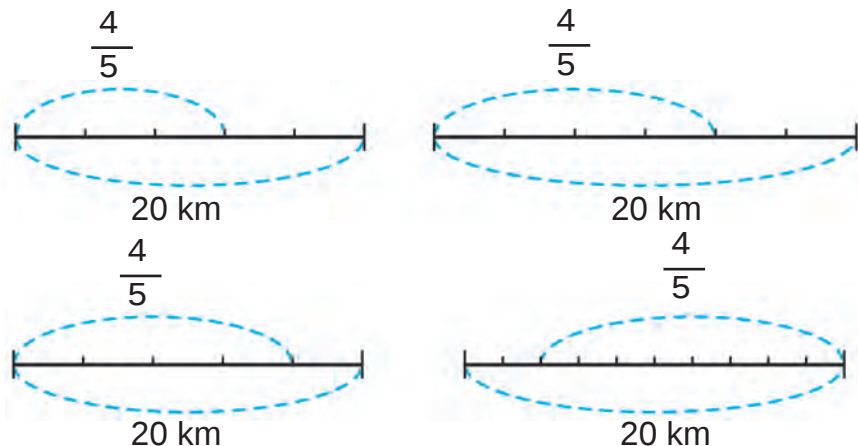
642. Ussada uzynlygy 65 sm, ini 76 sm bolan aýna bardy. Ondan uzynlygy 52 sm we ini 37 sm bolan gönüburçluk şekili gyrkyp alnandan soň galan aýnanyň meýdanyny hasaplaň.

643. Deñlemeleri çözüň:

$$620 - x = 80 \quad | \quad x + 120 = 400 \quad | \quad x : 9 = 14 \quad | \quad 30 \cdot x = 270$$

644. Şäherden oba çenli bolan aralyk 20 km. Şu aralygyň $\frac{4}{5}$ bölegine asfalt düşeldi. Şu şerte laýyk gelyän shemany saýlaň.

Siz näçe shemany saýladyňyz? Näme üçin?

645. Gönüburçlугyň uzynlygy 8 sm, ini 4 sm. Şu gönüburçlугyň meýdanynyň $\frac{3}{8}$ bölegini tapyň.

Meseläniň çözüwini Manzura aşakdaky ýaly ýazdy:

$$1) 8 \cdot 4 = 32 \text{ (sm}^2\text{);} \quad 2) 32 : 8 \cdot 3 = 12 \text{ (sm}^2\text{).}$$

Myrat bolsa aşakdaky ýaly:

$$1) 8 \cdot 4 = 32 \text{ (sm}^2\text{);}$$

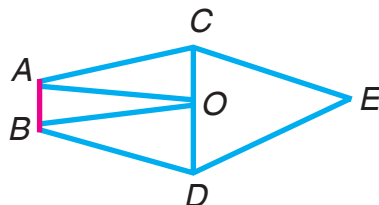
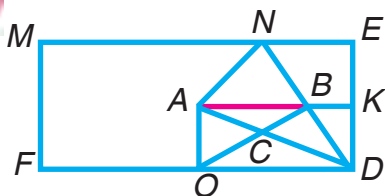
$$2) 32 : 8 = 4 \text{ (sm}^2\text{);}$$

$$3) 4 \cdot 3 = 12 \text{ (sm}^2\text{).}$$

Myrat ikinji amaly ýerine ýetirmek bilen nämäni tapandygyny düşündiriň.

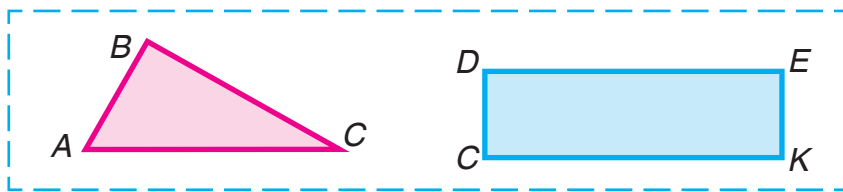
646. $2\,250 : 90 + 8\,420 : 20$ $900\,100 - (735 - 184) \cdot 80$

647. AB kesim tarapy bolan şekilleriň atlaryny aýdyň:

648. $456 \cdot 26$ $4027 \cdot 53$ $320 \cdot 75 : 800$
 $970 \cdot 82$ $6580 \cdot 44$ $46800 : 90 \cdot 48$

649. a) Üçburçlugyň perimetrini;
 b) gönüburçlugyň meýdanyny hasaplaň:

650. Tomusky dynç alyş mesgeninde bir aýda dürli däne önümlerinden 83 kg sarp edildi. Tüwi 36 kg, greçka ýarmasy 2 esse kem sarp edildi. Sarp edilen önümiň galanyyny mäş düzýär. Näçe kilogram mäş sarp edilipdir?

651. $30815 + 6050 \cdot 20 : 50$ $900 - 700 : (37 + 33) \cdot 6$

652. Deňlemeleri çözüň:

$900 - x \cdot 40 = 660$

$x : 20 = 4$ $800 : 48$

653. Ýük wagonynda 60 t bugdaý bar. Öýläne çenli bugdaýyň $\frac{2}{3}$ bölegi wagondan düşürildi. Wagonda näçe tonna bugdaý galdy?

655. Bölmeği ýerine ýetiriň we jogabyny köpeltmek bilen barlaň:

656. 375 sanyny ikibelgili sana köpeltmek bilen ony üçbelgili sana köpeltmegi gözden geçirin:

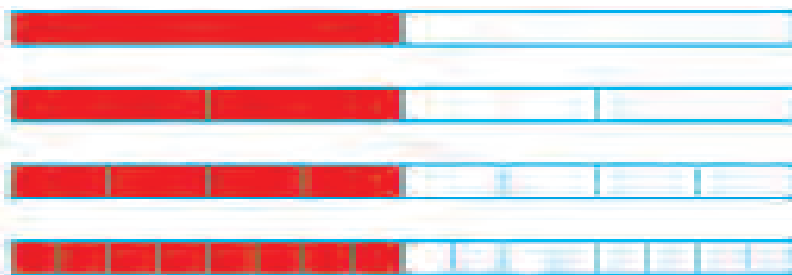
İkinci mysalda üçünji doly däl köpeltmek hasylynyň ýazylyşyny düşündiriň.

375 we 459 sanlarynyň köpeltmek hasylyny aýdyň.

[illegible]

392.458 | 645.384 | 972.418 | 727.641

658. Okuwçy derse taýýarlanmak üçin bir günde ortaça 1 sagat 50 minut wagt sarp edýär. Okuwçy derse taýýarlanmak üçin 6 günde näçe wagt sarp eder?

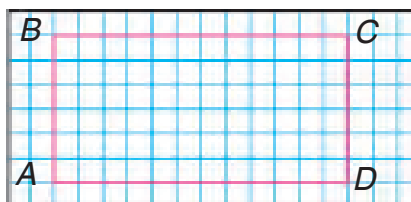
Hemme ýazylan deňlikleri dogry diýmek mümkinmi?

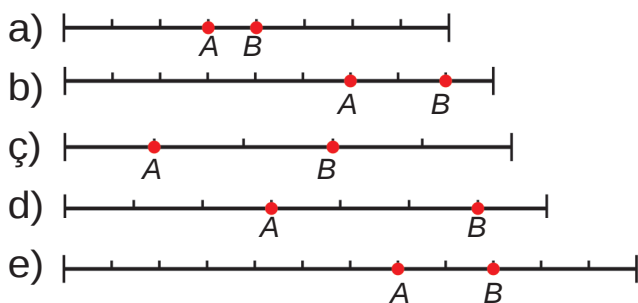
$$\frac{1}{2} = \frac{2}{4}, \quad \frac{1}{2} = \frac{4}{8}, \quad \frac{2}{4} = \frac{4}{8}, \quad \frac{4}{8} = \frac{8}{16}, \quad \frac{2}{4} = \frac{8}{16}.$$

- 665.** Tikinçilik firmasyna 2 top mata getirildi. Bir topda 88 metr we ikinji topda 108 metr mata bolup, olardan birmeňzeş aýallar köýnekleri tikildi. Eger bir topdan ikinji topa garanda 5 sany köýnek kem tikilen bolsa, toplaryň hersinden näçeden köýnek tikilendigini hasaplaň.

- 666.** Gönüburçluk şeklindäki mekdep howlusynyň uzynlygy 32 m, ini 24 m bolup, onuň üçden bir bölegini sport meýdançasy eýeläpdir. Galan bölegi ýodalar we gülzardan ybarat. Gülzaryň we ýodalaryň meýdany näçe kwadrat metr?

- 667.** Perimetri berlen gönüburçlugyň perimetrine deň bolan başga gönüburçluk çyzyň:

673. Gereкли sanlary goýuň:

$$\begin{array}{l|l} 4 \text{ dm}^2 = \square \text{ sm}^2 & 250 \text{ sm}^2 = \square \text{ dm}^2 \square \text{ sm}^2 \\ 300 \text{ sm}^2 = \square \text{ dm}^2 & 2 \text{ dm } 6 \text{ sm} = \square \text{ sm} \end{array}$$

674. Galyndyly bölmegi ýerine ýetiriň:

$$350:80 \quad | \quad 800:90 \quad | \quad 600:70 \quad | \quad 290:40$$

675. Meseleleriň çözülişini deňeşdiriň:

1) Galla oragynda bir günde bir ýük maşyny sürüjisi 5 gezek, ikinji sürüji 3 gezek gatnady we her gezek birmeňzeş mukdarda däne daşaldy. Eger birinji sürüji ikinji sürüjä garanda 10t artyk däne daşan bolsa, her haýsy sürüji näçeden däne daşapdyr?

2) Bir sürüji bir günde 25t we ikinjisi 15t däne daşady. 1-nji sürüji 2-nji sürüjä garanda 2 gezek artyk gatnan bolsa, her haýsy sürüji näçe gezekden gatnapdyr?

676. 1) 100 l süýtden 8 kg peýnir alynýar. 5000 l süýtden näçe peýnir almak mümkin?

2) 3 m çit üçin tölenen pul 14 m hasa üçin tölenen pula deň. Eger bir metr çitiň bahasy 1400 som bolsa, bir metr hasanyň bahasyny tapyň.

677. Meýdany 80 m^2 -a deň bolan gönüburçlугyň taraplarynyň uzynlyklary nähili bolmagy mümkin?

678. Deňsizlikleri barlaň:

$$216 \cdot 70 > 216 \cdot 17$$

$$267 \cdot 34 < 267 \cdot (4 \cdot 8)$$

679. $670 \cdot 308 + 520 \cdot 805$

$$300 \cdot 270 - 18 \cdot 2040$$

680. Ilki köpeltmek hasylynda ýa-da paýda näçe sifr çykýandygyny anyklaň, soň mysallary çözüň. Ters amallaryň kömeginde jogaplary barlaň:

$$7005 \cdot 4$$

$$2011 \cdot 7$$

$$1206 : 6$$

$$2808 : 4$$

Ikibelgili we üç belgili sana bölmek

681. 1) 686 sanynyň 98-e nähili bölünendigini gözden geçiriň.

68698	22456	29332
6867	2244	2889
0	0	5

Düşündiriş: 686-ny 98-e bölmeli.

Bölyäris: Paýdaky sifri aňsadrak tapmak üçin 686-ny 98-e däl-de, 90-a bölyäris.

Bölyäris: 686-ny 90-a. Munuň üçin 68-i 9-a bölyäris. 7 çykýar. Bu synag sifri, ony gönüden-göni paýa ýazmak mümkin däl, çünki 686-ny 98-e däl-de, 90-a böldük. Şonuň üçin ilki 7 sifriň dogry gelyändigini ýa-da gelmeýändigini barlap görmeli.

Köpeldýäris: 98-i 7-ä köpeldýäris. 686 alynýar. Diýmek, 7 sifri dogry saýlanypdyr. Ony paýa ýazýarys.

2) Ikinji mysalyň çözülişini düşündiriň.

Üçünji mysalda bölmekde galyndy nähili alnandygyny düşündiriň.

3) Ýazgysy boýunça 225 sany 75-e nähili bölünendigini düşündiriň.

$$\begin{array}{r} 225 \overline{) 75} \\ \underline{225} \\ 0 \end{array}$$

682. $564:94$ $390:78$ $252:84$ $261:29$

683. 84 sany palta taýýarlamak üçin 75 kg polat sarp boldy. 336 sany şeýle palta taýýarlamak üçin näçe polat gerek bolar?

684. Ekin meýdany gönüburçluk şekiline eýe. Onuň uzynlygy 40 m, ini bolsa 30 m. Meýdanyň başdan bir bölegini bakja ekinleri, galan bölegini kartoşka eýeläpdir. Kartoşka üçin bölünip berlen uçastoguň meýdanyny tapyň.

685. $(200\,000 - 8\,325 \cdot 4):100$ $87 \cdot 93$ $604 \cdot 12$

686. Galyndyly bölmegiň nähili ýerine ýetirilendigini gözden geçiriň:

$\begin{array}{r} 48378 \\ \underline{4686} \\ 15 \end{array}$	$\begin{array}{r} 59284 \\ \underline{5887} \\ 4 \end{array}$	$\begin{array}{r} 29192 \\ \underline{2763} \\ 15 \end{array}$
--	---	--

Ikibelgili sana galyndyly bölmekde-de edil galyndysyz bölmekdäki ýaly pikir ýöredilýär.

Bölyäris: 614-i 80-e. Munuñ üçin 61-i 8-e bölyäris, 7 çykýar. Bu synag sifri bolany üçin ony barlap görýäris.

Köpeldýäris: 83-i 7-ä, 581 alynýar. 7 sifri dogry tapylypdyr. Ony paýa ýazýarys.

Aýyrýarys: 614-den 581-i, 33 çykýar. Bu – galyndy.

Galyndyny bölüji bilen deňeşdirýäris: $33 < 83$. Diýmek, bölmegi dowam etdirmek mümkin.

Birlikleri bölyäris: 33 onluk – bu 330 birlik, ýene 2 birlik, hemmesi 332 birlik. Bu ikinji doly däl bölüniji.

Düşündirişi dowam etdiriň.

Ikinji mysalyň çözülişini düşündiriň.

693. Bölmegi düşündirip ýerine ýetiriň:

Getirilen plandan peýdalanyň:

1) Birinji doly däl bölünijini aýdyň. Paýda näçe sifr bolýandygyny anyklaň.

2) Paýyň birinji sifrini nähili tapandygyňyzy aýdyň.

3) Ikinji doly däl bölünijini aýdyň.

4) Paýyň ikinji sifrini nähili tapandygyňyzy aýdyň.

5) Paýyň sifrlerini dogry tapandygyňyzy barlaň.

1176:49 | 5096:56 | 350·428:700

694. Meseleleri çözüň we çözülişlerini deňeşdiriň:

1) Degirmene 39 halta bugdaý we 27 halta arpa getirildi. Degirmene arpa garanda 840 kg

köp bugdaý getirildi. Eger bugdaýly we arpaly haltalar birmeñzeş massa eýe bolsa, degirmene näçe kilogram bugdaý we näçe kilogram arpa getirilipdir?

2) Degirmene birmeñzeş haltalarda 2730 kg bugdaý we edil şeýle haltalarda 1890 kg arpa getirildi. Bugdaý arpa garanda 12 halta köp getirildi. Näçe halta bugdaý we näçe halta arpa getirilipdir?

695. Dükana her biri 50 kg-dan 4 halta un getirildi. Hemme un 2 kg-dan edip haltajyklara ýerleşdirildi. Näçe haltajyk gerek bolupdyr?

696. $124\,440:60$ | $228\,090:30$ | $4\,273 \cdot 83$ | $3\,148 \cdot 75$

697. 693-nji gönükmede getirilen plandan peýdalanyň, bölmek nähili ýerine ýetirilendigini düşündiriň:

$$\begin{array}{r} 44748 \overline{) 36} \\ \underline{36} \\ 87 \\ \underline{72} \\ 154 \\ \underline{144} \\ 108 \\ \underline{108} \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 162288 \overline{) 42} \\ \underline{126} \\ 362 \\ \underline{336} \\ 268 \\ \underline{252} \\ 168 \\ \underline{168} \\ 0 \end{array}$$

698. $23\,115:67$ | $93\,342:94$ | $293\,017:71 \cdot 39$

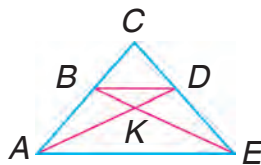
699. Plana görä tokar 27 günde 756 sany detal taýýarlamalydy. Eger tokar her gün 36 sanydan

detal taýýarlan bolsa, ol planyny möhletinde ýerine ýetiripmi? Meseledäki berlen maglumatlar boýunça ýene nämeleri bilmek mümkin?

- 700.** x harpyna aşakdaky deňsizlik dogry bolýan nähili iň uly baha bermek mümkin:
 $600 - x > 150$?

- 701.** Gönüburçlугyň uzynlygy 4 dm, ini bolsa ondan 1 dm 5 sm gysga. Gönüburçlугyň perimetrini we meýdanyny tapyň. (Taraplarynyň uzynlygyny santimetrlerde aňladyň.)

- 702.** 1) Umumy tarapy BD kesim bolan baş sany şekili aýdyň.
 2) AE tarap haýsy şekiller üçin umumy bolar?

- 703.** Bölmek wagtynda paýyň synag sifri käte dogry gelmeýär, ony üýtgetmeli bolýar.

Düşündiriş: 184-i 23-e bölmeli.

Bölýäris: 184-i 20-ä. Munuň üçin 18-i 2-ä bölýäris, 9 çykýar. 9—synag sifri, ony barlap görýäris.

Köpeldýäris: 23-i 9-a, 207 çykýar, bu 184-den uly, diýmek, paýda 9-dan kiçi sifri almak gerek.

8-i barlap görýäris. 23-i 8-e köpeltsek, 184 çykýar. 8 sifri dogry gelýär. Diýmek, paý 8.

704. Düşündiriş bilen çözüň:

$$273:39 \quad | \quad 288:48 \quad | \quad 168:28 \quad | \quad 259:37$$

705. Köçaniň uzynlygy 600 m, ini bolsa 12 m. Şu köçä asfalt düşeldi. Her 100 m²-a 3 t asfalt gitdi. Tutuş köçä düşemek üçin näçe asfalt gerek bolupdyr?

706. Aňlatma düzüň we bahasyny hasaplaň:

- 1) 407 we 374 sanlarynyň köpeltmek hasylyny 10578 sany kemeldiň;
- 2) 2148 we 1954 sanlarynyň tapawudyny 37-ä köpeldiň;
- 3) 1357 we 983 sanlarynyň jemini 26 gezek artdyryň.

707. Tümene 2 sany ýük otlusynda 1824 t gurluşyk materialy getirildi. Birinji otluda 24 wagon, ikinji otluda bolsa 33 wagon bardy. Otlularyň hersinde näçe tonnadan gurluşyk materialy getirilipdir?

708. $256\,302:87 \quad | \quad 181\,366:59 \quad | \quad 483 \cdot 250:75$

709. $45\text{ kg } 050\text{ g}:85\text{ g} \quad | \quad 3\text{ m}:25\text{ sm} \quad | \quad 10\text{ t}-10\text{ kg}$
 $52\text{ m } 03\text{ sm}:43\text{ sm} \quad | \quad 2\text{ t}:25\text{ kg} \quad | \quad 10\text{ m}-10\text{ sm}$

710. Meseleleri çözüň we çözüliş usulyňy deňeşdiriň.

- 1) Bir sürüji ýük maşynynda 128 t, ikinji sürüji bolsa 224 t çäge getirdi. Birinji sürüji 3 gezek kem gatnady. Her bir sürüji näçe gezek gatnapdyr?

2) Iki sürüji yük maşynlarynda çäge getiripdirler. Birinjisi 7 gezek, ikinjisi 4 gezek gatnapdyr. Birinji sürüji 96 t köp çäge getiripdir. Her bir sürüji näçe çäge getiripdir?

711. Deňlemeleri çözüň:

$$x:12=2040$$

$$174:x=29$$

$$36 \cdot x = 3600$$

712. Eger $b = 896$ m; $b = 3104$ kg bolsa, $b:32$ aňlatmanyň bahasyny hasaplaň.

713. Deňligi barlaň:

$$1428:42=2856:84$$

$$5408-936=5208-736$$

714. $34872:8$

$$2814:67$$

$$8900:50$$

$$10297:7$$

$$936:26$$

$$41925:65$$

715. Meseleleri çözüň we çözülişlerini deňeşdiriň:

1) Atly birmeňzeş tizlik bilen 65 km ýöräpdir. Ol togtaýança 3 sagat, togtandan soň ýene 2 sagat ýöräpdir. Atly togtaýança näçe kilometr we togtandan soň näçe kilometr ýöräpdir?

2) Atly togtaýança 39 km, togtandan soň 26 km ýöräpdir. Ol ýolda 5 sagat boldy. Eger atly birmeňzeş tizlik bilen ýörän bolsa, togtaýança näçe sagat, togtandan soň näçe sagat ýöräpdir?

716. $9210:30$

$$7410:13$$

$$243144:72$$

717. Galyndyly bölmegi ýerine ýetiriň:

$$314:47$$

$$605:64$$

$$584:83$$

718. Deňlikler dogry bolar ýaly ýaýlary goýuşdyryň:

$$160:5+3\cdot5=100 \qquad 160:5+3\cdot5=8$$

$$160:5+3\cdot5=175$$

719. Aňlatmalary deňeşdiriň:

$$47\cdot10+47\cdot3 \text{ we } 47\cdot10\cdot3 \quad | \quad 720:10:6 \text{ we } 720:60$$

720. Iki otly bir wagtda bir-birine tarap ýola çykdy. 1-nji otlynyň tizligi 65km/sagat, 2-njisiniň tizligi 70 km/sagat. Eger duşuşýança 2-nji otly 280 km ýörän bolsa, 1-nji otly näçe ýol ýöräpdir?

Pikir ýöretmeler

721.1) Bölmeň nähili ýerine ýetirilendigini düşündiriň:

$$\begin{array}{r|l} 42320 & 46 \\ -414 & 920 \\ \hline & \dots \\ -92 & \\ \hline & 92 \\ -0 & \\ \hline & 0 \\ -0 & \\ \hline & 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 21708 & 27 \\ -216 & 804 \\ \hline & \dots \\ -10 & \\ \hline & 0 \\ -108 & \\ \hline & 108 \\ -108 & \\ \hline & 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 190228 & 38 \\ -190 & 5006 \\ \hline & \dots \\ -2 & \\ \hline & 0 \\ -22 & \\ \hline & 0 \\ -228 & \\ \hline & 228 \\ -228 & \\ \hline & 0 \end{array}$$

2) Edil şu hasaplamalar beýlekilerden nähili gysga ýazylandygyny gözden geçiriň:

$$\begin{array}{r|l} 42320 & 46 \\ -414 & 920 \\ \hline & \dots \\ -92 & \\ \hline & 92 \\ -92 & \\ \hline & 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 21708 & 27 \\ -216 & 804 \\ \hline & \dots \\ -108 & \\ \hline & 108 \\ -108 & \\ \hline & 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 190228 & 38 \\ -190 & 5006 \\ \hline & \dots \\ -228 & \\ \hline & 228 \\ -228 & \\ \hline & 0 \end{array}$$

722. $39\,520:52$
 $164\,807:29$

30 668 : 34
9 483 : 29

723. Welosipedçi bir saat 14 km/saat hızla, iki saat 15 km/saat hızla ve yine bir saat 12 km/saat hızla yolda.

Meseläniň şertlerinden peýdalanyň, aşakdaky aňlatmalar nämäni aňladýandygyny düşündiriň:

1) $1+2+1;$

2) $14 + 15 \cdot 2 + 12;$

3) $(14 + 15 \cdot 2 + 12) : (1 + 2 + 1)$

724. Fewral ayynda 24 iş gününde fabrik 5184 jübüt aýakgap we mart aýynda 27 iş gününde 6426 jübüt aýakgap taýýarlady. Fabrik mart aýynda fewrula garanda her gün näçe artyk aýakgap taýýarlapdyr?

725.1) Pikir ýöretmeler bilen tanyşýarys:

Tilkiniñ pikiri dogrumy ýa-da nädogrumy?

2) Aşakdaky pikir ýöretmeler dogrumy ýa-da nädogrumy:

Daşkent – Özbegistanyň paýtagty.

Fewral 30 günden ybarat.

11 – iň kiçi ikibelgili san.

1 – iň kiçi san däl.

Baş üçden uly.

$5 \cdot 8 = 40$ bolýandygy nädogry.

$9 + 6 = 15$ bolýandygy nädogry.

Dogry ýa-da nädogrudygyny barada aýtmak mümkin bolan habar sözlemine **pikir ýöretme** diýilýär.

726. Jedweli dolduryň:

a	408	1080	1632	2592	7344
$a : 32$					
$a : 24$					

727. Perimetri 12 sm bolan kwadrat çyzyň. Şu kwadratyň meýdanyny hasaplaň.

728. Düşündirip çözüň:

149 850 : 37 | 393 470 : 49 | 120 600 : 18

729. 325 080 : 54 | 401 200 : 17 | 300 000 – 609 · 235

730. Meseleleri çözüň we çözülişlerini deňeşdiriň:

1) Tikiñçi birinji gün 10 sany, ikinji gün 8 sany elçalgyç tikdi. Hemme elçalgyçlar üçin 36 m mata sarp edildi. Tikiñçi her gün näçe metrden mata sarp edipdir?

2) Tikinçi 2 günde 18 sany elçalgyç tikdi. Ol birinji gün 20 m, ikinji gün bolsa 16 m mata sarp etdi. Tikinçi birinji gün näçe elçalgyç tikipdir? Ikinji gün näçe?

731. Sözlemleri okaň. Olardan haýsylary pikir ýöretme bolar?

Eger 3-i 8-e köpeltsek, 32 alynýar.

$$48:6=8.$$

Sagat näçe boldy?

Bu gün kim gelmedi?

Men sazçylyk mekdebinde okaýaryn.

Men gowy okaýaryn.

$$18-6 > 3.$$

Ümsümligi saklaň!

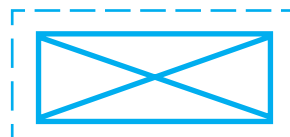
Täze ýylyňyz bilen!

732. Gönüburçlугyň meýdany 360 sm^2 , taraplaryndan biri (uzynlygy) 30 sm. Perimetri şu gönüburçlугyň perimetrine deň bolan kwadratyň meýdanyny tapyň.

733. Jedwel boýunça ýönekeý meseleler düzüň we olary çözüň.

Gönüburçlугyň uzynlygy	Gönüburçlугyň ini	Gönüburçlугyň meýdany
?	8 sm	80 sm^2
30 sm	?	150 sm^2
40 sm	10 sm	?

734. Suratda näçe üçburçluk şekillen-dirilipdir?

2) Gönüburçlugyň uzynlygy 15 sm, ini bolsa 3 sm gysga. Gönüburçlugyň perimetrini we meýdanyny tapyň.

Çözülişi :

$$\begin{aligned} 15:3 \\ (15+15:3) \cdot 2 \\ 15 \cdot (15:3) \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 15-3 \\ (15+(15-3)) \cdot 2 \\ 15 \cdot (15-3) \end{aligned}$$

738. Boş öýjükləri dolduryň:

$$4 \text{ km } 050 \text{ m} = \square \text{ m}$$

$$6 \text{ t } 840 \text{ kg} = \square \text{ kg}$$

$$3 \text{ sutka } 12 \text{ sagat} = \square \text{ sagat}$$

$$240 \text{ s} = \square \text{ min}$$

739.

$$17052:28$$

$$108120:53$$

$$5085:565$$

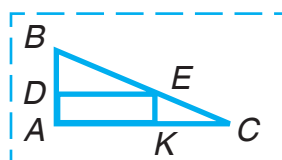
$$14700:42$$

$$212520:69$$

$$7128:891$$

740.

Çyzgyda näçe gönüburçluk bar?
Näçe dörtburçluk bar? Näçe
üçburçluk bar?

741.

1) Bölmegiň nähili ýerine ýetirilendigini gözden geçiriň:

$\begin{array}{r} 8932 \overline{) 319} \\ \underline{638} \\ 2552 \\ \underline{2552} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 12780 \overline{) 284} \\ \underline{1136} \\ 1420 \\ \underline{1420} \\ 0 \end{array}$
---	---

Düşündiriş: 8932-ni 319-a bölmeli. Paýda iki sifr bolýar, çünki $893 > 319$.

Onluklary bölýäris: 893 onluk — birinji doly däl bölüniji.

893 onluga 300-e bölyäris, 2 çykýar. 2—synag sifri. Ony barlap görýäris.

Köpeldýäris: 319-y 2-ä, 638 alynýar. 2 sifri dogry gelyär. Ony paýa ýazýarys.

Aýyrýarys: 893 onlukdan 638 onluga, 255 galýar. Galyndyny bölüji bilen deňeşdirýäris:
 $255 < 319$.

Diýmek, bölmegi dowam etdirmek mümkin.

Birlikleri bölyäris: 255 onl.— bu 2550 birlik, ýene 2 birlik. Jemi 2552 birlik. Bu ikinji doly däl bölüniji.

Bölmegi dowam etdiriň.

2) 12 780 sany 284-e nähili bölünendigini düşündiriň.

742. $14\,625:325$ | $45\,216:628$ | $62\,856:873$

743. $36\,648:18$ $186\,217:31+209\cdot216$
 $151\,034:26$ $252\,324:489:43+908$

744. Syýahatçylar günüň dowamynda 22 km ýol ýörediler. Olar 3 sagat 4 km/sagat tizlik bilen ýörediler. Galan ýoly 5 km/sagat tizlik bilen geçdiler. Syýahatçylar näçe sagat ýolda bolupdyrlar?

745. Gönüburçluga ini 10 sm, uzynlygy bolsa iniden 7 esse uly. Gönüburçluga meýdany näçä deň?

746. Eger $a=306$ bolsa, $452\cdot a$ aňlatmanyň bahasyny tapyň.

747. Bölmegi ýerine ýetiriň we çözüwini barlaň:
 $140954:473$ | $199375:625$ | $557768:452$

748. Jedweldäki maglumatlar boýunça düzülen her bir aňlatmanyň nämäni aňladýandygyny düşündiriň:

Aralyk	45 km	60 km
Hereket wagty	3 sagat	3 sagat

$$\begin{array}{lll} 45:3 & 45+60 & (45+60):3 \\ 60:3 & 60-45 & (60-45):3 \end{array}$$

749. Iki otly bir wagtda bir-birine tarap ýola çykdy. Birinji otly 70 km/sagat, ikinjisi 64 km/sagat tizlik bilen ýöredi. Ikinji otly duşuşýança 192 km ýoly geçdi. Birinji otly duşuşýança nähili aralygy geçipdir?

750. Deňlemeleri çözüň:

$$x:14-6045=5533 \qquad 30336:x+537=921$$

- 751.** 1) Sentnerlerde aňladyň: 65 t, 800 kg, 300 kg.
 2) Desimetrlerde aňladyň: 70 sm, 2 m, 16 m.

752. $4t-5sr$ $240\text{ kg}+700\text{ kg}$
 $5\text{ sagat}-12\text{ min}$ $450\text{ m}+500\text{ m}$
 $3\text{ min}-40\text{ s}$ $7\text{ dm}-9\text{ sm}$

753. Paýyň birinji sifrini barlanda 10 sany alynýan ýagdaýda synag sifrini kesgitlemek usulyny gözden geçiriň:

Barlaýarys: 135-i 8-e köpeldýäris, 1080
çykýar. Paý 8.

756. Kerpiç örüji iki ussa bilelikde işläp 119920 sany kerpiç ördüler. Birinji ussa 17 gün işledi we her gün 2860 sany kerpiç ördi. Galan kerpiji ikinji ussa 23 günde ördi. Ikinji ussa her gün näçeden kerpiç örüpdir?

757. Deňlikler dogry bolar ýaly ýaýlary ýerbe-ýer goýuşdyryň:

$$180 : 5 + 4 \cdot 5 = 56$$

$$180 : 5 + 4 \cdot 5 = 100$$

758. 14 824 : 436	57 342 : 114	356 · 802
92 232 : 427	66 447 : 321	604 · 520

759. Öýjükler ýerine $>$, $<$, ýa-da $=$ belgilerinden deňişlisini goýuň:

$$7 \text{ km } 046 \text{ m } \square 460 \text{ m}$$

$$32 020 \text{ kg } \square 32 \text{ t } 020 \text{ kg}$$

760. Bölmeň nähili ýerine ýetirilendigini düşündiriň:

$\begin{array}{r} 181632 \overline{) 258} \\ \underline{1806} \\ 1032 \\ \underline{1032} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 180480 \overline{) 376} \\ \underline{1504} \\ 3008 \\ \underline{3008} \\ 0 \end{array}$
---	---

761. 498 681 : 827 145 070 : 163 163 449 : 381

762. Mekdep üçin telewizor, magnitofon we kompýuter satyn alnyp, hemmesine 408 000 som tölendi. Eger telewizoryň bahasy 112 000 som, telewizor bilen magnitofon bilelikde 211 000 som bolsa, magnitofonyň bahasy näçe we kompýuteriň bahasy näçe?

763. 1) Ýangyç guýýan stansiýadan bir wagtda garşylykly ugurda iki awtomobil ýola çykdy. Olardan biriniň tizligi 60 km/sagat, ikinjisiniň tizligi 70 km/sagat. 3 sagatdan soň bu awtomobilleriň arasyndaky aralyk näçe kilometr bolar?

A diagram of a rectangular garden with a width of 10 m and a length of 22 m. Inside the garden, there are two identical diamond-shaped flower beds. Each diamond has a side length of 6 m. The diamond beds are oriented such that their vertices point towards the corners of the rectangle. The area between the two diamond beds and the remaining area of the rectangle is shaded green, representing the lawn.

765.

766. Deňleme düzüp çözüň:

2) Eger nábelli sany 60 esse kemeltsek, 137 alynýar.

767. Galyndyly bölmegiň ýerine ýetirilişini düşündiriň:

$$\begin{array}{r} 3948684 \\ - 336470 \\ \hline 588 \\ - 588 \\ \hline 6 \end{array} \quad \begin{array}{r} 290709765 \\ - 2295380 \\ \hline 6120 \\ - 6120 \\ \hline 9 \end{array}$$

768. Galyndyly bölmegi ýerine ýetiriň:

$$133\,253:47 \quad | \quad 835\,679:214 \quad | \quad 715\,536:345$$

769. 26 kg 372 g : 38 – 22 kg 088 g : 44

770. Welosipedçi 4 sagatda 40 km ýol ýöredi. Gaýdyşyn onuň tizligi sagadyna 2 km-e kem boldy. Ol gaýtmaga näçe sagat sarp etdi?

Aşakdaky aňlatmalaryň haýsy biri meseläniň çözülişine laýyk gelýär:

$$(40:4-2)+40; \quad | \quad 40:(40:4-2); \quad | \quad 40:4+2?$$

771. Mekdep ussahanasy üçin ilki 15 sany, soň 8 sany çekiç alyndy. Soňky gezek öňküden 1120 som kem pul tölendi. Bir sany çekijiň bahasy näçe?

772. 275 · 48 – 6 306

947 + 38 753 : 271

52 200 : 600 · 64

7 800 : 300 · 98

773. Biçimçiler 1 aýyň dowamynda 7 236 dm² derini tygşytladylar. Eger her bir jübüt aýakgaba 18 dm² deri sarp edilse, tygşytlanan deriniň hasabyna ýene näçe jübüt aýakgap tikmek bolar?

774. Işçi plan boýunça 21 iş gününde jemi 945 detal taýýarlamalydy. Ýöne ol plany möhletinden öň 15 iş gününde ýerine ýetirdi. Işçi her gün plandakydan näçe artyk detal taýýarlapdyr?

775. Aralaryndaky aralyk 520 km bolan iki şäherden bir wagtda bir-birine tarap iki otly ýola çykdy we 4 sagatdan soň duşuşdy. Otlulardan biriniň

tizligi 60 km/sagat. Şu aňlatmalar nämäni aňladýar:

- 1) $520:4$;
- 2) $520:4-60$;
- 3) $60\cdot4$;
- 4) $520-60\cdot4$?

776. 1) Mysalyň dogry ýerine ýetirilendigini barlap görüň. Näme üçin amallar şeýle yzygiderlikde ýerine ýetirilipdir?

$$1\ 508 \cdot 98 + 53\ 119 - (4\ 085 - 34\ 354 : 89) = 197\ 204$$

$\begin{array}{r} 34354 \overline{) 89} \\ \underline{267} \\ 765 \\ \underline{712} \\ 534 \\ \underline{534} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 4085 \\ \underline{386} \\ 3699 \end{array}$	$\begin{array}{r} 1508 \\ \times 98 \\ \hline 12064 \\ + 13572 \\ \hline 147784 \end{array}$	$\begin{array}{r} 147784 \\ + 53119 \\ \hline 200903 \end{array}$	$\begin{array}{r} 200903 \\ \underline{3699} \\ 197204 \end{array}$
--	--	--	---	---

2) Mysallary çözüň:

$$(988 + 2\ 715 \cdot 38) : 19 \quad | \quad (1\ 000 - 10\ 586 : 79) \cdot 25$$

$\begin{array}{r} 7552 : 472 \\ 5453 : 287 \end{array}$	$\begin{array}{r} 2002 : 143 \\ 6600 : 264 \end{array}$	$\begin{array}{r} 7448 : 931 \\ 5446 : 389 \end{array}$
---	---	---

778. Bagda öýläne çenli 444 kg, öýländen soň 348 kg armyt ýygylady. Ýygylan armytlar 12 kg-dan ýaşıklere salyndy. Näçe ýaşik gerek bolupdyr?

779. Meseleleri çözüň we çözülişlerini deňeşdiriň:

1) Okuwçylar iki uçastokdan 234 kg gök önüm

ýygnap aldylar. Birinji uçastoguň meýdany 48 m^2 , ikinjisiniňki 30 m^2 . Uçastoklaryň hersinden näçe kilogramdan gök önüm ýygnalyp alnypdyr?

2) Okuwçylar bir uçastokdan 144 kg , ikinji uçastokdan 90 kg gök önüm ýygnap aldylar. Uçastoklaryň umumy meýdany 78 m^2 . Her bir uçastoguň meýdanyny tapyň.

780. $(47\,926 + 50\,378) : (2\,101 - 1\,845) \quad | \quad 556\,928 : 304$

781. Ýük maşynyna umumy massasy $3\,115 \text{ kg}$ bolan 17 sany motosikl we 24 sany motoroller ýerleşdirildi. Eger bir motosikliň massasy 107 kg bolsa, motorolleriň massasyny tapyň.

782. Deňsizlikler düzüň we olary barlaň:

1) $7\,020$ we 90 sanlarynyň paýy $5\,030$ we $4\,961$ sanlarynyň tapawudyndan uly.

2) 704 we 42 sanlarynyň köpeltmek hasyly $26\,470$ we $3\,704$ sanlarynyň jeminden kiçi.

783. Öňler tokar elde, bir iş gününde 78 sany detal taýýarlardy. Häzir awtomatyň kömeginde bir iş gününde $14\,820$ sany şeýle detaly taýýarlaýar. Tokaryň häzirki iş öndüriligi öňkä garanda näçe esse artyk?

784. $30\,000 - 33\,781 : 83 + 8\,076$
 $63\,094 + 4\,060 \cdot 84 - 6\,285$

785. Atasy we iki ogly 24 düýp nahal ekdiler. Ata iki ogly näçe nahal eken bolsa, şonça nahal ekdi. Ogullar bolsa özara deň sanda nahal

ekdiler. Ogullaryň hersi näçeden nahal ekipdirler?

786. Köp etažly jaýdaky ramlara aýna goýmak üçin 486 sany aýna gitdi. Dynç alyş öýündäki ramlara 432 sany aýna ulanyldy. Dynç alyş öýünde köp etažly jaýa garanda ramlar 9 sany kem. Jemi näçe rama aýna goýlupdyr?

787. 26 t 496 kg:46 202 m 02 sm:37

788. 736 200:18–640 096:32+9 876:12

789. Bir dükana 432 kg konfet 27 sany birmeňzeş ýaşikde getirildi. Ikinji dükana edil şeýle ýaşiklerde 848 kg konfet getirildi. Ikinji dükana näçe ýaşik konfet getirilipdir?

790. $10\,920:39+608\cdot34$ $362\cdot298$
 $18\,495:27+475\cdot18$ $302\,841:627$

791. Gönüburçluk şeklindäki uçastoguň uzynlygy 85 m, ini 64 m. Şu uçastoga gurlan jaý 160 m² meýdany eýeleýär. Eger galan ýeriň ýarysy bag bolsa, bagyň meýdanyny tapyň.

792. Tirkegli awtomaşynda 1080 sr kăşiri daşamak gerek. Her gezek maşyna 30 sr we tirkege ondan 2 esse kem kăşir ýerleşdirildi. Hemme kăşiri daşamak üçin şu maşyn näçe gezek gatnamaly?

793. 1) Aeroportdan bir wagtda iki samolýot garşylykly tarapa garap uçup gitdi. 10 minutdan soň olaryň arasyndaky aralyk 270 km boldy.

Eger 1-nji samolýotyň tizligi 15 km/min bolsa, 2-nji samolýotyň tizligini tapyň.

2) $600:6-55$ aňlatma görä ýokardaka meňzeş mesele düzüň.

794. $127\,410:274+307\,200:480-1\,085:31$

795. Dükanda bir günde 24 kg alma mürepbesi we 40 kg behi mürepbesi satyldy. Eger bankalar birmeňzeş bolsa we behi mürepbesi 8 banka artyk satylandygy belli bolsa, mürepbeleriň hersinden näçe bankadan satylypdyr?

796. $48\,984:52$ | $8\,820:28$ | $10\,000-284\cdot35$
 $91\,375:43$ | $1\,904:34$ | $9\,999+8\cdot4\,356$

797. Gurлуşyga 120 t çäge getirmek üçin bir ýük maşyny 40 gezek gatnamaly. Başga maşyn bolsa bu çägäni 24 gezek gatnanda daşayar. Eger iki maşyn bilelikde işlese, şonça çägäni daşamak üçin olar näçe gezekden gatnamaly?

798. Sportçylaryň ýatakhanynda 128 basketbolçy, olardan 2 esse kem futbolçy ýaşayar. Eger her bir etažda 24 sany sportçy ýaşasa, ýatakhanyň näçe etažlydygyny tapyň.

799. Ota 756 sany biletiň hemmesi satyldy. Ýolagçylaryň 36 sanysyndan ybarat bir bölegi 9 sany kupeli wagonda, galanlary bolsa 8 sany platskart wagonda gidýän bolupdyrlar. Wagonlaryň hersinde näçe ýolagçy bar?

800. Deñlemeleri çözüň:

$$x \cdot 36 = 4\,968 \cdot 7$$

$$920 : x = 1$$

$$x : 74 = 132$$

$$340 - x = 0$$

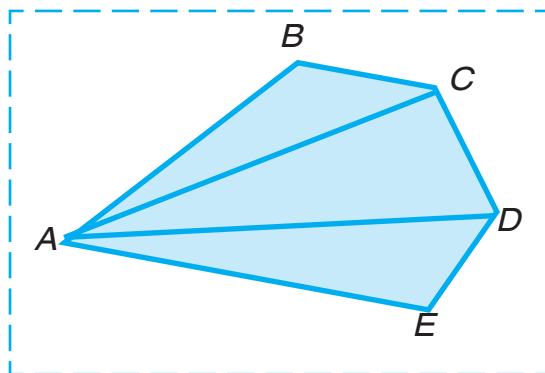
801.

$$280 \cdot 96 : 42$$

$$156\,750 : 75$$

$$10\,100 - 43\,268 : 58 \cdot 6$$

- 802.** 1) depesi A nokatda bolan burçlary;
 2) depesi D nokatda bolan burçlary;
 3) AD tarap umumy bolan köpburçluklary
 aýdyň:

803. Keramika zavodynda bir ussa 1920 sany, ikinjisi 1935 sany şakäsä gül çekdi. Eger bir günde bir ussa 320 sany şakäsä, ikinji ussa 215 sany şakäsä gül çekse, haýsy ussa işi çalt we näçe gün öň ýerine ýetiripdir?

804. 1440 sany detal taýýarlamak gerek. Bir işçi bu detallary 20 sagatda, başga işçi 30 sagatda taýýarlamagy mümkin. Iki işçi bilelikde bu işi näçe sagatda ýerine ýetirerler?

805. Kwadratjyklaryň ýerinde nähili sifrler bolmaly?

$$\begin{array}{r|l} 43848 & 87 \\ \hline 435 & 5\square4 \\ \hline - 348 & \\ \hline 348 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 112144 & 16 \\ \hline 112 & 7\square\square9 \\ \hline - 144 & \\ \hline 144 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 389120 & 64 \\ \hline 384 & 6\square8\square \\ \hline - 512 & \\ \hline 512 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

806. Hasaplamalardaky ýalňyşlary tapyň we olary düzediň:

$$\begin{array}{r|l} 32900 & 94 \\ \hline 282 & 35 \\ \hline - 470 & \\ \hline 470 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 51414 & 57 \\ \hline 513 & 92 \\ \hline - 114 & \\ \hline 114 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 6544 & 16 \\ \hline 48 & 3109 \\ \hline 17 & \\ \hline - 16 & \\ \hline 144 & \\ \hline - 144 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

807. Dükanda 96 sany aýallar we 75 sany erkekler kastýumy bardy. Günüň dowamynda aýallar kastýumynyň ýarysy we erkekler kastýumynyň üçden bir bölegi satyldy. Haýsy kastýumdan köp satyldy we näçe köp satylypdyr?

808. $11\,359:37$ $7\cdot829-6\cdot493$

- 178

11. Mysallaryň hersini deňlik görnüşinde ýazyň:

- 1) 7 sany 9-dan 2 sany kem;
- 2) 6 sany 1-den 5 sany köp;
- 3) 13 sany 7-den 6 sany köp;
- 4) 4 sany 12-den 8 sany kem;
- 5) 8 sany 4-den 2 esse uly;
- 6) 12 sany 4-den 3 esse uly;
- 7) 6 sany 12-den 2 esse kiçi;
- 8) 4 sany 20-den 5 esse kiçi.

12. Deňlemeler düzüň we olary çözüň.

- 1) Eger näbelli san 45-e artdyrylsa, 100 alynýar.
- 2) Eger näbelli san 7 esse artdyrylsa, 490 alynýar.

13. Aňlatmalary ýazyň we olaryň bahalaryny hasaplaň:

- 1) 231 we 14 sanlary jemini 5 esse kemeltmek.
- 2) 890 we 615 sanlarynyň jemine 1512 we 216 sanlarynyň paýyny goşmak.

14. Deňlikler dogry bolar ýaly edip ýaýlary goýuşdyryň:

$$98 - 14 : 2 + 5 = 47$$

$$98 - 14 : 2 + 5 = 86$$

15. Meseleleri we olaryň çözülişlerini deňeşdiriň:

- 1) Saçakda 6 sany çörek bardy. Ýene birnäçe çörek goýlandan soň 14 sany çörek boldy. Näçe çörek goýlupdyr?
- 2) Saçaga 14 sany çörek goýulmalydy. 6 sany çörek goýuldy. Ýene näçe çörek goýmaly?

3) Saçaga 6 sany çörek goýlandan soň ýene 8 sany çörek goýulmalydy. Jemi näçe çörek goýmalydy?

16. Aralaryndaky aralyk 14 km bolan iki topar bir wagtda bir-birine tarap ýola çykdylar we 2 sagatdan soň duşuşdylar. Toparlardan biri 4 km/sagat tizlik bilen ýöräpdir.

Aşakdaky aňlatmalaryň manysyny düşündiriň:

1) $14:2$	3) $4 \cdot 2$
2) $14:2-4$	4) $14-4 \cdot 2$
5) $(14-4 \cdot 2):2$	

17. Bahasy 2630 som bolan matadan 6 m satyn almak üçin 15780 som ýetermi?

18. Buldozer 3 sagadyň dowamynda 234 m^2 ýoly tekizledi. Eger şeýle depginde işlese, buldozer 10 sagatda näçe ýoly tekizlä?

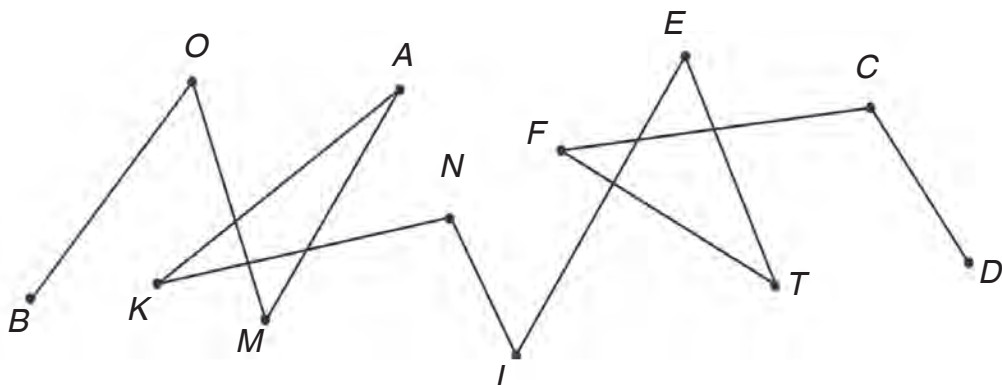
19. Beýik özbek şahyry Mukymy 1851-nji ýylda doglupdyr we 1903-nji ýylda aradan çykypdyr. Mukymy näçenji asyrda doglupdyr we näçe ýyl ýaşapdyr?

20. Abatlaýjylar topary 66 otagy abatlamalydylar. Her bir etažda 6 sanydan otag bar. Birnäçe etaž abatlanandan soň ýene 24 otag galdy. Näçe etaž abatlanyp tamamlanypdyr?

21. Eger motosikl sürüjisi 76 km/sagat tizlik bilen ýörese, aralaryndaky aralyk 230 km bolan iki şäheriň arasyny 3 sagatda geçip bilermi?

22. Bir joʻyadan 38 sr, ikkinji joʻyadan 3 esse köp şugundyr ýugnap alyndy. Ähli şugundryň dörtden bir bölegi ammara ugradyldy. Ammara näçe sentner şugundyr ugradylypdyr?

23. Döwük çyzyk näçe depe we näçe bogna eýe?

Okuw ýylynyň ahyrynda her bir okuwçy aşakdaky görnüşdäki gönükmeleri ýerine ýetirip bilmelidir

1. Sanlary okaň: 1945, 63081, 38804.
2. Sanlary sifr bilen ýazyň: ýigrimi dokuz müň iki ýüz elli alty; on sekiz müň bir ýüz dokuz; alty ýüz müň ýedi.
3. Amallary ýerine ýetiriň:

70300 – 36810	4209 · 56	37 · 204
43098 + 29708	3528 : 24	9760 : 16

4. Ýatdan hasaplaň:

$$38 + 45$$

$$91 - 68$$

$$24 \cdot 3$$

$$72 : 6$$

$$57 + 0$$

$$16 \cdot 0$$

5. 4-nji ýumuşdaky aňlatmalary „jem“, „tapawut“, „köpeltmek hasyly“, „paý“ sözlerini ulanyp okaň.

6. Deňlemeleri çözüň:

$$24 \cdot x = 7\,320$$

$$x + 548 = 725$$

7. 742 sanyny öýjük goşulyjylarynyň jemi görnüşinde ýazyň.

8. Amalary ýerine ýetiriň: $168 : 28 + (183 - 97)$.

9. Aşakdaky dört ýagdaýyň haýsysynda amalaryň ýerine ýetiriliş yzygiderligi dogry belenipdir:

$$\text{a) } 640 : 8 - 2 \cdot 30 + 16$$

$$\text{b) } 640 : 8 - 2 \cdot 30 + 16$$

$$\text{ç) } 640 : 8 - 2 \cdot 30 + 16$$

$$\text{d) } 640 : 8 - 2 \cdot 30 + 16$$

10. Deňeşdiriň:

$$\text{a) } 1329 \text{ we } 1330;$$

$$\text{b) } 888 \text{ we } 909;$$

$$\text{ç) } 3405 \text{ we } 3045$$

11. Ýumuşlaryň haýsysynda jogaby 100-den uly:

$$\text{a) } 32 \cdot 3$$

$$\text{b) } 185 - 86$$

$$\text{ç) } 306 : 3$$

12. Hasaplamalary ýerine ýetirmän, deňeşdiriň:

$$\text{a) } 27 + 64 \text{ we } 64 + 27$$

$$\text{d) } 318 + 48 \text{ we } 318 \cdot 48$$

$$\text{b) } 56 \cdot 38 \text{ we } 38 \cdot 56$$

$$\text{e) } 24 \cdot 526 \text{ we } 25 \cdot 526$$

$$\text{ç) } 66 \cdot 1 \text{ we } 66 \cdot 0$$

$$\text{ä) } 990 : 33 \text{ we } 990 : 34$$

- 13.** Birinji gün kitaphanadan 140 sany kitap, ikkinji gün bolsa 65 sany artyk kitap alyndy. Iki günde kitaphanadan näçe kitap alnypdyr?
- 14.** Şäherleriň arasyndaky aralyk 390 km. Oty bir şäherden ikinjisine tarap ýola çykdy. Sagadyna 65 km tizlik bilen 4 sagat ýöräninden soň otly ýene näçe ýol ýöremeli bolar?
- 15.** Üç sany birmeňzeş ýaşıkde 39 kg garaly bar. 104 kg garalyny ýerleşdirmek üçin şeýle ýaşıklarден näçe gerek bolar?
- 16.** Okuwçylar 55 sany ağaç nahalyny oturdylar. Nahallardan 27 sanysyny mekdep bagyna, galanlaryny bolsa her bir hatara 7 sanydan edip sport meýdançasynyň daşyna oturdylar. Sport meýdançasynyň daşyna näçe hatar nahal oturdypdyrlar?
- 17.** Ekinleri suwarmak üçin 39 bedre suw taýýarlap goýuldy. Her bir joýa 4 bedreden suw guýlandan soň ýene 3 bedre suw artyp galdy. Näçe joýa suwarylypdyr?
- 18.** Kitap 140 sahypaly. Leýli kitabyň ýarysyny we ýene 5 sahypa okady. Leýli ýene näçe sahypa okamaly?
- 19.** Synpda 32 okuwçy bar. Okuwçylaryň dörd-den bir bölegi üç bahasyz okaýar. Näçe okuwçy üç bahasyz okaýar?
- 20.** Taraplary 5 gözenek we 10 gözenekden ybarat bolan gönüburçluk çyzyň. Gönüburçlугыň ýarysyny ştrihläň.

- 21.** Myrat özünde bar pulunyň üçden biri—120 soma depder satyn aldy. Myratda ilki näçe som bolupdyr?
- 22.** 8015 m 8 km 150 m
 180 sr 1 t 8 sr
 200 min 4 sagat
- 23.** Dörtburçluk çyzyň we onuň taraplarynyň uzynlyklaryny ölçäň.
- 24.** Mekdep howlusynyň uzynlygy 28 m , ini bolsa 23 m . Mekdebiň daşyny gurşamak üçin näçe metr uzynlykdaky diwar gerek?
- 25.** Dükana hersinde 45 kg -dan 9 halta un getirildi. Bir günde 2 kg -dan 20 sany haltajyk we 3 kg -dan 15 haltajyk un satyldy. Aşakdaky aňlatmalaryň nämäni aňladýandygyny düşündiriň:
- $45 \cdot 9$ $2 \cdot 20$ $3 \cdot 15$ $2 \cdot 20 + 3 \cdot 15$
- 26.** Zähmet dersi üçin reňkli kagyz listleri taýýarlandy. Eger 40 okuwçynyň her birine 3 listden berilse, ýene 25 list kagyz galýar. Näçe list kagyz taýýarlanypdyr?
- 27.** Arifmetik amallaryň yzygiderligi baradaky düzgünleri ýada salyň we aşakdaky aňlatmalaryň bahalaryny hasaplaň:
- $867 - 349 + 360 : 9$ $240 : 3 + 150 \cdot 3 - 294$
 $743 + 180 - 98 \cdot 9$ $80 \cdot 2 : 4 + (230 + 170)$

Zehinli okuwçylar üçin ýumuşlar

1. Ýatdan hasaplaň:

$$640 : 80$$

$$800 : 40$$

$$17 \cdot 5$$

$$360 : 90$$

$$380 - 80$$

$$60 + 370$$

$$370 + 30 \cdot 4$$

$$86 - 0$$

$$280 - 80 : 20$$

$$34 \cdot 0$$

2. Amallary ýerine ýetiriň:

$$836 : 4 \cdot 17 - 189 + 1546$$

$$(5011 - 23 \cdot 65) : 12$$

$$462 \cdot 208 : 154 + 2382 - 1371$$

$$10000 + 210656 : 232 \cdot 10 + 1180$$

3. Hasaplamalary ýatdan ýerine ýetirip, diňe jogap-laryny ýazyň:

$$64 \cdot 10 : 40 \cdot 7$$

$$650 : 5 - 120 + 60$$

$$600 : 100 \cdot 30 : 18$$

$$360 \cdot 2 : 90 \cdot 14 - 12$$

4. Sanly şöhlede nokatlar bilen belgilenen harplary ýazyň.

Sabirjan ýumşy aşakdaky ýaly ýerine ýetirdi:

Jogaby: 1) $A\left(\frac{3}{12}\right)$; $B\left(\frac{6}{12}\right)$; $C\left(\frac{8}{12}\right)$.

Welijan bolsa şeýle ýerine ýetirdi:

Jogaby: 2) $A\left(\frac{1}{4}\right)$; $B\left(\frac{1}{2}\right)$; $C\left(\frac{2}{3}\right)$.

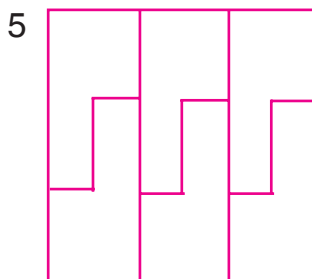
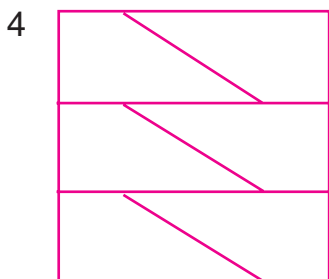
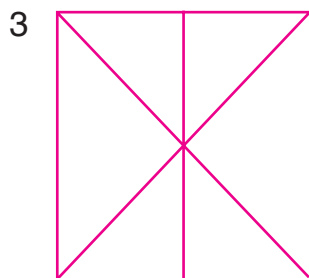
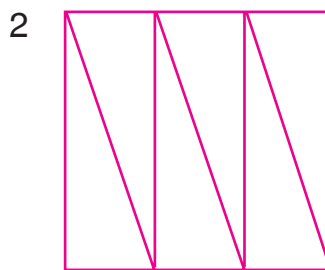
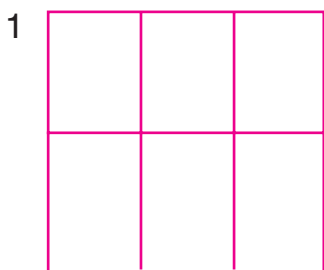
5. Ussa 8 sagat işläp 96 sany detal taýýarlady. Onuň şägirdi 6 sagat işläp şeýle detaldan 54 sany taýýarlady. Olar bilelikde işläp, 2 sagatda näçe detal taýýarlaýarlar?
6. Wagondan 380 sr kömür düşürildi. Şondan soň wagonda düşürileninden 119 sr köp kömür galdy. İlkibaşda wagonda näçe kömür bolupdyr?
7. Bir welosipedçi sagadyna 12 km tizlik bilen 48 km ýol ýöredi. Ikinjisi bolsa şu aralygy sagadyna 16 km tizlik bilen geçdi. Birinji welosipedçi ikinji welosipedçä garanda näçe sagat artyk ýol ýöräpdir?
8. 45 / alça şerbeti baş litrlik we 45 / klubnika şerbeti üç litrlik bankalara guýuldy. Haýsy şerbete köpräk banka gerek bolupdyr?
9. Enesi 4 sany üç litrlik bankada alça we 6 sany edil şeýle bankada klubnika mürepbesini taýýarlady. Jemi näçe litr mürepbe taýýarlanyldy?

- 10.** Gönüburçlugyň uzynlygy 8 dm, ini 3 dm. Eger gönüburçlugyň uzynlygy 2 esse artdyrylsa, onuň meýdany näçe artar?
- 11.** Dükana her bir ýaşıkde 20 sanydan 1340 çüýşe mineral suw we hersinde 10 sanydan bolan şonça çüýşe miweli şerbet getirildi. Dükana näçe çüýşe miweli şerbet getirilipdir?
- 12.** Peýnir taýýarlaýan zawodda her bir ýaşıkde 16 kg-dan bolan 2048 we hersinde 18 kg-dan bolan 216 kg peýnir ugratmaga taýýarlandy. Näçe ýaşık peýnir taýýarlanypdyr?
- 13.** Sapar beýikligine bökdi. Böken beýikligi özüniň boýundan 34 sm pes we jigisiniň boýundan 1 m 5 sm beýik bolsa, Saparyň boýunyň uzynlygyny tapyň.
- 14.** Şarf, jemper we bir jübüt ellik 1kg 200g ýüňden dokaldy. Şarfa elliklere garanda 100g artyk we jempere garanda 400g kem ýüň ulanyldy. Zatlaryň hersine näçe gram ýüň sarp edilipdir?
- 15.** Narjanda we Maralda 99 sany fotosurat bardy. Narjan albomyň her bir sahypasyna 5 sanydan, Maral bolsa 6 sanydan fotosurat ýelmedi. Eger albomyň sahypalary birmeňzeş bolsa, her bir alboma näçeden fotosurat ýelmemek mümkin?
- 16.** Iki gaýyk duralgasynda deň mukdarda gaýyklar durlar. Olardan 25 sanysy suwa düşenden soň

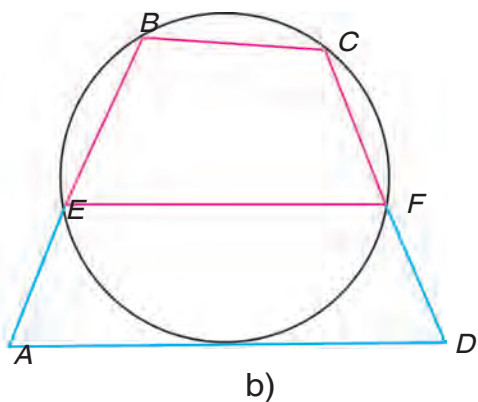
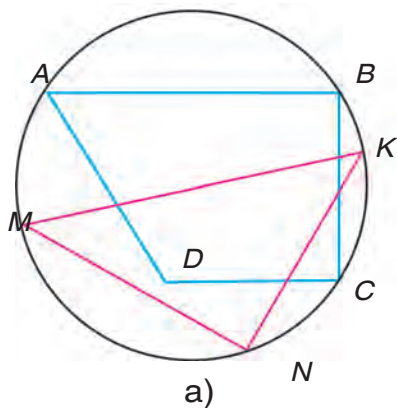
birinji duralgada 10 sany, ikkinjisinde bolsa 5 sany ga'yyk galdy. Duralgada nācheden ga'yyk bolupdyr?

17. Ilki āhli almalaryñ ýarysy, soñ ýene 3 sanysy iylenden soñ, tarelkada 12 sany alma galdy. Ilkibaşda tarelkada nāçe alma bolupdyr?

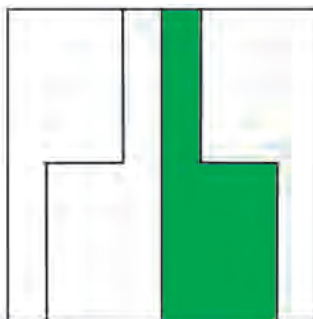
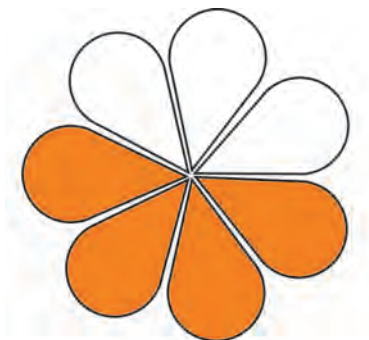
18. Bu şekillerde nāme umumy? 3-nji şekil başgalardan nāmesi bilen tapawutlanýar?

19. Köpburçluklardan haýssy töwergiň içinden çyzylan?

20. Her bir şekiliň nähili bölegi reňklenen?

1-4-NJI SYNPLARYŇ MATEMATIKA KURSUNDAN ESASY MAGLUMATLAR

Arifmetik amallar

	Amalyň ady. Belgisi	Aňlatma we onuň ady	Berlen we gözlenýän sanlaryň ady
$+$	Goşmak „+“ (goşmak belgisi)	$29 + 65$ 29 we 65 sanlarynyň jemi	29 – goşulyjy 65 – goşulyjy 94 – jem
$-$	Aýyrmak „-“ (aýyrmak belgisi)	$123 - 84$ 123 we 84 sanlarynyň tapawudy	123 – kemeliji 84 – kemeldiji 39 – tapawut
$\cdot$ $\times$	Köpeltmek „ $\cdot$ “ ýa-da „ $\times$ “ (köpeltmek belgisi)	$97 \cdot 3$ 97 we 3 sanlarynyň köpeltmek hasyly	97 – köpeldiji 3 – köpeldiji 291 – köpeltmek hasyly
$:$ $\div$	Bölmek „ $:$ “ we „ $\div$ “ (bölmek belgisi)	$72 : 8$ 72 we 8 sanlarynyň paýy	72 – bölüniji 8 – bölüji 9 – paý $24 \overline{) 5}$ – bölüji $20 \overline{) 4}$ – paý 4 – galyndy 24 – bölüniji

Amallary ýerine ýetirmegiň yzygiderligi

Sanly aňlatma-nyň aýratynlyk-lary	Amallary ýerine ýetirmegiň yzygiderligi	Mysallar
Diňe „+“ we „-“ ýa-da „×“ we „:“ -i öz içine alsa	Tertip bilen (çepden saga)	$\overset{1}{48} : \overset{2}{6} \cdot \overset{3}{2} : 4 = 4$ $\overset{1}{100} - \overset{2}{70} + \overset{3}{5} - 4 = 31$
Diňe bir „+“ we „-“ däl, eýsem „×“ we „:“ -i-de öz içine alsa	Ilki berlen tertip bilen „×“ ýa-da „:“ (çepden saga), soň „+“ ýa-da „-“ (çepden saga) ýerine ýetirilýär	$\overset{3}{240} - \overset{1}{80} : \overset{2}{4} \cdot 7 = 100$ $\overset{2}{180} + \overset{3}{120} - \overset{1}{90} \cdot 3 = 30$ $\overset{1}{630} : \overset{3}{9} + \overset{4}{20} - \overset{2}{7} \cdot 5 = 55$ $\overset{1}{320} : \overset{3}{8} - \overset{2}{150} : 5 = 10$
Bir ýa-da birnäçe jübüt ýaýlar gatnaşsa	Ilki ýaýly aňlatmalaryň bahasy hasaplanýar, soň 1-nji we 2-nji düzgünler boýunça ýerine ýetirilýär	$\overset{3}{900} - (\overset{1}{200} \cdot \overset{2}{4} + 60) = 40$ $\overset{3}{70} \cdot (\overset{1}{36} - \overset{2}{30} + 4) = 700$ $\overset{3}{40} + (\overset{1}{820} - \overset{2}{800}) \cdot 5 = 140$ $\overset{3}{3} \cdot (\overset{1}{77} - \overset{2}{75}) - (\overset{4}{13} - \overset{2}{9}) = 2$

Goşmak amalyňyň häsiýetleri

Söz bilen aňladylyşy	Mysallar
Goşulyjylaryň ýeri çalşyrylsa-da jem üýtgemeyär	$7 + 6 = 6 + 7$ $48 + 15 + 3 = 15 + 3 + 48$
Iki ýanaşyk goşulyjyny olaryň jemi bilen çalşyrmak mümkin	$(40 + 28) + 2 = 40 + (28 + 2)$

Köpeltmek amalynyň häsiýetleri

Söz bilen aňladylyşy	Mysallar
Köpeldijileriň ýeri çalşyrylsa-da köpeltmek hasyly üýtgemeyär	$3 \cdot 8 \cdot 10 = 3 \cdot 10 \cdot 8$
Iki ýanaşyk köpeldijini olaryň köpeltmek hasyly bilen çalşyrmak mümkin	$9 \cdot (7 \cdot 10) = (9 \cdot 7) \cdot 10$
Jemi sana köpeltmekde her bir goşulyjyny aýry-aýry bu sana köpeldip, çykan netijeleri goşmak mümkin	$(6 + 5) \cdot 8 = 6 \cdot 8 + 5 \cdot 8$

Goşmakda we aýyrmakda sanlaryň arasyndaky baglanyşyk

Amal	Mysallar	Söz bilen aňladylyşy
Goşmak	$18 + 70 = 88$ $88 - 18 = 70$ $88 - 70 = 18$	Eger jemden bir goşulyjy aýrylsa, ikinji goşulyjy alynýar
Aýyrmak	$45 - 31 = 14$ $14 + 31 = 45$ $45 - 14 = 31$	Eger tapawuda kemeldiji goşulsa, kemeliji alynýar Eger kemelijiden tapawut aýrylsa, kemeldiji alynýar

Goşmagy we aýyrmagy barlamak

Amal	Barlamak usullary	
	I usul	II usul
Goşmak $\begin{array}{r} + 132 \\ 547 \\ \hline 679 \end{array}$	Aýyrmak bilen $\begin{array}{r} - 679 \\ 547 \\ \hline 132 \end{array}$	Goşmak bilen $\begin{array}{r} + 547 \\ 132 \\ \hline 679 \end{array}$

dowamy

Aýyrmak	Goşmak bilen	Aýyrmak bilen
$\begin{array}{r} - 903 \\ 285 \\ \hline 618 \end{array}$	$\begin{array}{r} + 618 \\ 285 \\ \hline 903 \end{array}$	$\begin{array}{r} - 903 \\ 618 \\ \hline 285 \end{array}$

Köpeltmekde we bölmekde sanlaryň arasyndaky baglanyşyk

Amal	Mysallar	Söz bilen aňladylyşy
Köpeltmek	$\begin{array}{l} 7 \cdot 6 = 42 \\ 42 : 6 = 7 \\ 42 : 7 = 6 \end{array}$	Eger köpeltmek hasyly köpeldijileriň birine bölünse, ikinji köpeldiji alynýar
Bölmek	$\begin{array}{l} 28 : 7 = 4 \\ 4 \cdot 7 = 28 \end{array}$	Eger paý bölüjä köpeldilse ýa-da bölünijini paýa köpeldilse, bölüniji alynýar
	$28 : 4 = 7$	Eger bölüniji paýa bölünse, bölüji alynýar

Köpeltmegi we bölmegi barlamak

Amal	Barlamak usullary	
	I usul	II usul
Köpeltmek	Bölmek bilen	Köpeltmek bilen
$\begin{array}{r} \times 43 \\ \times 25 \\ \hline + 215 \\ 86 \\ \hline 1075 \end{array}$	$\begin{array}{r} - 1075 \overline{) 43} \\ \underline{86} \\ - 215 \\ \underline{215} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 25 \\ \times 43 \\ \hline + 75 \\ 100 \\ \hline 1075 \end{array}$

dowamy

Bölmek	Köpeltmek bilen	Bölmek bilen
$\begin{array}{r} \text{—} 612 \overline{)34} \\ \underline{34} \\ \text{—} 272 \\ \underline{272} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 34 \\ 18 \\ + 272 \\ \hline 34 \\ \hline 612 \end{array}$	$\begin{array}{r} \text{—} 612 \overline{)18} \\ \underline{54} \\ \text{—} 72 \\ \underline{72} \\ 0 \end{array}$

0 sany gatnaşýan amallar

Amal	Harp bilen ýazylyşy	Söz bilen aňladylyşy. Mysallar
Goşmak	$a + 0 = a$ $0 + b = b$	Eger goşulyjylardan biri 0-a deň bolsa, jem ikinji goşulyja deň bolýar: $7 + 0 = 7$ $316 + 0 = 316$ $0 + 928 = 928$
Aýyrmak	$c - 0 = c$	Eger sandan 0 aýrylsa, şu sanyň özi galýar: $65 - 0 = 65$ $349 - 0 = 349$
	$k - k = 0$	Eger kemeliji we kemeldiji bir-birine deň bolsa, tapawut 0-a deň bolýar: $946 - 946 = 0$ $78 - 78 = 0$
Köpeltmek	$0 \cdot b = 0$ $c \cdot 0 = 0$ $c \cdot b \cdot 0 = 0$	Eger köpeldijilerden biri 0-a deň bolsa, köpeltmek hasyly hem 0-a deň bolýar: $0 \cdot 912 = 0$ $348 \cdot 0 = 0$ $564 \cdot 0 \cdot 9 = 0$

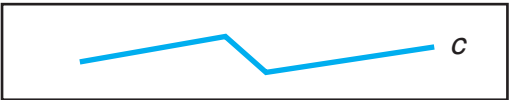
dowamy

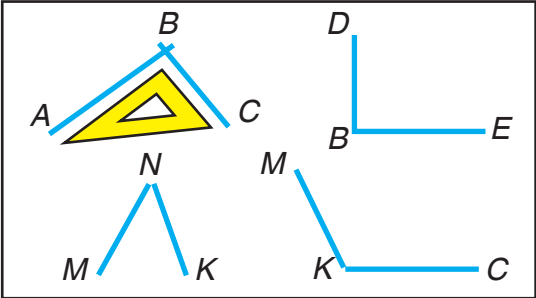
Bölmek	$0 : b = 0$ $(b \neq 0)$ 0-a bölmek mümkin дәл!	Eger 0 käbir sana bölünse, 0 alynýar: $0 : 54 = 0$ $0 : 987 = 0$ $b : 0$
--------	--	--

1 sany bilen köpeltmek we bölmek

Amal	Harp bilen ýazylyşy	Söz bilen aňladylyşy. Mysallar
Köpeltmek	$1 \cdot a = a$ $b \cdot 1 = b$	Eger iki köpeldijiden biri 1-e deň bolsa, köpeltmek hasyly ikinji köpeldijä deň bolýar: $1 \cdot 89 = 89$ $359 \cdot 1 = 359$
Bölmek	$k : 1 = k$	Eger san 1-e bölünse, şu sanyň özi alynýar: $34 : 1 = 34$ $642 : 1 = 642$
	$c : c = 1$ $c \neq 0$	Eger bölünijiler we bölüjiler deň bolsa, paý 1-e deň bolýar: $89 : 89 = 1$ $598 : 598 = 1$

Geometrik şekiller we ululyklar

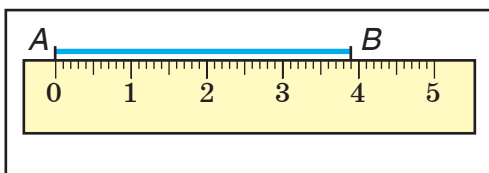
Şekiller	Ady we belgilenişi
	A nokat, C nokat
	a göni çyzyk
	b egri çyzyk
	c döwük çyzyk
	AB kesim, CD kesim

	ABC we DBE göni burçlar MNK ýiti burç MKC kütek burç
---	---

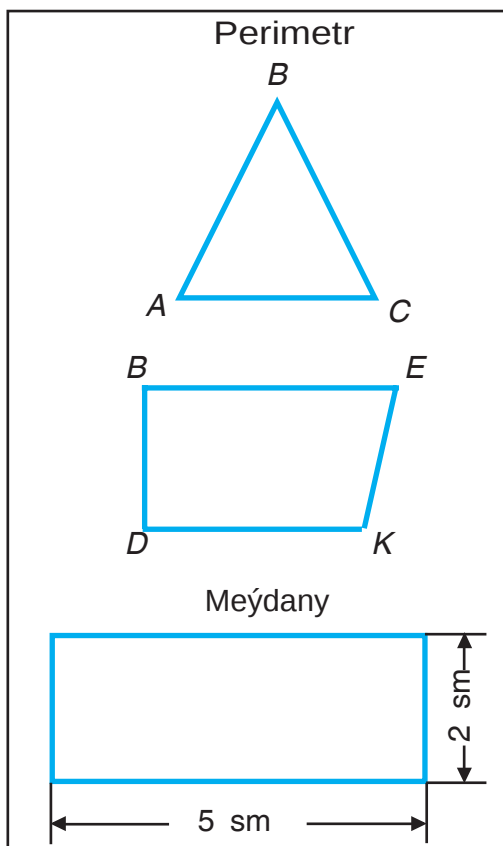
dowamy

	Köpburçluklar: ABC, $DENM$, $KECD$, $KCMD$, $ABCDE$, $MKEDOA$
	Üçburçluklar: A, B, C noktalar – üçburçlugyň depeleri AB, AC, BC kesimler – üçburçlugyň taraplary $\angle BAC$, $\angle ABC$, $\angle BCA$ – üçburçlugyň burçlary
	Dörtburçluklar: Dörtburçluklaryň içinde ähli burçlary göni bolan dörtburçluklar bar. Olara <i>gönüburçluklar</i> diýilýär (3-nji we 4-nji şekiller)
	Gönüburçluklaryň içinde hemme taraplary deň bolan gönüburçluklar bar. Olara <i>kwadratlar</i> diýilýär. Çyzgydaky 4-nji şekil — bu kwadrat

dowamy

AB kesimiň uzynlygy
3 sm 9 mm-e deň

Köpburçlugyň taraplarynyň jemine onuň *perimetri* diýilýär.

ABC üçburçlugyň perimetri 8 sm 4 mm-e deň.

DBEK dörtburçlugyň perimetri 10 sm 1 mm-e deň.

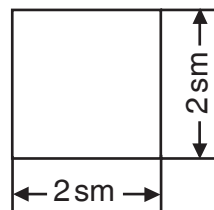
Gönüburçlugyň meýdany:

$$5 \cdot 2 = 10$$

Jogaby: 10 sm²

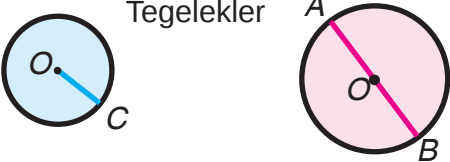
Kwadratyň meýdany:

$$2 \cdot 2 = 4$$

Jogaby: 4 sm²

dowamy

Töwerekler 	O – töweregiň merkezi
Tegelekler 	OC – tegelegiň radiusy AB – tegelegiň diametri O – tegelegiň merkezi

Goşmaça

Mikrokalkulýator bilen işlemegi öwreniň

Mikrokalkulýator – köpbelgili sanlar bilen arifmetik amallary tiz we aňsat ýerine ýetirýän ýönekeý elektron hasaplaýyş maşyny.

Sanlar mikrokalkulýatora 0-dan 9-a çenli bolan düwmejikleri basyp girizilýär.

Sanlaryň üstünde dört arifmetik amal aşakdaky düwmeleriň kömeginde ýerine ýetirilýär:

–goşmak

–deňlik

–öçürmek

–köpeltmek

–bölmek

–aýyrmak

Iki san bilen arifmetik amaly ýerine ýetirmek, meselem, $6+9$ jemi tapmak üçin:

1) düwmesini basyp, birinji goşulyjy girizilýär, tabloda 6 sifri görünýär.

2) düwmesi basylandan soň tabloda 6 sanynyň görnüşidowam edýär.

3) düwmesi basylýar we ikinji goşulyjy girizilýär, tabloda 9 sany görünýär.

4) düwmesi basylýar we tabloda jogaby görünýär. Bundan soň okalýar, eger gerek bolsa, ýazyp alynýar.

5) düwmesini basyp, tablodaky ýazgy öçürilýär.

Mikrokalkulýatordan peýdalanmak başarnygyňyzy goşmak we köpeltmek jedwellerinden mysallar çözüp barlaň.

1) Aňlatmalaryň bahasyny mikrokalkulýatoryň kömeginde tapyň:

$$43\,298 + 794 \quad | \quad 9\,004 - 532 \quad | \quad 3\,381 \cdot 32 \quad | \quad 78\,192 : 724$$

2) Mikrokalkulýatoryň kömeginde amallary ýerine ýetiriň we barlaň:

$$532\,648 + 189\,583 \quad | \quad 805\,732 - 568\,847 \quad | \quad 4\,641 \cdot 23 \quad | \quad 7\,362 : 18$$

3) Amallary ýerine ýetiriň:

$$\begin{array}{l|l} 2\,738 + 1\,076 + 5\,687 & 435 \cdot 74 : 37 \\ 4\,688 + 3\,385 - 6\,956 & 306 \cdot 24 : 72 \end{array}$$

JOGAPLAR

Müňlük

3-nji synpda geçilen materiallary gaýtalamak we jemlemek

4. 146 m. 6. 108 düýp tal. 14. $a=1$; $a=1, 2, 3, 4, 5$; $a>72$ ($a=80, 88, \dots$) 16. 20 sany kitap. 21. 30 sany halta. 25. 5 sany ýaşik. 30. 59 sany kitap. 33. 68 sany ilik.

KÖPBELGILI SANLAR

Onluk hasaplama sistemasy

38. 594 adam. 42. a) 805, 850, 508, 580; b) 888, 555, 880, 885, 808, 858, 588, 550, 558, 505, 585, 855, 800, 500. 43. 21, 42, 63, 84.
46. $V+I=VI$ $XX-X=X$ $XVI:II=VIII$
 $XI-I=X$ $XIX-I=XVIII$ $V \cdot III=XV$
 $XVIII-VIII=X$ $XI-V=VI$ $XII:VI=II$
 $X+V=XV$ $VII+VIII=XV$ $IV \cdot V=XX$
48. 107 I.

Köpbelgili sanlary sifrllemek

52. 800 sany depder. 53. 60 sany fotosurat. 55. 705 kg. 58. 45 ýaşik. 61. 6 kg agyr; 2 esse kem. 66. 7 sany jüýje. 73. 90 sany gül. 75. 160 okuwçy. 79. 330; 16. 81. 80 sm. 86. 48 kg köp. 88. 450 t köp. 96. 84 sany galam. 102. 30 kg; 5 list. 103. 24 sm. 107. 400 kg. 113. 4000 som. 114. 3 daňy. 115. 23 sany galam.

Dört arifmetik amal we olaryň ýerine ýetirilişi

118. 17 sany kastýum. **119.** 34 m. **142.** 60kg. **146.** 160kg. **148.** 282 kg.

Goşmak we aýyrmak

181. 81 g. **182.** 990 m. **188.** 18 sany. **198.** 960 kg. **201.** 40 som. **202.** 1095 kg. **204.** 40 sany. **213.** 48 sr. **218.** 6 sagat. **226.** 3 esse. **232.** 1) 17 sany, 2) 26 sany. **239.** 763 öý. **245.** 140 t. **253.** Ikinjisi, 2 hepde öň. **259.** 70 l. **262.** 88 kg. **269.** 1) 6 sany ilik; 2) 30 sany we 24 sany düwme. **272.** 337 t. **276.** 40 kg we 20 kg. **277.** 370 sany palto. **279.** 180 kg.

Tizlik. Wagt. Aralyk

283. 2 975 l. **286.** 20 km/sagat artyk. **293.** 1 260 km; 340 km. **295.** 42 km. **300.** 70 sahypa. **303.** 194 kitap.

Birbelgili sana köpeltmek

313. 22 list. **324.** 100 km, 200 km. **325.** 272 km. **331.** 264 m 60 sm. **333.** 9 kg 610 g. **341.** Ýeňil maşyn, 24km/sagat artyk.

Birbelgili sana bölmek

349. 3 ýaşık. **358.** 98 km artyk **361.** 3710 som, 4770 som. **362.** 66 sany bilet. **367.** 9 kg. **368.** 17 sm. **374.** 7 gün. **376.** 4 800 som. **384.** 1) 4 esse artyk. **385.** 30 öý. **390.** 7 sagat. **396.** 25 guty. **403.** 24 haltajyk, 18 haltajyk. **413.** 13 m². **419.** 1) 5 sagat, 6 sagat; 2) 28 sahypa, 42 sahypa. **422.** 9 bilet. **427.** 7 oýnawaç, 9 oýnawaç. **432.** 39 km/sagat, 4 esse. **440.** 1) 21 km; 2) 3 sagatdan

soň; 3) 4 km/sagat. **444.** 480 km. **445.** 5 sagatdan soň. **446.** 10 km/sagat. **448.** 360 maşyn. **450.** 1) 70 km; 2) 45 km. **451.** 465 km. **455.** 116 km. **456.** 1) 270 km; 2) 3 sagatdan soň; 3) 40 km/sagat. **457.** 2 kg 700 g. **459.** 250 km. **462.** 800 m². **463.** 13 km/sagat. **465.** 280 t.

Nollar bilen gutarýan sanlara köpeltmek

471. 6300 som. **476.** 300 g. **481.** 4 kg. **486.** 3 sagat. **489.** 215 kitap. **493.** 54 m. **497.** 72 sm². **507.** 74 km. **510.** 966 köýnek. **516.** 140 sany ýer. **517.** 62 sany telewizor. **519.** 1) 16 kg, 20 kg; 2) 8 sany banka, 10 sany banka. **520.** 135 kg, 180 kg. **522.** 12 km/sagat. **527.** 960 som, 3840 som, 5760 som. **531.** 144 kg, 120 kg. **532.** 119 km.

Nollar bilen gutarýan sanlara bölmek

540. 30 km. **541.** 10 sahypa. **546.** 657 m. **547.** 6 m. **551.** 3 kanistr, 2 kanistr. **554.** 4 sany goýundan. **556.** 12 sany. **557.** 1) 10 kg; 2) 675 kg. **558.** 60 halta, 40 halta. **565.** 32/. **566.** 3 sebet, 5 sebet. **570.** 6 gatnaw, 10 gatnaw. **571.** 30 km. **572.** 10 /. **576.** 300 m². **577.** 72 sm. **580.** 5 kanistr. **590.** 700 m², 1050 m². **597.** 500 som. **598.** 6 km/sagat.

Ikibelgili we üçbelgili sana köpeltmek

603. 314 kg. **609.** 10000 kg. **610.** 12 sagat. **615.** 288m, 384 m. **616.** 900 t. **617.** 50 som. **622.** 26 km. **630.** 32 /; 48 /. **635.** 1) 100 som; 2) 900 som, 500 som. **636.** 1) 220845 sany. **641.** 38 okuwçy. **642.** 3016 sm².

650. 29 kg. **658.** 11 sagat. **660.** 48102 list. **665.** 22 köýnek, 27 köýnek. **666.** 512 m². **670.** 45 sahypa, 54 sahypa. **671.** 1400 km, 3500 km. **675.** 1) 25 t, 15 t; 2) 5 gatnaw, 3 gatnaw. **676.** 1) 400 kg; 2) 300 som. **677.** 16 m we 5 m, 8 m we 10 m, 4 m we 20 m, 2 m we 40 m, 1 m we 80 m.

Ikibelgili we üçbelgili sana bölmek

683. 300 kg. **684.** 960 m². **688.** 1224 oýnawaç. **690.** 3 sutka 11 sagat. **694.** 1) 2730 kg, 1890 kg; 2) 39 halta we 27 halta. **695.** 100 haltajyk. **699.** Ýerine ýetirýär. **701.** 130 sm, 1000 sm². **705.** 216 t. **707.** 768 t, 1056 t. **710.** 1) 4 gatnaw, 7 gatnaw; 2) 128 t, 224 t. **715.** 1) 39 km, 26 km, 2) 3 sagat, 2 sagat. **720.** 260 km. **724.** 22 jübüt. **730.** 1) 20 m, 16 m; 2) 10 elçalgyç, 8 elçalgyç. **732.** 441 sm². **744.** 5 sagat. **745.** 700 sm². **755.** 2000 nahal, 1280 nahal. **756.** 3100 sany kerpiç. **762.** 99000 som, 197000 som. **771.** 160 som. **773.** 402 jübüt. **774.** 18 sany detal artyk. **776.** 2) 5482, 21650. **778.** 66. **779.** 1) 144 kg, 90 kg; 2) 48 m², 30 m². **781.** 54 kg. **786.** 153 sany. **789.** 53 ýaşik. **791.** 2640 m². **792.** 24 sany. **793.** 1) 12 km/min. **795.** 12 sany banka we 20 sany banka. **797.** 15 gezekden. **803.** Birinji ussa, 3 gün öň. **804.** 12 sagat. **807.** Aýallar kastýumy 23 sany köp.

M A Z M U N Y

MÜŖLÜK	3
3-nji synpda geçilen materiallary gaýtalamak we jemlemek	3
KÖPBELGILI SANLAR	8
Onluk hasaplama sistemasy.....	8
Köpbelgili sanlary sifrlemek	12
Göni çyzyklaryň perpendikulýarlygy	21
Dört arifmetik amal we olaryň ýerine ýetirilişi.....	28
Köpgranlyk.....	38
Gönüburçly parallelepiped. Kub.....	40
GOŞMAK WE AÝYRMAK	43
Goşmagyň we aýyrmagyň ýazuw usullary.....	43
Göni çyzyklaryň parallelligi	48
Tizlik. Wagt. Aralyk.....	63
KÖPELTMEK WE BÖLMEK	69
Birbelgili sana köpeltmek.....	69
Birbelgili sana bölmek.....	78
Koordinata burçy	99
Nollar bilen gutarýan sanlara köpeltmek.....	108
Grafikler	111

Diagrammalar. Jedweller.....	116
Nollar bilen gutarýan sanlara bölmek.....	122
Ikibelgili we üçbelgili sana köpeltmek	134
Droblar.....	139
Ikibelgili we üçbelgili sana bölmek	152
Pikir ýöretmeler	160
Ähli geçilenleri gaýtalamak üçin gönükmeler.....	178
Okuw ýylynyň ahyrynda her bir okuwçy aşakdaky görnüşdäki gönükmeleri ýerine ýetirip bilmelidir	181
Zehinli okuwçylar üçin ýumuşlar.....	185
1—4-nji synplaryň matematika kursundan esasy maglumatlar	190
Goşmaça. Mikrokalkulýator bilen işlemegi öwreniň.....	199
Jogaplar.....	201

22.1 Bikbaýewa N. U.

B 59

Matematika: Umumiy orta bilim berýän mekdepleriň 4-nji synpy üçin derslik. / N.U. Bikbaýewa, **E. Ýangabaýewa**, K. M. Girfanowa. 4-nji neşir. — Daşkent.: „O'qituvchi“ NÇDÖ. 2017. — 208 s.

ISBN 978-9943-22-074-4

UO'K: 51.(075.2)

KBK 22.1ya71

NATALYA UMAROVNA BIKBAYEVA,

ENAJON YANGABAYEVA,

KLARA MUXAMETVALIYEVNA GIRFANOVA

MATEMATIKA

**Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
4-sinfi uchun darslik**

Turkman tilida

Qayta ishlangan va to'ldirilgan
4-nashri

„O'qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent — 2017

Terjime eden K. Hallyýew

Redaktor K. Hallyýew

Suratlaryň redaktory Ş. Odilow

Tehredaktor S. Nabiýewa

Kompýuterde sahaplaýjy K. Hallyýew, M. Ibragimowa

Neşirýat lisenziýasy AIN№291. 04.11.2016. Original-maketden çap etmäge 2017-nji ýylyň 29-nji iýununda rugsat edildi. Möçberi $70 \times 90^{1/16}$. Kegli 14,5 şponly. Arial garniturası. Ofset çap ediliş usuly. Ofset kagyzy. Çap listi 13,0. Şertli ç. l. 15,21. Hasap-neşirýat listi. 8,92. 990 nusgada çap edildi. Buýurma №

Özbekistanyň Metbugat we habar agentliginiň „O'qituvchi“ neşirýat-çaphana dördijilik öýi. Daşkent — 206, Ýunusabat, Ýangışäher köçesi, 1. Şertnama №33-17.

Ulanmaga berlen dersligiň ýagdaýyny görkezýän jedwel

T/n	Okuwçynyň ady we familiýasy	Okuw ýyly	Dersligiň alnandaky ýagdaýy	Synp ýolbaş- çysynyň goly	Dersligiň tabşyry- landaky ýagdaýy	Synp ýolbaş- çysynyň goly
1						
2						
3						
4						
5						

Derslik ulanma berlip, okuw ýylynyň ahyrynda gaýtaryp alnanda ýokardaky jedwel synp ýolbaşçysy tarapyndan aşakdaky bahalaýyş ölçeglerine esasan doldurylýar:

Täze	Dersligiň birinji gezek ulanmaga berlendäki ýagdaýy.
Ýagşy	Kitabyň daşy bitin, dersligiň esasy böleginden aýryl-mandyr. Ähli listleri bar, ýyrtylmadyk, goparylmadyk, sahypalarynda ýazgy we çyzyklar ýok.
Kanagat- lanarly	Kitabyň daşy ýenjilen, birneme çyzylyp, gyalary gädilen, dersligiň esasy böleginden aýrylan ýerleri bar, peýdalanyjy tarapyndan kanagatlanarly abatlanan. Gopan listleri täzedan dikeldilen, käbir sahypalary çyzylan.
Kanagat- lanarsyz	Kitabyň daşy çyzylan, ýyrtylan, esasy böleginden aýrylan ýa-da бүтінлеý ýok, kanagatlanarsyz abatlanan. Sahypalary ýyrtylan, listleri ýetişmeýär, çyzyp, boýalyp taşlanan. Dersligi dikeldip bolmaýar.